

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

LENGYEL BALÁZS: Elöljáró beszéd 1057

*

OTTLIK GÉZA: Buda (regényrészlet) 1059
WEÖRES SÁNDOR versei 1072
CSÓORI SÁNDOR versei 1073
NÁDAS PÉTER: Epizód egy emlékiratból 1076
LATOR LÁSZLÓ versei 1086
SZÉKELY MAGDA versei 1089
TÓTH JUDIT verse 1089
LENGYEL PÉTER: Ponyva (regényrészlet) 1091
LAKATOS ISTVÁN verse 1099
ESTERHÁZY PÉTER: A mámor enyhe szabadsága 1102
VAS ISTVÁN verse 1111
KÁROLYI AMY versei 1112
SOMLYÓ GYÖRGY verse 1114
VIDOR MIKLÓS versei 1114
NEMES NAGY ÁGNES verse 1116
MÁNDY IVÁN: Magukra maradtak (elbeszélés) 1118

*

SZABÓ MAGDA: A macskák szerdája
(*Egy Csokonai-dráma stációi*) 1125
DOMOKOS MÁTYÁS: Rónay „közben” 1132
GÖRGEY GÁBOR: A Pilinszky-jambus 1137
CZIGÁNY GYÖRGY: Mindig voltak dugóhúzók
(*Töredék Ottlik Gézának*) 1140
VARGHA KÁLMÁN: Téma, életérzés, világkép
(*Egy Mándy-novella geneziséhez*) 1142
BALASSA PÉTER: Az esszé meg a hegy
(*Nemes Nagy Ágnes Babits-esszéjéről*) 1148

1984

DECEMBER

12,— Ft

JELENKOR

JELENKOR

XXVII. ÉVFOLYAM

12. SZÁM

Főszerkesztő
SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő
CSORDÁS GÁBOR

*

E számunk vendégszerkesztője
LENGYEL BALÁZS

*

A szerkesztőség munkatársai

CSORBA GYŐZŐ
főmunkatárs

BERTÓK LÁSZLÓ, HALLAMA ERZSÉBET, PARTI NAGY LAJOS,
PÁKOLITZ ISTVÁN

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem örzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000.

Felelős kiadó: Braun Károly

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hirlap Irodánál (1900 Budapest, József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással

Index: 25-906. ISSN 0447-6425

a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámára. Évi előfizetési díj 144,- Ft.
84-3671 Pécsi Szikra Nyomda - F. v.: Farkas Gábor igazgató

Elöljáró beszéd

A Jelenkor főszerkesztője megtisztelt azzal a felkéréssel, hogy szerkeszsem meg a folyóirat egy számát. Szokatlan ez a felkérés, nem tudom, hogy előfordult-e hozzá hasonló a magyar folyóiratok történetében. De ha a színházaknál van vendégrendező, miért ne lehetne a folyóiratoknál vendégszerkesztő? Mindenesetre lekötelező, sőt lefegyverző – tán meg sem érdemelt – bizalom jele. Elvállaltam hát, bár messze van, több, mint három évtizeddel mögöttem van az az idő, amikor folyóiratot szerkesztettem. S azt is tudván tudom: más egy folyóiratot folyamatosan létrehozni, szellemi, társadalmi kérdéseket tervszerűen felvetni, esztétikai tendenciákat szántszándékkal kiemelni, az olvasó érték-képzését számról számra befolyásolni, és megint más egyetlen számot, mint antológiát összeállítani. Itt nincs folyamatosság. És ha összeállításom rögtönzészzerű, a közölt írók névsora szűkösen és esetlegesen tetsző, ez az egyszerűség legyen a mentségem.

Antológia? Talán mégsem egészen. Sem a réges-régen megszűnt Újhold folytatása, afféle múltakat idéző emlékszám. Nem mintha nem vállalnám az Újholdat, mely egy negyedszázados heves elmarasztalás után, majd annak visszahatásaként a mai irodalmi tudatban egy kiszorított s később nagyon is jelentékeny műveket termő irányzatnak lett a jelképe. Ma is vallom, jó dolog a folyóiratokat esztétikai irányzatok szerint széttagolni. A megnyitott szabad versenyter hasznosan szolgálhatja az irodalom sokszínű kibontakozását, a többféle szemlélet, megközelítési mód jelenlétét, mely a szellemi életnek létfeltétele. Jó dolog már azért is, mert egy-egy írócsoportnak állandóan feladatokat kínál, amellelt otthont, biztonságot, védekezési lehetőséget ad, s főként erősíti az írói szuverénitástudatot, mely a harmonikus életműépítésnek megintcsak feltétele. Ám bármi kép alakult is ki az egykori Újholdról, nem biztos, hogy pontosan az volt, és az maradt mára is az egyetlen eszményem. Két éves létezése, hét száma kezdet volt csupán, vázlat egy elképzelt irodalomról, melynek vonalai függve maradtak a levegőben, mint egy ház betonváza, az is jobbára csak tervrajzon. Fontossága attól nőtt, hogy már sok-sok évvel megszünte után, volt írói megszenvedett, de kimagasló műveikkel a félbemaradtat kirajzolták, imagináriusan megépítették a házat, az otthont, amely megillette volna őket növekedésük idején, ha a történelem kevésbé mostoha. Semmi újat nem mondok tehát azzal, hogy eszményem a Nyugat, az irodalminál tágasabb szemhatárával, az értékeknek nyitott befogadásával. Ma amúgyis minden volt folyóirat köre a Nyugatra hivatkozik, meglepő módon olyanok is, amelyek virágjukban valahogy elfelejtették emlegetni a vele való kapcsolatot. Én viszont a Nyugatot azért emlegetem, mert sok más mellett belőle szűrtem le azt a tanulságot, hogy egy szerkesztőnek vagy egy írói csoportnak nem kell szántszándékkal „irányzatossá tenni” magát; ízlésük természetesen működésével amúgy is kidomborodik lapjuk jellege. Viszonyuk az értékekhez így lesz reálisabb. Az irodalom értékek szerinti alakrajza ugyanis olyan, mint a gúláé. A csúcs környékén elhelyezkedők, bármelyik oldalról jutottak is a magasba, közelebb vannak egymáshoz, mint gúla-alji társaikhoz, kik közül felkerültek. Ady közelebb volt Babitshoz, Babits közelebb Móricz Zsigmondhoz – minden szerkesztői vitájuk ellenére –, Móricz közelebb Kassákhhoz – lásd a Kelet Népe szerkesztői gyakorlatát –, mint követőik népes

táborához. A minőség, bizonyos fokon túl, szilárdabb cinkosság, láthatóbb összetartozás, mint bármely elvi zászlólobogtatás. Az olvasó vagy az utókor szemében ez kivált vitathatatlan. A Nyugatnak ettől még volt zászlója, ahogyan volt (véle rokon) az Újholdnak is.

Irodalmunk ma is meglevő, többirányú, és a lappangó kifejeződés következtében már-már egészségtelen elfogultságú megosztottsága miatt, szerettem volna válogatásomban erre a minőségi összetartozásra, erre a pozicionális gúlai közelségre a szokásosnál nagyobb tekintettel lenni. Nem zárni az írói kört, hanem inkább nyitni – vagy a szűk keretek miatt legalábbis jelezni a nyitás szándékát. A tájékozott olvasó ezt már a szereplő írók névsorából kiolvashatja, érzékelheti például a fiatalabb prózairók terjedelmesebb szerepeltetésében, ha ugyanakkor látnia kell azt is, hogy zömmel az úgynevezett újhaldas írók vagy az Újholdban is publikáló írók szerepelnek itt (meg a hozzájuk közel állók, az írói hallgatás nehéz idejét egy táborban átvészelők), és a szerkesztés még arra is igyekezett, hogy a közülünk eltávozottakról – erősödik az idő ossztüze körülöttünk – néminemű szó essék. Sőt, a tanulmányi részben még azt is célba vettem, hogy a kimagasló életművek létrehozói-ról külön is történjék említés, szóljon róluk esszében vagy tollrajzban méltatás. De sem az írók névsora, sem az eltávozottaké, sem az érdemeik miatt külön méltatottaké, fájdalom, korántsem teljes. Hiányoznak nagy művű régi barátok, sorstársak, és ipso facto a Jelenkor több állandó munkatársa; hiányzik számos tehetség, kiket szívesen láttam volna, nem beszélve a nagyra becsült távolállókról vagy a tisztelt ellenfelekről, kiknek közlése az értékűség egyik próbája.

Egyetlen számban azonban nem lehet csodát tenni – ahogyan, mi tagadás, máskülönben sem lehet. Annyit próbáltam csupán, hogy irodalmunknak sok tehetsége közül egybegyűjtöttem néhányat, kiket nemcsak az a bizonyos gúlai helyzet, nemcsak szuverén írói magatartásuk kapcsol egybe, s nemcsak az, hogy a magyar irodalom nagy hagyományaihoz rokon mód kötődnek, hanem – nem utolsó sorban – magához az írásművészethez való viszonyuk is közel áll egymáshoz. A szemléleti, kifejezésbeli különbségektől eltekintve, megítélésem szerint, főleg azért irnak, hogy írjanak, hogy valamirevaló magyar irodalmat hozzanak létre. Nem eszköz számukra az írás, más tiszteletre méltó vagy kevésbé tiszteletre méltó célok szolgálatára, hanem magától értetődően, elsődlegesen cél, melybe minden más törekvés (erkölcsi, társadalmi, nemzeti, egyéni) bele van szöve, s az művészetük által realizálódik s nem fordítva.

Végezetül még csak annyit: ez szépirodalmi szám. Meg sem kísérelhettem a helyhiány miatt, hogy első felbuzdulásomat követve, egy az irodalom egészére tekintő, sőt a tudományokra, sőt – hogy nagyot mondjak – a világ-irodalommal is számot vető esszé-panorámával tágíthassam látóhatárunk körét. Ez nem egyetlen szám terve, már folyóirat-program. Nekem viszont kiskanállal kellett merítenem a lehetőségekből. Annyit töltöttem hát bele a lap-számba, amennyi – csordulásig – belefért.

Lengyel Balázs

Buda

(Alcímek egy megkezdett regényből)

(Minden út)

Visszakerültél hát Budára, ahol születted. Ez csoda volt. Megvolt a város; az elviselhetetlen és soha véget nem érő éveket elviselted és végetérték. Az történt, hogy a négy, nem, a negyven, – nem: a négyszáz év végetért, elfogyott. Nehémiás próféta átkot szórt a népére, mert nem tartották észben az Úr csodáit, amiket értük tett.

Hát én, Both Benedek, észben tartom. 1926-ot írtunk, csoda volt, alig hihető. Ahogy három-négy évtizeddel később, újabb teljesen reménytelen évek után egyszerre csak külföldre utazhattál és megvolt Európa, visszataláltál a gyerekkorodba, egy reggel a Lille-i pályaudvaron. Az is csoda volt és hihetetlen.

„Velem annyi csoda történt életemben, három, négy – nem, még több, öt, – hogy nem volna szabad regényt írnom” – mondtam Mártának egy este, július 21-kén, 1979-ben.

Pár pillanatnyi gondolkozás után – talán utánaszámolt – bólintott:

– Igaz.

Az élet nem ilyen. Megtéveszttem az olvasókat. „Hát ne írjon regényt, Bébé” – mondta Márta. – „Hagyja a barátjára. Vagy a szegény Lexire. Vagy ott van a Medve Gábor kézírata. Maga csak fessen, Bébé.” És festeni szabad a csodákat? – „Igen. Festeni szabad!”

Nevettünk. Szombat volt. A festés nem igazság. Csalás, linkség, mint a költészet. (Hát persze, mondta erre Medve, csakhogy szent linkség.) Valóság, ami van, és nem igazság, ami nincs, mondom én. Mindegy, szép nyári szombat este volt. A város színei olyan porhanyósan érettek voltak, mint egyszer – nemrég – álomban az Oktogonon. Márta tudta, hogy észben tartom a csodáimat, – gyáva istenfélő ember vagyok. Összegeztem magamban:

Nekem soha semmi nem sikerült. Úgy képzeltem, hogy harmincéves koromra lesz rendes nagy műtermem. Nem volt. Negyvenéves koromra lesz saját kiállításom. Nem lett. Hogy ötvenéves koromra lesz házam Mártával, kőfallal körülvett elvadult öreg kertben, egy-két hűséges régi cseléddel, mondjuk Beaulieu és Cap Ferrat hajlatában. Nem lett. Mártával úgy képzeltek negyven évvel ezelőtt, hogy hamarosan elválunk; hogy találunk majd szép új szerelmeket, igazit, mert a miénk elmúlt, de valódi volt: olyan, amelyet nem lehet testvéri összetartozással folytatni, gondoltuk. Lehetett. Nem váltunk el: ez sem sikerült.

Igaz, gondoltam, de ehhez hozzá kell tenni:

Nekem mindig minden sikerült. Az a minden, amire tudtomon kívül a legjobban vágytam: annyira csak a lelkem mélyén, hogy még titokban sem mertem remélni. Bekerültem a nagy négyszer-százasunkba: Hilbert–Both–Rodriguez–Medve. Szabad ember lettem, 1930 óta. Amikor már senkinek sem kellett, amit festek, egyszerre bevettek maguk közé az „Új Nyolcak”. A legnagyobbak és legszigorúbbak. Nehéz, nehéz negyven éven át megtartottam Mártát. Elismer festőnek végül a világ is és ebben az a csoda, hogy nem fizettem érte nekik semmit, – semmi árat. Ami megint ritka dolog, szerencsés véletlen. Hogy ezt mind így magam elé kitűzzem, erre álmomban sem mertem volna gondolni. S ezekből nem lett, miként a beteljesült vágyainkból lenni szokott, torzkép, gúnyrajz, a sors csúfolódása.

„Nekem soha semmi nem sikerült” – mondtam Mártának vigyorogva. Vigyorogva, mert Márta tudta, hogy ez igaz és az is igaz, hogy nekem minden sikerült. Ő tudta csak, másnak ezt el sem lehetne magyarázni, de nem is kellett, hogy más tudja. Kellott, hogy Márta tudja. Tudta, nevetett. Elmeséltem neki az álmomat, – amit még sohasem tettem.

Az álmodtam nemrég, hogy megyek valahol a körúton, át az Oktogonon, lágy, szelíd késő délután van és észreveszem, hogy gyönyörű a város, csupa szín. Pedig szomorúság van bennem, tudom, hogy holnap meg kell halnom és semmit sem tehetünk ellene. Szomorú, hiába. A házak, a fák, járókelők, Andrassy-út: még soha ilyen szép nem volt Budapest. Még soha ilyen érett, ilyen porhanyós nem volt a késő-délutáni óra. Érett. Nem fájt. Érdekes, fájni kellett volna, és nem fájt. Gyengéd volt a levegő, az Oktogon, minden. Gyengéd? Porhanyós? Nem, nem tudok más szót rá, – érett volt.

„Mint akkor, 1926-ban?” – kérdezte Márta. Nem. Egyáltalán nem. Ellenkezőleg, szinte. Ráztam a fejem.

„Hát fesse le az álmát, Bébé.”

Igen, rátapintott megint. Ezt talán le tudnám festeni, az álombelit, amazt meg, a régi nyarat, amikor kiszabadultunk az emberiségből és megvolt Buda, Júlia, anyám, és megmaradtak Szeredyék is, túléljük a kibírhatatlant, – azt a nyarat lehetetlenség lefesteni. Olyan sok minden tartozik bele kihagyhatatlanul, olyan botrányosan sok, mondja Medve, hogy az emberélet botrányosan kevés 60–80 esztendeje még a futó áttekintésére sem elég.

(Ami biztosan van)

Itt abbagyhatod, Bébé. A városodat akarod lefesteni. Kár volt belekezdeni is, ugye? Abba az ebédlő-ablakba a régi Fehérvári-út 15/b alatt. A szemközt látható kopár tűzfalak, málló vakolatú üres boltívek, új, szokatlan világításban, ahogy a korareggeli napfény rájuk esik, mert iskolába kellett járnod újabban, rossz volt, ki az ágyból, mosdani, öltözni. Júlia, anyád, próbáld megfesteni és sehogyanszem boldogulsz vele. Túl nagy fába vágta a fejszédet.

Márta azt gondolja, hogy nem. Hogy kezdek akárhol, 1926-ban is, az iménti Oktogonon is, mindenhonét Budára érek. Az érzés, amiben benne van Buda és az eddigi életem, egy valami, egyetlen dolog: olyasféle, mint egy egyszínű kobaltkékség, vagy ólomzürkeség, vagy egy cselló egyik húrján

meghúzott egyetlen cisz-hang. Ha ebből nem tudsz nagy festményt csinálni, vagy zenekari szimfóniát, hát az álmod szívességből felbontotta neked látványra, összetevőkre, empirikus adatokra, részben megfesthető mozzanatokra is. Szomorúság és vágy, meg kell halni, nincs elég időd a város szépségére, a botrányosan sok kihagyhatatlan beletartozó mindenféle miatt – és – ezt is ügyesen mutatta –, nem is Buda, még Pestből se, ami neked szép lenne, se ahol sokkal otthonosabban járnál, mint mondjuk a Kecskeméti-utca, mégis ismerős persze, de ismeretlen is, emlékszem is, vágy is, térkép, nyitottság, várakozások és nyugalom, a késő délutáni óra érettsége.

Ez mind belefér? Az egyetlen érzésedbe, hogy milyen volt átkelni az Oktagonon? Belefér, és még annyi más, hogy számolatlanul hányhatnád bele lapáttal a szavakat. Nem érdemes. Ezek nincsenek. Ami biztosan van, mondja Medve, az az érzés. Ennyire biztosan már semmi egyéb nincs. A világ, a többi ember megléte hipotétikus, vélelem, feltevés, amit elegendő számú próbálgatással valószínűsíteni tudsz. Elfogadod meglévőnek, minthogy mást nem tudsz csinálni, de jobb, ha nem felejtetted el, hogy csak az érzés nem hipotétikus, biztosan csak az van.

(A pontatlanság)

Kaptam egy fénykép-nagyítást 1926-ból, a pécsi katonaiskoláról, ahol akkor pár napra megszálltunk, júniusban, a mohácsi hajóutunk után. Medve egyik olyan-amilyen kis amatőrfelvételéről csinálta a kedvemért a barátom. Hát ez a nagyítás, amikor jól megnéztem, elmondta nekem pontosan a pontatlan érzést, hogy milyen volt az a nyár.

Az érzés pontatlan. Írja Medve. A szavak természetesen használhatatlannak mindenképpen, – a jövő ideje első feladata lesz eltörölni a nyelvet, az összes nemzeti nyelvet. Az érzés azonban pontatlan mielőtt szavakat keressünk, próbálgatnánk rá. Eleve és önmagában pontatlan. Kezdjük a történetet az elején, az elejének a legelején, mikor, vagy mielőtt világra jössz. „Valami van” – Gondolat? Te Magad? Az még nincs. Sőt, kezdjük azzal, hogy „Van”, – ha van, akkor az valami. – Ebből a valamiből nekünk az kell, ami biztosan van: az érzés. Minél biztosabban van, annál pontatlanabb. Minél jobban pontosítjuk, annál kevésbé mondhatjuk rá, hogy van.

A régi Fehérvári-út 15/b II. emelet 19. alatti, észak-északkeletre nyíló ebédlőablakból látható kép a kelő nap fényében, van. Ami kihagyhatatlanul hozzátartozik, azzal el fogom maszatolni a biztos meglétét. Mégis, bele kell majd festenem Júliát (aki szelíd zongorázással ébresztgetett, hárfapedálos Alla Turca-val, mozizéval. Akkor nálunk lakott – ahogy Terka néni is), anyámat, (aki a reggelinél felvagdossot nekem a füstölt szalonnából, mert tudta, hogy azt szeretem és csak lustaságból eszem a könnyebben vágható abáltat – én nem tudtam, azt hittem, hogy nekem mindegy). Meg legalább Halász Petárt és mindenestre a priznicet, Billroth-batiszttal.

Igaz, hogy a pécsi főreal homlokzata is Budára vezet, ezt látni fogjuk, én is megnézem még jobban. És csakugyan, „vezet”, – miként a londoni útkeresztelés, ahol 51 éves koromban irányt-vesztettem. Nem irányt tévesztettem, megvolt a fejemben a térkép, ahogy öt éves koromban is megvolt, ahogy rajzolja az ember mindig is, csak nem tudtam hamarjában, a Tottenham Court

Road sarkán, miként a Mátyás-téren, hogyan tájolójam. Most itt észak-dél vagy dél-észak a nagy utca iránya? Merrefelé is kell hazamennünk? Jobbra forduljunk, vagy balra? Majd mindjárt kitudódik, Bébé. Finom, lámpalázás kis izgalom, várakozás, ugyanaz a pontatlan érzés (mit tudom én, boldogság?) támad az emberben ötvenegy évesen mint ötévesen. (Hát ha ettől boldogság önt el, akkor az megint Buda. Még megvan Buda. Londonban még megvan.)

(Új szeptember)

Ahová olyan csodálatosan visszakerültünk, Buda a magyar fővárosnak a Duna folyam jobbpartján fekvő része. Ősi település. Már a bronzkorban város volt. Túlélte sorra a lakóit, keltákat, rómaiakat, hunokat, gótokat, longobárdokat, avarokat, valószínűleg túl fog élni bennünket, magyarokat is, és mindig fiatal maradt, mert folyton lerombolták. Első kerület: Vár, Krisztinaváros, Tabán. Második kerület: Viziváros, Országút. A hűvösvölgyi katonai főreál a Törökvész-dűlön volt, a második kerület dombjai között húzódó Ördögárok mellett. A Retek utcai huroknál kellett átszállni a nyolcvanhármasra. „Kadétiskola!” – mondta a kalauz, régi nevén, ahogy mindenki hívta. A városi villamos itt már töltésen, talpfákon csörömpölt. Amíg elhaladt, elnyomta a távoli tárogató-szót. A kert közepén, egy szobortalapzatnál gyülekeztünk. Szeptember elején jártunk. Ebben az évben, a locarnói szerződés ratifikálása után, és az angliai általános sztrájk előtt, R. A. Locke Nebraskában húsz ötöt futott kétszázon, ami három tizeddel jobb volt Paddock világrekordjánál. Mindenki Szeredy új gitárját próbálgatta.

Egy negyedéves átterelt bennünket a főépülethez vezető széles lépcsők mellé, a haranglábhoz. Itt is elkülönülve maradtunk a másik alreáliskolából jött, még ismeretlen évfolyamtársainktól. Nézegettük őket. Csak óvatosan. Kik lehetnek a főkomposok? Medve erősködött a legjobban: „Ne menjünk oda!” Ugyhogy, amikor egyszer csak fogta magát, megpillantva Hilbert Kornélt, se szó, se beszéd, odaszaladt hozzá, hiába kiabáltam utána: mérgemben sarkonfordultam és nekiiramodtam az ellenkező iránynak. Valaki mintha utánam ordított volna:

– Hátra arc!

Megfordultam.

– Both, maga vadbarom. Nem értette, hogy ne mászkáljanak azon a kurva futópályán?

Egy negyedéves kiabált rám s máris fordult vissza a társaihoz. Visszakanyarodtam a pálya széléről. Feltették, mert ők építették három éve. Most elég jó állapotban volt a salakja. Talán azt is meg kell magyaráznom, hogy ez a negyedéves magas, kellemesen hunyorgó fiú volt, azaz, ahogy beszélt, közben nagyokat, lassúakat pislogott, a „vadbarom” nyugalmas, szinte társalgó hangú megállapítása, és hogy ilyen magától értetődően megismert és emlékezett a nevemre három év után, több volt, mint meleg fogadtatás. Meghitt, testvéri seggberúgás volt. És nemcsak nekem szólt. Mindnyájunknak, bundásoknak.

Itt negyedévesből megint újoncok lettünk, elsőévesek. És még négy év, négy év, négy ki tudja milyen, hosszú, könyörtelenül letöltendő négy esztendő.

Hogy visszakerülni Budára miért volt csoda, és hogy a mohácsi hajón miért éreztem azt a szívem mélyén, hogy mégis kimondhatatlanul jól van, ami van: ehhez nem elég, ami történt, – hogy kibírtuk a kibírhatalan négyszáz évet –, hanem kell hozzá az előttevaló, a gyerekkorból való tíz naptári esztendőnek a körülbelül negyvenezer felnőttkori év tartalmával felérő anyaga, sőt, kell a tudása az eljövendő éveinknek is.

Én tudtam, a második emeleti folyosón egyszer ébresztő előtt szerzett váratlan, mélységes nyugalammal, hogy festő leszek, hogy hegyek közt, negyvenévesen, tóparton, szivarozva, valódi olajfestékekkel fogok valódi vászonra festeni, majd. Szabad ember leszek, majd.

Medve ezt a „majd”-ot szükséges elő-feltevésnek nevezi. „Majd az anyja is meg fogja érteni, hogy ő milyen egyszerű és igaz ember.”

„Majd meglátja, hogy ő – még nem tudja pontosan, hogy mit –, de valami neki magának is tetsző valódi és jó dolgot fog csinálni az életéből. Olyat például, amilyen néha a beeső napfény csikja a szőnyegen. Vagy amilyen például Bilbao főterén, esőben, keserű sorsot elviselni, felhajtott gallérral. Vagy akár: amilyen a bodzaillat, annak, aki szereti.”

(Hilbert Kornél kérdezte egyszer tőlem, hogy én is tűzér leszek-e? „De-hogy.” – Hát mi? – „Festő.” – Festő? Milyen festő? „Spanyol” – mondom. Medvéhez fordult: Hát te? – „Én? Mi leszek? Természetesen: költő és hadvezér!” Lexi is nevetett. Medve nem tette hozzá: „De csak, ha nem lehet belőlem bodzafa!”)

(Ingyen mozi)

Egyszer csak azt mondja Medve, ahogy hajózunk Mohács felé a nyári éjszakában:

– Anyám elintézte, hogy ősszel átmegegyek a cisztercita gimnáziumba.

Szeredy felnézett, a Cumparsitát pengette halkán a fura hangszerén. „És Zsoldos is megy” – mondom én. – Ez mind a szokásos marhulás volt. Ámbár, nem egészen a szokásos. Azt mondja Medve, még gyanúsabb hangon:

– Csak latinból kell majd különbözetit tennem.

Szeredy abbahagyta a Cumparsitát. Én is abbahagytam a vissza-marhászkodást. Csönd lett. Csak a hajógép dohogott, lihegett, pöfögött tovább. Reggel kimenőt kaptunk a városba, hazamehettünk egy fél napra. Szeredy is felment a Svábhegyre, elhozta a sógora saxo-violáját. Júlia is azt hitte, egyik szavából úgy vettem ki, hogy most talán végleg hazamegyek majd. Tudnia kellett, hogy ez hülyeség. Még négy év. Hiszen tudta. De ahogy mégis a kicsi kis reménytelen reménykedéssel nézett rám, az fájt.

Medve egy helyen azt írja: „Rabok legyünk vagy szabadok? Először is ez nem kérdés. Rabok vagyunk. Világra jöttél, egy vadidegen helyre, amihez semmi közöd. Peregni kezd neked egy ingyen mozi, ahol néző vagy. A mozinak egy kicsike része azonban a saját tested, s mivel ez az egyetlen olyan speciális darabkája, amivel kapcsolatod van, ezt is önmagadnak nevezed. De ez a második számú „én” már szereplője az ingyen mozinak, a vadidegen világnak, ahol minden esetleges, minden független a néző voltodtól. Itt, szereplők, rabok vagyunk, nem választhatunk, Sándor. A néző pedig szabad. Nem lehet rabbá tenni egyáltalán.

(*Rabok legyünk?*)

Marcell kiengedett bennünket, akiknek a hozzátartozói a városban laktak, már kilenc előtt. Medvét rögtön vitte befelé az édesanyja: – „Jó, hogy jöttél, fiam! Fontos dolgot kell mondanom . . .”

Nem figyelnek egymásra. Medve a szekrényében turkál.

– Gábor . . . Mit keresel?

– Azt a kis füzött könyvet. Serpolette volt a címe . . .

– Gábor! Elintéztem, hogy ősszel átmehetsz a cisztercita gimnáziumba!

De Medve már leguggolt az alsó polcokhoz, onnan beszél hátra az asszonynak: „Igen? Ciszter . . .? Fene. Nem találom.”

Persze, hogy nem találja, már húsvétkor sem volt meg. Akkor azt remélte, hogy mégis visszaadta Formesnek. De nem.

„Gábor! – az asszony megfogja a fia kezét. – Nem értesz? Felvesznek!”

„Igen? Ne haragudj mami, de látom, átrendeztéték a szobámat, nem került most elő? Olyan kis vacak füzött könyv volt, talán Modern Könyvtár . . . – Bátortalanul felnéz az anyjára: – Biztosan kidobtad!”

„Dehogyan dobtam!” – rázza a fejét haragosan az asszony. Mert ezzel már húsvétkor is gyanúsította, – köztünk szólna, sajnos, nem alaptalanul. – Hát nem érted, amit mondok? Ősszel átmehetsz a gimnáziumba, már beszéltem a főigazgatóval is!”

Medve végre megérti, összecsapja a kezét, nevetőrohamot kap. „Jaj, jaj, jajistenem . . . !”

Ezen hajbakapnak, aztán kibékülnek, szokás szerint.

Medvének azonban nem tetszik, ahogyan az anyja el van szontyolodva. „Hát nem akarod, hogy kivegyelek?” – „Nem.” Nem érti: „Mégis katona akarsz lenni, Gábor?” Dehogyan akar. „Rossz volt ott neked. Megszeretted a katonaiskolát?” Szerette a halál. Dehát, akkor miért nem? Miért?

Miért? Mert latin különbözetivel nem lehet kísélni a valóságból, gondolja Medve. Mert valamit mégis elkezdtünk és most nem kiabálhatok, hogy Nem-ér-a-nevem! Mert ez nem módja a szabadság választásának. Ahhoz előbb azt kell választani, hogy rabok legyünk. Miért mentem vissza a szökésem után a senki-földjéről? Ki tudja megmondani? Ki tudja nálam jobban, mi az: szabad embernek lenni? És a rabságot választani szabadon, Sándor. (Az ingoványra épült, csak feltevéseken létező világot. Csinálni tovább az ingyen Mozit, mint Néző-Szereplő-amalgám. A végig kísérleti jellegű, próbaéletemet, amelyben ugyan állandó tapasztalat-sorozatokkal messzemenően valószínűsíteni tudod elgondolásodat a fizikai világ és a hozzád hasonlónak feltelezett többi ember létezéséről, de bizonyítani soha . . .)

Az anyja hazavitte volna őt már az első októberben. Akkor jött a véletlen nagy ajándéka, a kis műtéttel a kórházban, az első huzamosabb kiszabadulása. Ahhoz is tömérdek sok kihagyhatatlan tartozik. Most megint kiszabadultak, de ezt a kiszabadulást be kell fejezni. Még négy év.

(Szeptember, Hilbert)

Budára kerültünk (csodálatosan), ezzel kellene kezdeni Hilbert Kornél történetét is. Holott talán nem itt kezdődik igazán, hanem az Adriai tenger partján egy torony-cellában, amikor hajnalhasadás előtt már-már felébred, mert fordul a szél. Vagy a londoni Tottenham Court Road sarkán az ember gondolatai közt. Vagy tíz évvel korábban, Törökmikolán, ahol véletlenül Medve Gábor ráakadt. Vagy azzal, hogy egyszer váratlanul elkezdett mondani valamit egy szobáról az emeleten, aztán elhallgatott. Ugyanolyan váratlanul. Abba hagyta. Sosem kezdett mesélni semmit. Vagy, szépen időrendben, azzal, hogy megszületett Marosvásárhelyen, körülbelül épp akkortájt, amikor egy sátorban, a Déli sarkon, Scott kapitány beírta naplójába utolsó bejegyzését: It seems a pity, but I do not think I can write more. Úgylehet kár, de azt hiszem nem tudok többet írni.

Ennél a mondatnál könnyű elakadni.

Medve bölcsen egy némiképp légbőlkapott tengerparti képpel kezdi Lexi történetét – Lexinek hívtuk Hilbert Kornélt –, talán, mert 56 májusában kezdte írni egy nagy vitorláshajón, ahol írógépestől lakott, június végéig, majdnem mindig egyedül, horgonyon, az egyik balatoni kikötőben. Időrendben visszamegy 1917-ig, sőt 1904-ig, amikor Veronika, a dajkája, először érkezett meg a falujából a fővárosba, s azt gondolta, Medve szerint: Teremtöm, mekkora paloták, mennyi úri nép. Visszamegy továbbá a földtani őskorig, amikor ember, állat, növény nélkül forgott a bolygónk koromsötét felhőrétegek alatt, izzó lávagyó, szakadatlanul zuhogó és rögtön felpárolgó esőben, napokon, heteken, éveken, évezredek: évmilliókon át. Mindegy szerinte, hogy mikor született Lexi, mert amikor 1926 őszén először meglátta a haranglábnál, a szépségében, a tartásában, a félmosolyában azonnal egy ősi, öröktől fogva meglévő mintára ismert, s ez néven nem nevezhető nyugalommal és boldogsággal, szomjúsággal és kielégüléssel, zürzavaros izgalommal és sugárzó tiszta békével töltötte el. Magyarán, beleszeretett, mint valaha a lányosképű, undok kis képmutató Tóth Tiborba. Rögtön odament hozzá, amit nem kellett volna tennie. Tény azonban, hogy tudtak egymásról.

– Te vagy a Medve – mondta Hilbert a félmosolyával, lazán nyitva felejtett szájjal. Színjeles, három-stráfos volt és az ő iskolájuk legjobb futója. És nagyon szőke. Medve futó is volt, magasugró is, de csak két-stráfos. És nagyon barna. Most a kofferjeinket kellett megint máshová rakni. Már egyszer rossz helyen raktuk le, a Hentzi-talpnál. Hentzi egyébként egy osztrák tábornok volt, aki 49-ben védte Budát ellenünk, sikertelenül, úgyhogy dühében ágyúval lövette a várost, vagyis nem szerettük az emléket. Se a szobrárt később. Végül is el kellett távolítani a Szent György térről is és itt állították fel a hadapródiskola kertjében. Itt sem állt sokáig; 1918-ban a növendékek ledöntötték örökre; a talapzat azonban megmaradt. Virágágy volt a közepén, a lépcsőire le lehetett rakodni és a futópálya mentén éppen a célegyenes feletjét jelezte. Áttereltek bennünket a haranglábhöz. Ez sűrű fenyőcsoportok közé volt beékelve. Most végül Medve a legalsó lépcsőre rakta a táskáját, ahol Hilberttel beszélgetett. Nem vették észre, amikor egy lilára borotvált képű százados ért mögéjük. Sietett, fel a lépcsőn, és majdnem megbotlott Medve bőröndjében. Megfordult és lefordta, vaktában Hilbert Kornélt.

– A szentségit magának! Hova rakja a poggyászát!

De ahogy ránézett Lexire, azonnal lejjebb engedte a hangját és elmosolyodott.

– Hát tegye odébb, fiacskám... – „Fiacském”-et mondott és a lilára borotvált arcából sok fehér fogat villantott elő, aztán ment tovább, ahogy Hilbert felkapta a táskát és odébb vitte.

Lexi arcáról leolvasható volt, hogy őt nem szokás melleleg letolni. Tudni kell azt is, hogy Medve nem szólhatott közbe hülye civil módra, hogy az övé a táska, mert arra mind a ketten ráfizettek volna. Mégis, látszott, hogy nem szereti a dolgot, elkomorodott. Hilbert tíz másodpercig tanulmányozta Medve arcát, ami nem kevés idő, aztán elmosolyodott, értette. Intett a fejével a százados után:

– Kinyalhatja – mondta tömören.

Ezt meg Medve értette meg. Rögtön felderült a képe.

(Élni az emberek közt)

Az első szabadsága után, január végén, anyja megint eljött érte, hogy hazavigye, ha akar. Medve maradt. Anyja akkor azt írta, egy – a hórihorgas, cvikkeres tábornokné által becsempészett – februári levelében: „Mindenkori örül, és büszke rád, hogy maradsz. De édes fiam, én azt sosem mondtam, hogy „biztos pálya”, és hogy „katonatiszt, úriember lesz belőled”. Nagyon nem szeretném, ha katonatiszt lennél. Emiatt hát ne aggódj. De ha most férfiasan kitartasz, meg lesz a jutalma, és egész életedre kihat, s megtanulnod, miként kell az emberek között élni. Majd később ennek hasznát veszed.”

Hát? Lehet, gondolta Medve. (Anyja minden levelében aláhúzigálta a szavakat, nemcsak a neki szólókban, ezen már rég nem bosszankodott.) Szép. Igaz. Megtanulok az emberek között élni. Csak éppen, minek? Mi a lópikulának: nem mondanád meg, mami?

[Már a főreálban, bevonulásunk után, Medve próbált kiprovokálni mielőbb egy összecsapást, a B-osztályosokkal. Hogy ne legyen félreértés. Azt mondja az egyik triplásuk: „Mondok neked valamit Medve. Amit mi *ott* jól megtanultunk.” – Mire Medve: „Gondolod, hogy mi nem tanultuk meg, *amott*, amit mondani akarsz? Hogy ne ugráljak. Hogy itt nem lehet ugrálni. Itt senkisésem néz engem meg, kényes szeretettel. Hát akkor megmondom precízen, hogy ne lehessen vita. Én pediglen ugrálok, és aki nem néz meg, kényes szeretettel, az kinyalhatja a seggem!”

Hát ez precíz volt. Lexi, Hilbert Kornél, olyan nagyot nevetett, hogy sajnos odalett az egész támadó feszültség a pillanatból. (Csak később sikerült Medvének amit akart, otromba erőszakkal, de fontos volt.)

Medve a kihívással akarta folytatni, hogy tessék, „Jelentkezzen!” – de így csak annyit mondott, Lexihez fordulva: (– s végül ő is nevetve:) „Te meg, kényes szeretettel nézel engem, Hilbert?” Lexi nevetett, bólogatott, igen! – ő igen!]

(Ciszterciták?)

Medve nem tudott mit mondani az anyjának, csak hülyén nevetgélt a cisztercitákon. Sokféle gondja volt, igazán nem a Bossányiékkel, se a cisztercitákkal; még nem dönt el, Budára helyezik-e vagy Pécsre; hogy, akárhová, együtt maradnak-e Szeredyékkel; aztán a nyár, nagyanyja halála, komolyan akart más dolgról is beszélni az anyjával, mindenesetre sokkal fontosabb dolgokról, mint ez a tájékozatlan naivitás, úgyhogy amikor az asszony tovább erősködött: „Ez egy nagyon jóhírű iskola, mindent elintéztem a papoknál, te meg csak vihogsz itt fiam...” Medve dühbe gurult – talán mert tényleg csak bambán vihogott –, és őszintén kifakadt: „Jaj, ne hülyüljünk már itt, mami!” Az asszony, szokása szerint megsértődött: „Hogy beszélsz az édesanyáddal!” –, de nagyon meg is nyugtatta, hogy a fia visszatalált az ősrégi dühödt-goromba hangjához vele. Aztán, szokás szerint, megenyhültek, felszabadultak s végül az asszony azt mondja – Veronika közben megjött a reggelivel –, azt mondja:

„Megszoktál ott. Most jobb?”

Medve, hogy véget vessen a vitának, ráhagyta. Ebben még igazság is volt:

„Megszoktam. Jobb.”

De végre észrevette, hogy édesanyja szeme tele van szomorú csalódottsággal, Veronika pedig aggodalommal kutatja hol az asszonya szemét, hol az ő arcát. Már beleérték magukat, hogy ősszel visszakapják a fiukat. Hozzatett valamicske helytállóbb igazságot:

„Jó a négyszer-százasunk. Kellene egy stopperóra.”

A butaságába először szúrt bele az elkésett felismerés, hogy amíg ő a határszélén sírta magát álomba, ezek itt a székesfővárosban sírták át az éjszakáikat öutána. Ez rossz volt. Fájt. (Ráadásul, gondolta.) Rondán fájt.

(Megőrzött negatívok)

„AZT A NYAMVADT Serpolette-könyvet se találtam, ráadásul” –, mondta Medve a hajón. Mire kellett neki? Kellett, hát kellett. Azt nem kellett magyarázni se Szeredynek, se nekem, hogy mi volt Medve marhulásában a cisztercita gimnáziummal. „Anyám beszélt a főigazgatóval is”. Eléggé elhallgattunk mind a hárman, csönd lett, amíg Bónis fel nem rohant valahonnet zajosan: „Itt ültök, úgyis fent vagytok, minek kell nekem őrséget játszani!” – Medve szolgálatvezető volt, kettős őrszemet kellett volna kijelölnie, lealkudta Marcell főhadnagy úrnál egyre, Bónis már vitázott, hogy miért éppen ő kezdje, névsor szerint gondolta Medve, de most csak annyit mondott Bónisnak: „Feküdj le”.

– Hulla-álmos vagyok! – mondta Bónis.

– Jó. Ébreszd fel Borsát. Vegye át.

– Dehát vagytok hárman is!

„Mi mást őrzünk itt” – mondta váratlanul – és erélyesen – Szeredy. – „És ne toljunk ki pont Marcell Karcsival” –, tette hozzá mellékesen.

„Az igaz” – dűnnyögte Bónis és ásítózva elballagott. Bónis jó koponya volt, és ami nem járt együtt ezzel, rendes gyerek. Szeredy beletalált valami-
be, néha kiszámíthatatlan ő is, gondolta Medve.

A SERPOLETTE-ről nem volt többé szó. A könyv soha meg nem került. Tizenkét év múlva Medve mutatott nekem egy mondatot egy valahonnét elő-
került 1924-es dolgozatfüzetében. Elég izgatottan. (Egyelőre nem lett se költő,
se hadvezér, de novellákat, kritikákat közöltek tőle.) Mi Mártával éppen
megint végleg szakítottunk, nem ment a munkám se, olvasd, azt mondja
Medve. „A városból kiérve a szombathelyi országúton –” Nem értettem.
De láttam, hogy a segítségemre akar jönni. Visszalapoztam egyet. „Ne azt
nézd. A szombathelyi országút! Bébé! Nekem elakadt tőle a lélegzetem,
Bébé!”

Úristen. Az időnek micsoda feneketlen mélységéből merült fel, és ho-
gyan ragadta torkon minden további nélkül az embert ez a szombathelyi or-
szágút! Marha Medve. Ott meneteltünk megint a félszázaddal. Kettősren-
dekben. Ki tudja hányadszor. A befagyott Gyöngyös. A téli fák. Úristen.

„És Marcell megjegyzése: tanuljak már meg a kiszabott idővel gazdál-
kodni. Mikor fogom már egyszer befejezni a dolgozatomat? Hát ha a világ
legnagyobb írói egész életükben ezt írják, akkor se tudnák elmondani, mi-
lyen volt az a szombathelyi országút. Igaz, Bébé?”

Igaz, igaz. Félkarral megöleltem, mert rohantam el. Elég vad szívdobo-
gást kaptam. De ezt akarta. „Fesd meg Bébé”. Nem hagytam elmondani,
hogy a Serpolette-regénynek mi köze van ehhez. Majd, öregem. Kösz. Izga-
tott lettem. Lelket öntött belém. Kihívtam Mártát az órájáról, a Kereske-
delmi Akadémián. Jött. Teljesen kiment a fejemből, hogy két napja kölcsönös
megegyezéssel végleg szakítottunk. Ő is elfelejtette rögtön, ahogy meglátott.
Valami történt. Állati fontos. Muszáj neki elmondani. (A sár. Szeredy. Az
egész raj bakancsát nekem kellett pucolni egy hétig. Ő ugyanolyan közö-
nyösen lökte oda az övét, ahogy a többiek. A hó. A „Jobbra-balra kilépni!”)

„ADD LE” – gondoltam a jó kis koppenhágai sörözőben, 77 nyarán, egy
belső páholy mélyén. Az öreg dán zongorista régi bécsi számokat játszott a
falhoz tolt pianóján, nagy tál felséges rántottát ettem, „Omelette aux fines
herbes”, olcsón, éhes voltam a sok utcán-mászkalástól, Mártának szereztem
három karton (!) Gitanest, Szeredynek nem viszek semmit, két éve meghalt,
de *kiszámíthatatlanul*, még az újonc heteimben, amikor senki nem válaszolt
az ember hülye és fölösleges kérdéseire, ő se, próbáltam a nadrágom lesza-
kadt alsó szegélyét megvarrni, halálfélelemben, hogy ezért mit fog csinálni
velem Schulze, ha majd meglátja, hiszen most hibás vagyok, oka is van a fe-
nyítésre, takarodó előtt ülök az ágyam szélén nyomorultul kinlódva a nad-
rágvarrással, Szeredy nézi, aztán megunja a nyomoromat és váratlanul rám-
förmed: „Add le”. Mutatta, hogy Bognár tiszthelyettesnek, a hálóterem túlsó
végében. Igen? Indulok, Szeredy visszaránt, nem jó. Fogja a nadrágszár vé-
gét, két kézre, és – reccs! egy nagyot szakít bele, így vigyem. Bognár meg-
nézte, rendben van, lelökte, adott egy másik nadrágot. Kész. Eszembe jutott
a dolog Koppenhágában. Ahogy reccsent Dani erős két kezében, szét a nyo-
masztó félelmem, rettegésem, kétségbeesésem, semmivé.

LEHET NAGYÍTÁSOKAT csinálni ötven év múlva is a nagy tépésekről, kiszabadításokról, mert megőrződ a pillanatfelvétel negatívját. Medve is készítetett egy jókora nagyítást, a maga módján, az ő „ajándék-csodájáról”, a sokkal korábbi kiszabadulásáról és visszakerüléséről Budára. Nagy anti-kopernikusi fordulat. Mégsem a Föld kering a Nap körül. Épp úgy lehet (mégint) mondani, hogy minden körülöttem kering. Csak nehezebb lesz kiszámítani, ami van. Képtelenül nehezebb. Dehát a botrányosan sok kihagyhatatlan miatt amúgy sem lehet. Igaz. Azonban mégis, van ami kihagyható.

„Nini, ezt úgylátszik, meg lehet szokni”. Felfigyelsz egyszer erre is. Hogy is van ez? Jön egy unalmas nyári délután, jön egy téli reggel, és elgondolod, eszedbe jut, hogy bizonyára te is ordítva jöttél a világra, a tudódba áradni kezdett a levegő, feszített szét irgalom nélkül, fáj, rossz volt. Kellett a fenének. És most állandóan lélegzel, észre sem veszed, meg sem tudod mondani, fáj-e? vagy nem fáj, mást csinál? Jé, hát ezt meg lehet szokni. Ez tehát kihagyható. Ezt a szakadatlan lélegzésedet ki lehet hagyni mindenképp.

És bátorító, hogy akkor a világot is ki lehet hagyni. Elvégre ez volt, amire jöttél lélegzeni.

AMIKOR KAPTAM a régi pécsi fényképről a nagyítást, nem néztem meg rendesen. Épp nem tartottam illően észben a régi csodáimat, és az sem érdekelt szilajul, hogy milyen is volt az a nyár, mikor ezt a fényképet csináltuk Medvével. Más kívánságom se igen volt. Vessen ki a világ? Ez sem volt igazán fontos. Mentek az évek és ahogy nem vészett ki, nem bántam. Annyi baj legyen. Hanem Hilbert Kornél azt mondja, hetven éves lett, felmentem hozzá, azt mondja:

„Te Bébé, én azt hittem, már semmi kívánságom nincs az égvilágon. Most képzeld, még van egy, és nem megy ki a fejemből. Olyan szobában szeretnék meghalni, ahol a por le van törülgetve a bútorokról.”

Tudta jól Lexi, hogy ez nem fog teljesülni, mégis becsületesen elmondta nekem. Akkor gondoltam, mi az, ami mégse vessen ki a világgal együtt? Mi az, ami még a legtöbbet ért? Ami egyáltalán ért valamit? Hát –? Legyünk becsületesek, kérdezzük a könnyebbet, a költővel: Mi az amiért, ha meghalok, szeretnék néha visszajönni még? Hát – ilyen van. Több is, mint kettő. De mindegy: a becsületeségi rohamomban megnéztem végre a régi fényképet rendesen. (Voltak ilyen homlokzatok.)

(A Serpolette negatívja)

A Serpolette címére emlékezett, ha ugyan jól emlékezett, a francia szerzője nevét elfelejtette. A regény szerelmi indulatokról szólt, amit Medve unt, nem is nagyon értett, de a felét már kiolvasta, amikor kórházba ment.

Az egyik középső, kisebb, háromágyas szobába tették, s az első nap csak aludt jóformán, 39,8 fokos láza volt. A két másik beteget másnap kidobták. Egyedül maradt ebben az amúgyis barátságatlan kisszobában. A szélső, nagy, kétablakos szobákban, mivel a kórház villa-szerű épülete magasabban feküdt a gyakorlótérnél, magasabban a parknál, az egész intézetnél, az ember úgy heverészett az ágyában, mintha egy óceánjárón utazna.

Vagy mindenesetre, mint aki egy tengerparti villában, vagy egy finom magaslati fürdőhelyen nyaral. Most Medve egyelőre nem óceánjárón sziesztázott; ez másfajta, újfajta utazás volt a kisszobában.

A láza lement egy kicsit, olvasni próbált, amennyire betakaródzva tudott. Nem bánta, hogy egyedül maradt, csak így lassan telt vele az idő az üres szobában, reggeli, ebéd és vacsora között. Fázott a kidugott keze. De a könyvet tartani kellett. Rossz volt a szájaíze. Rossz a torkát kaparó-csiklandozó állandó köhögési inger. A láz, még mindig 38,5, nem volt rossz. A regény unalmas volt, nem bánta. Járkált a megtört lelkű szereplőkkel kopár, szürke utcákon Brüsszelben, kikötöttek Bilbaóban, Saint-Jean de Luzben, viharba kerültek, szélcsöndbe; a szép hölgy, se az ötven éves szikár özvegy férfi, Amadé? Vagy Antoine? – nem voltak kellemes emberek, tépett szívvel, estélyi ruhában hosszú, fájdalmas párbeszédet folytattak, vitorlás yachton vagy esős éjszakai utcákon. Minden fanyar, szürke, tragikus és unalmas volt itt, az ember sajátságos módon, mégis arra vágyott, hogy egy ilyen bánatos regényben éljen majd. (Vagy ilyen regényt írjon majd, gondolta Medve.)

Lehet, hogy nem is Serpolette volt a címe. Hogy az egy másik regény volt.

(Egy nagyanya hiánya)

Medvének meghalt a nagyanyja, még május elején. Tudta, mert anyja megírta neki és küldött egyet a gyászjelentésekből is: Bognár tiszthelyettes osztotta ki a postát a délutáni parancsfelolvasásnál, szétnyitotta a fekete szegélyű gyászjelentést, olvasta, habozott, olvasta, aztán visszatette a száznaplóba, nem adta oda a levéllel együtt. Biztosabb lesz megkérdezni az irodában, kioszthatja-e a növendéknek ezt a civil dolgot. Röhögünk.

Medve is röhögött Bognáron, pedig neki is volt egyéb baja bőven. Nem a nagyanyja halála, akit nagyon szeretett. Ez is bosszantó volt. Detektoros rádiót csinált neki, csak még a fejhallgató kell majd hozzá. A halállal az ember amúgysem tud mit kezdeni, csak vállat vonni és átlépni rajta. Nem mindig lehet. Mikor meghalt a barátja, Dávid Lulu szép fiatal mamája, lehetett. Egy házban laktak, Lulunak volt két nagy gimnazista bátyja, az asszony vérmérgezést kapott, megdagadt a fél arca, meghalt. Halál, halál. Medvének jól jött, hogy akkor jóideig minden délután átküldték hozzá Lulut játszani. A mamájáért kár volt. De ők átléptek fölötte. Lehetett.

Apja haláláról Medve, két éves volt akkor, csak utólag értesült; avval se tudott mit kezdeni. De Bianka nagymama halála, a szabadság első napjaiban kitűnt, mégis baj volt. Hiányzott az asztalnál reggelineél, ebédnél. Vacsoránál még mindig.

Összetartoztak. Milliórános, nyolcvanhárom éves barna majomkirálynő volt, ő pedig barna majomgyerek, és összefogtak. Ők ketten nagyon okosak voltak. (Veronika nem, se az anyja.) Fogták mindig egymást. Volt még kilenc más unokája és négy dédunokája, de ez más volt. Az övék szerelem volt.

Hogy miért keresi úgy azt a Serpolette című könyvet, ezt csak neki tudta elmondani, például Veronikának, vagy az anyjának, meg se próbálta. És nagyanyja pár szóból tökéletesen értette. Igaz, hogy figyelt rá. Mindig odafigyelt jól Medvére. Az anyja és Veron nem mindig.

(*Serpolette nagyításban*)

Lehet, hogy nem is Serpolette volt a címe, de mindegy, Medve már hús-vétkor így nevezte magában, amit keresett benne. (Később pedig csak thétának – a nagyanyja ezt is megértette volna. A thétát.)

Ki a csuda írta? Leroux, Leblanc? Elfelejtette. Egy közepes író ilyen mélyen benne maradhat az emberben? Lehet az, hogy egy nyirkos őszi napon, rosszkedvében, náthásan, ráhibáz valamire? A thétára? Van ilyen? Nem. Nincs.

Inkább az lehet, hogy Medve magában kigyomláta a regényből a szereplőket, a szenvedélyt, a mesét, mert únta, nem is nagyon értette és nem is vett magának sok fáradságot, hogy kiigazodjon etekintetben. Maradt Medvének szép tisztán a jó erős keserűség, beleiródva a saját makacs köhögésébe és a kórház nyirkos őszi reggeleibe, mikor Pinczinger hordta neki a teát. Pinczinger! Nini, hát ügylatszik a Pinczinger is rajta van a képen, gondolta Medve.

Az ápoló se nagyon okos nem volt, se túl barátságos a növendékekkel, de azt még ő is tudta, milyen balszerencsés, félresikerült dolog betegnek lenni pont itt a kórházban, ahová oly ritkán jut be az ember. Megsajnálta a köhögő harmadévest.

Megsimogatta Medve homlokát. Forró volt.

– Hozok mézes teát – mondta.

– Kell a francnak!

Pinczinger mindenféle hülyeséget hozott mindig az embernek. Váratlanul a mézes tea mégis jólesett. Egy óra múlva újra kapott. Harmadszorra már várta. Betegen ügylatszik mindenki szerette Medvét: talán lefoszlott róla (vagy elpihent) az erőszakos lénye és gyerekessé vált, – láthatóan is sebezhetővé. Ő nem tudta, hogy másoknak olyan, akár egy kedves kisfiú, amikor a lázassága a kellő mértékben leteperi.

Aztán harmadnap javult a köhögése, a láz jó volt, és bejött szépen újra Brüsszel, a Viscayai öböl, és talán Bilbao, ahol szemerkélő esőben, felhajtott gallérral, megrendült lélekkel siet Amadé (vagy Aurelien? Anthony?) a komor utcákon át. Medve nem csupán a csuklóztatások és izomlázak helyett vágyott inkább ilyen megtisztelő lelki fájdalmakra. Nem.

Hanem az volt, hogy a téli gyakorlótér, külső fasor, kisváros alattuk, a köd, eső kint, ez a fasz Pinczinger bent, aki teát hoz, megsimogatja a homlokát, megsajnálja egy kicsit, holott az ápolónak nem az a dolga, hogy megsajnálja a növendékeket, van elég más dolga, és ez itt senkinek sem dolga – meg a 38 fokos láz, jó láz – betelepítették mélyen az eszméletébe a Serpolette-könyv keserű unalmát, és ott nagyjából a szombathelyi országút téli fáiba, letarolt koronáiknak az ólmos égre nyújtózó fekete ágogai közé.

Medve is fa volt megint, állt csöndben az erdön, tudva az igazságot azelőtt sosem látott dolgokról.

Megszólítások

*Ó pávatoll!
Te lengj a vonat-füst alól,
amíg vas és föld zakatol.*

*Ó gyöngyvirág!
Te légy a tágasabb világ,
mig lenn a féreg csápja rág.*

*Ó lehelet!
A kriptában békéd lehet,
ha nem találsz kísértetet.*

*Ó napsugár!
Te érted mérhetetlen ár
töméntelen élet s halál.*

*Ó rozsvetés!
Amerre minden szó kevés,
utat és árnyékot te vëss.*

*Ó alma-ág!
Tiéd a megfagyott virág,
a pusztulás, a pusztaság.*

*Ó gyertyaláng!
Kelyhedben lepke teste ráng,
az alvilági ispiláng.*

Szaryak és púpok

*A leborult mennybolt tövében
hatalmas homlokod fölött
a világűr fekete csillaga,
szikrázó keresztje,
mögüle kinőnek a csend szaryvai
s kürtölnek, oly harsányan, siketítőn,
ahogy csak a némaság,
a szenvedőké, vagy a szenvedésé.*

*Hiszen te ismered az erdőt,
ahol gyanútlan göggel lovagolnak,
vagy a náluk boldogabbak
eltörpülve bűnbánón bujdokolnak
az örök éjszaka jámbor púpjain,
és se kérdésnek, se feleletnek
érvénye nincs, se a mindentéle
a semmitéle alaknak,
mind tűnve átsuhognak.*

CSOÓRI SÁNDOR

Vallomás a városhoz

*Mennyi szélsodorta szemét az utcán,
mennyi kiüresedett, kőbor arc
s fojtogató füstcsík a város égboltja alatt!
És mennyi kilúgozott szerelem a falak mögött!
De ha a szenvedély zöldre vált át,
mint átkelőhelyek lámpái kis időre,
meglódulnak a visszafogott lombok, az esők,
a magasból csipkefüggönyök havaznak
s a villamos vágányain
végigszáguld valami fényes örület,
sípól és sír, mint a fejhargon
sikoltó furulya.*

*Szeretlek? Nem szeretlek? A naptár
lapjait tépkedem, Város, harminc éve.
Csavargok utcáidon,
de nem tudom, hova megyek.
Itt minden közelebb van a kézhez, a testhez,
közelebb a gyönyörhöz s gyilkoláshoz.
A boylerek sárkánytorkaiból
lángok lövellnek arcomig, mint a mesében
és lent, a kéregalatti szennyecsatornáidban
folyvást zuhog az örökéletű mocsok.
A tiéd vagyok, Város? Vagy csak a
foglyod vagyok?*

Gyakran elhagylak, megtagadlak és visszasóvárgok oda,
ahol a tüzek úgy feküsznek le
most is a földre,
mint kimerült, igás állatok,
s a kertben sündisznó jár, az ősvilág bizalmasa,
de bársonyos mocorgásában egyszercsak
megcsikordul százezer ablakod, vasad
és szép, idegbeteg nőid is fölsikoltanak árván
s én máris ott vagyok velük újra
a fölfelé suhanó, tükrös felvonókban,
a földalatti vonat haját-úsztató huzatában,
megsokszorozódva tömérdek pillantásodtól és
örületesemtől. Ha nem te fogadsz magadhoz,
talán csak egy erdő gondolkodik velem
s a Holdra könyöklő halál
és a világ nem jön el értem válságos óráiban,
nem üzen, nem vár, nem küld utánam zenét,
amelytől halhatatlanulni tanulok. Fehér
hártyáimon ott remegsz izgatóan,
mint vacogó dobokon a borsószemek. Füst nyel el?
Földrengés? Futó tűzrózsák burjánzása? Ha elárullak is,
veled veszek.

Don Quijote ébredése

Csiklandozásra ébredek:
arcomba pókháló lóg, egyenesen az égből.
Kalamolok, tépdeselem, szaggatnám darabokra,
de Isten selyemcérnája
beletekerözik a számba. Fúj! fúj! – köpném a
nyelvemet ki a lucskos rózsakertre. Csakhát a nyál,
a nyál! Micsoda fértiatlan!
Ropogós gyolcsingbe öltözöm inkább
és összezárt szájjal készülök föl a harcra.

Emlékeim, gyönyörű, sárga lángok

*Múlnak a napok nélkülem,
életem nélkül múlnak a napok.
Hétfőre hétfő jön és keddre kedd
és már a pompás kinkeservek is
maguk elunva fuvoláznak.*

*Minden megráncosodik és tokba bújjik
itt körülöttem. Koravén margaréták
meddülnek el a kertem alatt s mintha egy
bogár távlata volna csak ez az év, ez az idő:
püpos hantok közt várok én is
a fojtó századvégre. Forgok, tiblábolok
a megrezesedő fűben. Sorompó már nekem
egy vaskos szalmaszál is. Valakik
újra elorozták hát tőlem az életemet,
kitépték zöld fáimból a szárnyalást,*

*szavaimból a lelket és még a napraforgók
olimpiai lángját is elfűjták,
mint a gyufaszálat . . . Emlékeim, gyönyörű,
sárga lángok, talán a kerubok szőréen
még ott a fényetek! Az isten udvarában
ott, ott a rigók tollán!*

Epizód egy emlékiratból

Akárha mindig csak ahhoz lehetne igazán közöm, amit éppen elhagyok, és azért kéne elhagynom, hogy közöm lehessen hozzá, talán innen származik minden tévedésem, gondoltam, de ugyanakkor ez mégse nevezhető tévedésnek, hiszen nem én, hanem az élményeim gondolkodnak így helyettem, a saját történetem gondolkodik helyettem, élek, és állandóan búcsúzkodom az életemtől, mert minden élményem végén ott áll egy halál, amiből az következik, hogy a búcsú fontosabbá vált, mint maga az élet.

Valami ilyesmiről gondolkodtam, amikor megálltunk a ház előtt; Thea fölvetett fejjel, valamiként felülről nézett le rám, szemüvegét levette és elmosolyodott.

Gyorsan kinyíló, messzire tekintő mosoly volt, mely ezidáig is ott szunyadhatott mozgékony arcának izmaiban, csak éppen nem adta, akárha kíméletből vagy számításból fogta volna vissza, ne zavarjon vele, olyan zavartalan egésként fogadhassa be a történetet, amilyenné hajlítom.

S mintha saját nációm rejtélyét kéne magamban megérintenem, azt kérdeztem még magamban, vajon nem azért távolodik-e minden pillanatban ilyen messzire a legsajátabb életemtől, és hiába a mások igényeihez való alkalmazkodásom kifinomult készsége! mert minden emlékem végén ott áll ez a halál, s akkor tán mégse a sors isteni egysége, hanem mégis a legprimitívebb történelmi tapasztalat?

Puhán a térdemre tette a kezét, ujjai közrefogták a térdkalácsot, de nem szorította; néztem a szemét a sötétben.

Talán nem a térdemet fogta, hanem a mozdulattal kettőnk testét, kettőnk csöndjét fogta össze, és láttam a szemén, valamit mondani akar, helyesebben azért nem tudja mondani, mert pontosan azt érzi, amit értenie kell.

És túlzás lenne hangosan kijelenteni, bizonyos dolgokat még ilyen rejtett formában se szabad kimondani, az életet kéne hagyni, és mégis, ha a kocsiban nem lett volna sötét, ha nem csak az utcai lámpák lomboktól megtört fényei hatoltak volna be, foltok, ha tisztán láthattuk volna egymás arcát, s mindez nem maradt volna a sejtelem és az érzet határán, hanem szóvá alakul, akkor bizonyára minden másként történt volna hármunk között.

Később mégis beszélni kezdett, de akkor már túl voltunk ezen a tömött pillanaton.

Igen, mondta, mindenkinek van egy ilyen vagy olyan élettörténete, s megfigyeltem-e, hogy minden élettörténet szomorú! vajon miért? de mégis úgy tetszik neki, mondta, mintha én a saját élettörténetemet meséltem volna el, holott arról majdnem semmit nem tud, vagy inkább tán a saját sértettségemet.

Kérdeztem, a sértettségemet, mert maga a szó lepett meg.

Ő azonban be se várta a hangomat, arcán kis nevetésbe pukkant a mosoly, és ebből a pukkanásból lökött ki egy kérdést, kérdezte, tudom-e, hogy ő zsidó.

Aztán igazán, hangosan nevetni kezdett, valószínűleg attól a meglepett és értetlen elképedéstől, ami az arcomra íródhatott.

Jó, kiáltotta nevetve, most menjek, megszorította a térdemet, és vissza is vonta a kezét, ezt majd elmeséli máskor.

Mondtam, nem értem.

Nem baj, gondolkodjak, úgyis annyira okos fiú vagyok, és különben se kell mindig mindent érteni, elég, ha érzem.

De mit tudhatok érezni ezen?

Érezzem.

Mondtam, ezt nem fogja ilyen könnyedén megúszni, ez egy disznóság.

Hogy nem-e, kiáltotta nevetve, és a testemen átdőlve, kinyitotta, kilökte kocsija ajtaját; szálljak ki.

De ha egyszer nem értem, mit beszél?

Egyáltalán nem érdekelt többé, mit mondok vagy mit kérdezek, mit értek, mit nem értek, kezével a vállamnak és a melleme nek feszült, ki akart gyömöszölni, lökni a kocsijából, én pedig némi tétovázás után ragadtam meg a csuklóját, tétováztam, mert olyan érzésem támadt, mintha azért nem szabadna erőszakkal válaszolnom az erőszakra, mivel ő zsidó, most mondta, hogy zsidó, ez viszont éppen arra készítetett, hogy enyhén megcsavarva le- rántsam magamról a kezét, miközben mindketten a saját idétlenségünkön ne- vettünk, mindketten gátat akartunk vetni ennek az élvezetnek.

Ne, ne, kiáltotta tompa, enyhén fájdalmassá játszott hangon, ami egy- szerre volt az érett asszony elomló védekezése, és az egykori kislány megin- dítóan idétlen nyügösködése, engedjem el, engedjem el, elég volt.

Ugyanakkor mégse volt tán elég, mert a fejével a melleme akart volna öklelni, tehát folytatta, mire én még erősebben megcsavartam a kezét, fel- szisszent, feje egy pillanatig a melleme maradt, és elég jó, mondhatni békés helye volt ott, mintha régtől keresett helyét találná meg, s a két test feszítő találkozása azt jelentené, bizony én vagyok a szélesen és erősen boltozott férfi, ő pedig a gyöngé nő, még nem adja, taszit, de azért majd megadja magát.

Nem engedem, mondtam ki hangosan ezt a mindenképpen hízlgő, mert az általánosan elfogadott nemi szerepjátéknak teljességgel megfelelő érzést, s olyan mohó örömmel adtam hangot ennek az együgyű érzésemnek, mintha közölném, a kínákozó lehetőséget semmiképpen nem óhajtom elszalasztani.

Amit talán nem kellett volna, mert sértetten rándította ki a fejét, aka- ratlanul fölverte vele az államát, s a koccanás egy kicsit mindkettőnknek fájt.

Sértett tiltakozása azt jelentette, hogy mégse hajlandó elismerni ezt az elég nyilvánvaló különbséget kettőnk között, vagy legalábbis nem kíván élni vele, még akkor se, ha az így okozott fájdalom letagadhatatlanul közös.

Kérdeztem, mi ez.

Mi lenne, mondta szemtelenül, semmi.

Am közben olyan gyöngéden és kérlelőn nézett a szemembe, oly közel- ről, olyan kislányosan ravaszkodó kacér alázattal húzódott vissza a gyöngé nő szerepébe, olyan mesterien és szakszerűen világította át, s ez a nevelségi- gessé tétel, az önmagunk önkéntelenül vállalt helyzetének a nevelségi- gessé tétele, olyannyira a szájam íze szerint való volt, hogy lassan, késleltetve, mégis engednem kellett a szorításból, bár a kezét nem engedtem el.

Mit akart ezzel mondani, kérdeztem, és a saját hangomból hallottam ki,

hogy milyen kelletlenül térek vissza az ígéretteljesen néma érintések közül a hamisan hangos szavak közé.

Tulajdonképpen azért beszéltem, hogy az értelem ne engedje útjára a begyakorolt érzékeket, vagy kövesse legalább, értse, hogy az érzékek végül is mit akarnak vagy miért, ne az értelem ellenére vagy az értelem helyett akarjanak, s ha van, ha tényleg lehetséges, akkor ne pótlék, másféle indulatok levezetése vagy közönséges szerelmi gimnasztika legyen; és valami hasonlót érezhetett ő is.

Mindaz, ami eddig történt kettőnk között, amolyan baráti évődésnek számíthatott, bár nem lehetett tudni, hol van a határ a baráti dulakodás és a szerelmi érintkezés élvezete között, az értelem valamiként ezt a határt vigyázta volna, mégha a helyzet, éppen a mozdulatok és lehetőségek játékanak élvezete miatt olyan visszafordíthatatlannak tetszett is, mintha magunk mögött tudnánk már ezeket a bizonytalan határokat avagy egyszerűen nem lehetne tudni, hol vagyunk.

Majd elmondja máskor, mondta igen szárazon, most engedjem.

Nem, addig nem engedem, mondtam, míg ezt meg nem magyarázza, nem szeretem az ilyen ostobaságokat.

Csakhogy azért se segíthette már az érzékeket az értelem, mert a szavak is ezt a véglegeset akarták eldönteni: fogalmunk se volt már, hogy miről beszélünk, ami megintcsak a szerelmi civódás félreérthetetlen sajátja.

Dühösen és türelmetlenül rándította félre a fejét, talán abban a reményben, hogy a helyzetváltoztatás meghatározza a helyzetet.

Engedjem már, mondta majdhogy gyűlölködő indulattal, Arnonak fogalma sincsen róla, hogy ő hol van, várja, már megbűdösödött a várakozástól, nagyon későre jár.

Ettől a hirtelen félrerándítástól fény esett az arcára, egy utcai lámpa éles fénye, és talán ez a fény győzött le.

Elég mulatságos, mondtam nevetve, hogy Arno éppen most jut az eszébe.

Mert az utcai lámpa éles fényében, és ezt nem tudom másként kifejezni, megjelent az arcán az a másik.

Mintha az arca erre a pillanatra hasonlítana Arno hosszú, száraz, bánatos arcára, ám nem egy idegen arc ült ki az arcára, hanem inkább egy érzés vagy egy érzés árnyéka, valami alig meghatározható annak az idegen férfinak a bánatából, akihez érzései szerint tartozott, s akit a megnevezéssel bizonyára nem szándéktalanul vont kettőnk közé, tehát nem egyszerűen az öreg férj, akire akkor is gondolni kell, amikor éppen megcsalja, és akivel egyébiránt úgy bánt, mintha az apja lenne vagy a fia, nem, hanem egy ember bánata, amihez azért kell hűségesnek maradnia, hogy az egész közös életüket megalapozó és átfogó bánathoz maradhasson hűséges, azért mondta volna ezt a zsidót? ahhoz a bánathoz, ami ezek szerint nem csak azé az idegen férfié, hanem az övé? van valami közöttük, ami tényleg nem elszakítható? az lenne közös, hogy ő zsidó és Arno német?

Le kellett volna gyűrnöm, le kellett volna törölnöm, vagy legalábbis időlegesen el kellett volna üznöm az arcáról ezt az eddig ismeretlen, még sohasem látott bánatot, csakhogy Arno bánatával nem tudhattam mit kezdeni, ez egy olyan férfi bánata volt, akit nem éreztem közel magamhoz, nem érhettem hozzá, nem tehettem úgy, mintha nem látnám, mennyire közös és nem lehet elválasztani, s így lett a győzelme vagy a győzelmük.

Most ugyan még kevésbé tudtam, hol vagyok vagy hol lehetnék ebben

az egész elkomolyodó helyzetben, de az utcai lámpák rideg fényétől előbukó, és összes lehetséges arcai vagy álarcai mögül csupaszon kiverődő bánat, számomra mégis olyan lett, mint egy villanásszerű kisülés, a legellentétebb erők találkozása.

Jó, mondtam, el fogom engedni, de előbb megcsókolom.

Mintha a kimondástól eleve lehetetlenné válna, s akkor olybá vehetnénk, mintha megtörtént volna.

És akkor abban a híres egészben az is bennefoglaltatik, ami a szó köznapri értelmében nem történik meg, és mégis valóság.

Olyan meglepetten és lassan fordította vissza az arcát, mintha ennek az idegennek a nevében is csodálkozna; ketten csodálkoztak rám.

Arcáról a visszafordulásban eltűnt a fény, de most már tudtam, az idegen arc nem hagyja el, s a félig elnyílt száj mégis azt mondta, vagy inkább azt nyögte ki az arc mögül, hogy most nem.

Elengedtem és valamennyi idő eltelt.

Ez a közös bánatukból kihallatszó nyögés természetesen nem azt jelentette, amit jelentett, hanem le kellett fordítani, a mi közös nyelvünkön ugyanis az ellenkezőjét jelentette, azt, hogy benne is hasonló, s ha most nem, mert most nem, akkor majd igen.

Ha azt jelentette volna, hogy a következő héten vagy a következő napon, akkor ez természetesen azt jelentette volna, hogy most ugyan nem, de máskor sem, de nem ezt jelentette.

Mindkettőnk arca ingázni kezdett az igen és a nem, a most, a következő pillanat és a bármikor között.

Mintha óvatlan mondatommal mégis fölébresztettem volna mindkettőnk száját, amit most nézni kellett.

Ingáztak az arc vonásai, elengedték és feszítették, a bőr belereszketett, és a következő pillanat el is érkezett, anélkül, hogy most vagy bármikor lett volna belőle, maradt a bizonytalan majd, és mégis az eldöntött igen vibrált a szájon, amiről nem lehetett tudni, mikor.

Ez viszont fájni kezdett, mert ha még most sem, akkor az igen mégis azt jelentette, hogy nem.

Mindkettőnk arcán ingázott a bizonytalan tagadásnak megfelelő tétova fájdalom és a bizonytalan igenlésnek megfelelő tétova öröm, mondhatnám, önérzetesen tétovázott az arc az önfeladás és az önvédelem között, ám éppen mert tétován ingáztak s mikor az egyiken átsuhant a fájdalom, a másik örömbé tűnt, amikor pedig eluralkodott az öröm, a másikon megjelent a fájdalom, ezért aztán a várva várt, a sorsdöntőnek ígérkező pillanatban, még mindig nem lehetett az igentől elválasztani a nemet.

S hogy ne kelljen várnom a következő pillanatra, e közös időt kettéválasztva moccanam meg, ami ugyan semmi mással nem volt indokolható, csupán azzal az egyszerű ténnyel, hogy fájt, az egyik irány zárva, a kocsiját nyitva volt a hátam mögött, és a fájdalom nem érhetve el az örömbé, törekedett a bármi áron való megkönnyebbülés felé.

Am az inga járásának fizikai törvénye szerint, ő éppen akkor nyílt volna ki, mikor én emígy bezáródtam volna, s örömét már ő se engedhette visszafordulni a fájdalomba, mivel neki most éppen igenje lett volna, s így a bármikort kellett moccanásomat viszonzva, mosttá csinálnia a kezével.

Az állkapocs, mely másodlagos beidegződése folytán, jőzan és éber életünkben zárva tartja a száját, a felsőfogsort az alsóra borítja, a felsőajkat az alsóra fekteti, e pillanatba érve már ellazul, mintegy visszatér a beideg-

zódottság előtti ősalápotba, kilazítja azt a józan és éber önfegyelmet, mely az alvás óráitól eltekintve, állandó izomfeszültségben tartja az arc egészét, s e feszültség módja és mértéke szerint karaktert kölcsönöz az arcnak, amittől aztán odabenn, az alsó fogsor felső pereméről ívbe ágaskadó nyelv is bizonytalanul lebegő helyzetbe kerül, a nyelv ívelő hegyén és a fogak gátján fölgyűlt nyál pedig a szétnyílástól visszaömlik a szájúreg aljába.

A fej kissé félrebiccen, ha az egyik balra, akkor a másik mindenképpen jobbra, ha ugyanis két emberi száj találkozni akar, ki kell kerülniük az arc domborzatából előtüremelő orrok ütközését.

Ha pedig a szem bemérte már e távolságot, a domborzat adottságaiból kiszámította a szükséges hajlás szögét, és a közeledés állandóan gyorsuló sebességéből a találkozás pillanatának ideje is kimérhető, akkor a szemhéj lágyan és lassún a szemgolyóra ereszkedik, a látás ilyen közelről lehetetlen és szükségtelemné válik, amiből természetesen nem vonható le olyan következtetés, miszerint minden, ami lehetetlen, az egyben szükségtelen is lenne, de a szemrés nem záródik be egészen, laza kis nyílást hagy magának, éppen annyit, hogy a hosszú felső pillák ne ereszkedjenek le a rövid alsó pillák szálai közé, s ezáltal a szem, mintha a szájjal hozná tökéletesen szimmetrikus helyzetbe magát: józan állapot és mégse egészen éber, amennyit föld a józanság feszültségéből, annyit veszít éberségéből, ha itt kinyílik, ám nem egészen, ott lezáródik, de nem egészen.

Ha a csókról, két száj találkozásáról, ama pillanatról, melyben a közvetett érzékszervi érzéklés hirtelen átfordul a közvetlen testi érzékelésbe, valami közelebbit óhajtanánk mondani, akkor tán be kéne lépni az elnyílt és egymást megérintő ajakpárosok függőlegesen barázdált felhámja mögé.

Amennyiben sebészi kés igénybevétele nélkül egyáltalán lehetséges lenne ilyesmi, akkor viszont maga a szervi működés összefüggésrendszere kényszerítene olyan lehetetlen választásra, hogy vajon a szájug felé lágy hullámokban aláereszkedő izmok útját kövessük-e, avagy az idegek, netán az erek hálós pályáit; az első esetben az ajkak és a pofa egymásba kapaszkodó nyálmirigyeinek koszorúján kéne áthatolnunk és a kötőszöveten keresztül nagyon gyorsan elérnénk a nyálkahártyát, míg a második esetben, mintha egy fa hajszálakká elágazó gyökérzetén át szívódnánk föl a törzsbe, s onnan az idegkorona középpontjába, a harmadik esetben pedig attól függően, hogy a kék avagy a vörös erek turista ösvényén indultunk-e el, pitvarba, kamrába érnénk.

Am szerencsére csak a mesében kell három út közül az egyedül üdvözítőt választani, mert amennyiben nem üdvözülni akarunk, hanem egyszerű és minden bizonnyal elég felszínes kíváncsiságunknak engedünk, akkor a negyedik lehetőséget választva, az egymással még éppen csak érintkező ajkak barázdái között szépen becsusszanhatunk a száj üregébe, ami nem lesz könnyű csusszanás, a felület ebben a pillanatban csaknem teljesen száraz, a nyálmirigyek bőségesen termelik ugyan a nyálat, de a bizonytalanul lebegő nyelv nem nedvesít, következésképpen minél hosszabbra nyúlt az érintkezés előtti elnyílt idő, annál szárazabbak az ajkak, néha egyenesen olyanok, mint aszályos esztendőben a kicserepedő föld, holott az alsó fogsor belső hajlatában, a nyelv alatt, egészen tekintélyes tavacska gyűlt már a nyálból.

Ha az alsó fogsor sziklás gerincén haladva megkerüljük e kis tavat, és a tövínél kapaszkodva föl, hosszanti vágatában igyekszünk a bizonytalanul lebegő nyelv csúszós hátára mászni, hogy onnan tekintsünk vissza a megtett útra, akkor egészen kivételes látvány tárul elénk.

A vállalkozás persze nem veszélytelen, ha nem vetjük meg magunkat jól az izlelőgumókon, akkor könnyedén lecsúszszanhatunk a garatba, mégis megéri, végül is védett barlangban vagyunk, fölöttünk a szépen ívelő szájpadlás boltozódik, előttünk pedig a legszabályosabb tompaszögű háromszög formáját képezi a szájbarlang nyílása, egy olyan háromszögét, melynek vízszintes átfogója hosszabb a befogóinál, s ha nem éppen e lenyűgöző látványt jöttünk volna megtekinteni, meglepetésünkben szinte fölkiálthatnánk, a szájnyílásának anatómiai képe innen kitekintve ugyanis pontosan olyan, amilyennek Isten szemét szokás ábrázolni.

S amikor e nyíláson kitekintve, hirtelen minden elsötétedik, mert barlangunk nyílására a szívás és a behatolás ellentétes készletéseitől hajtva, és nem is egészen szimmetrikusan, hanem valamelyest félrecsúszva, egy másik háromszög tapad, megtörténik hát a csók, akkor egyenesen olyan érzésünk támad, mintha az egymásba forduló szájbarlangok sötétjében Isten egyik szemé Isten másik szemébe tekintene.

Felfedezésünk örömét még ebben az izgatott pillanatban is szívesen megzavarjuk a kétely kínjával, kérdezve önmagunktól, hogy két ember ajakpárosának érintkezése, a csók, valóban olyan kiemelt és kivételes jelentőségű találkozás lenne-e, melyben Isten egyetlen szeme, Isten másik egyetlen szemébe néz?

A kétely kínjában mindig ismereteket és tapasztalatokat bányászunk elő, cáfoljanak vagy igazoljanak, a cáfolathoz vagy igazoláshoz azonban el kell kalandoznunk a testben, már amúgy is benne vagyunk! és szemügyre kell vennünk azokat a szerveket, amelyek az ember szerelmi életében így vagy úgy szerepet játszanak.

Ha pedig ezeket a szerveket és összes tulajdonságukat szorgosan szemügyre vettük, akkor ahhoz a furcsa, és egyeseket bizonyára megbotránkozató felismeréshez jutunk, hogy a szerelmi kék, mely a fajfenntartási ösztön működésének előfeltétele és alapfeltétele, minden egyedből, nőtől és férfiből, és minden egyed minden egyes szerelmi szervéből sajátkezűleg is előhívható, sőt, sajátkezűleg a kielégülés csúcspontjára vezethető, anélkül, hogy a művelethez egy másik egyedre lenne szükség.

Az önmagunkba való bezártságnak és az önmagunkban való kiteljesíthetőségnek ezt az érzetét, mikor is az ember egy másik emberrel való testi érintkezés elképzelésének képeit segítségül hívja és önnön magányos testére helyezi a kezét, a saját tapasztalatából mindenki jól ismerheti.

Gyöngébb idegzetű, gátlásos vagy szemérmes egyedeknek nem is kell azonnal és közvetlenül a nemi szerveikhez nyúlniok, elegendő, ha tenyerük bőre valahol a combok, a has vagy a medence tájékán, amúgy véletlenül megérinti a bőrt, s így mintegy a saját test és a saját bőr között jön létre a képes izgalomhoz szükséges kölcsönösség; nők esetében számításba jöhet a mellek környéke, netán a bimbó vagy sötét holddudvara, és ezt követően, esetleg ezzel párhuzamosan, a vénuszdombra gyakorolt simogató nyomás, ami aztán minden akaratlagosság nélkül is ritmusossá válik, növeli a vérnyomást, szaporítja a lélegzetek számát, s ez megfelel annak az óvatosan gyöngéd tapintgatásnak, amit a férfiak a combjuk tövénél kezdenek, majd a herékre, a makk csúcsára visznek át, nők esetében érinthető a csikló parányi teste, anélkül, hogy az ujjak a csikló túlnálul érzékeny és olykor kifejezett fájdalmat okozó fejét érintenék, míg a férfiak ugyanígy, de némiképpen nyersebb mozdulattal ragadhatják ujjai közé hímtagjuk barlangos testét, hogy a húzásokkal a makkot hol szabaddá tegyék, hol az előbőrrel vissza-

fedjék s a makk koronáján áthúzott izgalom nyithassa meg azokat a kicsi szelepeket, melyeken át az artériás vér az üres barlangokba ömölhet, feszíthet.

S éppen, mert személyre szóló működésről van szó, a személyes igények személyes kielégítéséről, a működés formái és módszerei is igen változatosak.

A testi élvezet előhívásának és kielégítésének módszertani változatosága azonban soha nem feledtetheti el velünk, hogy szigorúan testtani szempontból nézve, mindig és minden egyes egyedben, ugyanazon folyamat zajlik le, legfeljebb mélysége, erőssége, hatásossága és nem utolsósorban az eredménye különböző, mivel a folyamat minden egyes egyedben és minden egyes esetben, olyan zárt, testi törvényszerűségek által előre meghatározott egységet képez, ami még azzal se látszik kapcsolatban lenni, hogy különböző neműek vagy azonos neműek között zajlik-e, vagy valamilyen mesterséges behatás, fantáziálás, netán fantáziálással összekötött önkielégítés következménye.

Másfelől viszont bármilyen zárt egységet képezzenek is az élvezet előhívására, tartósítására és kielégítésére vonatkozó testtani törvényszerűségek, ha még legzártabb megnyilvánulási formáikban, az önkielégítésben vagy az akaratlan kielégülésben is megjelennek azok a hatáselemek, amelyek ezt a csaknem tökéletesen zártnak látszó, és fiziológiai szempontból mindenképpen tökéletesen zárt rendszert megbontják.

Mintha a kör ívét a természet mégse engedné visszazáródni önmagába: az önkielégítés esetén működni kezd a képzelet, az akaratlan kielégülés esetén az álom működik, s képzelete, álma, az egyedet és a zárt folyamatot mindig egy másik egyedhez vagy legalábbis egy másik egyed feltételezéséhez köti.

Ez a legtöbb és egyben a legkevesebb, ami az egyén kötöttségeiről elmondható.

Am elmondható még, hogy az emberben működik egy ösztön, mely egyszerre és egyidőben, és minden egyes egyedben a zártság és az önmagára utaltság, és ugyanakkor a nyitottság és a más egyedekre való ráutaltság érzetét képezi; a zártság akadályozza a kapcsolódást, amit a nyitottság segít, mivel a két érzet egymástól nem elválasztható feszültségben működik az ösztön egészében.

Ha két emberi egyed egyesíti azokat a szerveit, amelyek zártságukban is működőképesek, ám mindenképpen egy másik egyedre vonatkoznak, ha tehát két emberi egyed, nem önmagában, nem a képzeletére vagy önkéntelen álmára hagyatkozva, hanem egy másik egyed lehetséges nyitottságában akarja föloldani vagy megszüntetni önnön zártságát, akkor a két egyed, két, egymással azonos elemből, nyitottságból és zártságból álló feszültségének önmagában zárt egysége találkozik.

A feszültség ebben az esetben a saját nyitottságával alkalmazkodik a másik zártságának ahhoz a tulajdonságához, hogy e zártság a másikban is nyitott.

És két önmagában zárt egység belső feszültségének találkozásából egy olyan egyediségüket meghaladó közös nyitottság keletkezik, amely egyidejűleg kettőjük egybezártságának közösségét jelenti, közössé zártságukban ki-lephetnek hát egyediségük zártságából, és fordítva, egyediségük nyitottsága bezáródik a közösség egymásra nyitott zártságába.

Ha így lenne, akkor ez egyben azt is jelenthetné, hogy két test találko-

zása jóval többet jelent, mint maga a két test, hiszen úgy vannak egymásban jelen, hogy önmaguknál jóval többet jelentenek.

Mindannyian a saját testünk és mások testének szolgálai vagyunk, és nem sokkal, csupán annyival jelentünk többet önmagunknál, amennyivel a szabadság többet jelent a szolgaságnál, és a szolgák közössége kevesebbet a szabadok közösen vállalt szolgaságánál.

S hogy ez mennyire így van, azt semmi nem bizonyíthatja jobban, mint maga a csók.

A száj ugyanis éppen olyan szervi kiskapuja, egyetemesre nyíló biztosítéka a testnek, mint amilyen szellemi kiskapuja és egyetemeshez kapcsoló biztosítéka a képzelet.

A test zárt rendszerén belül a száj működésképtelen, önmagában semleges szerelmi szerv, ugyanis nincsenek önmagára vonatkoztatható tulajdonságai, kivételes érzékenységét, ingerlékenységét, és az összes többi, önmagában is ingerlékeny szerelmi szervvel való igen szoros, bensőséges idegrendszeri viszonyát csak akkor árulhatja el, saját szervi képességeit csupán akkor kapcsolhatja az ösztönműködés folyamatának egészébe, ha közvetlenül kapcsolódhat egy másik egyed testéhez, következésképpen elmondhatjuk róla, hogy az egyetlen olyan szerelmi életben használatos szerv, mely a zárt rendszeren belül eleve nyitott, testtani szempontból is nyitott, egyetemesen nyitott, mivel eleve adottan szunnyad benne a másokra való nyitottsága, s ilyen értelemben szervi párja a képzeletnek.

A száj olyan testi szerv, mely egy hiányzó tulajdonsága által különbözik a fajfenntartási ösztön gyakorlásához szükséges összes többi szerelmi szervtől, a képzelet viszont olyan szellemi tulajdonsága a testnek, mely biztosítja a szerelmi szervek működőképességét a másik egyed hiányának esérére is.

Amennyiben egy szolgának kísérletképpen befogjuk a száját, de jó erősen, képzeletének segítségével még mindig szabad ember marad, s csak akkor fog állati módon harapni, ha szörnyű tiltásokkal és iszonyú fenyegetésekkel megfosztjuk a képzeletétől is, tehát mindattól az élő emlékanyagtól, mely szolgasága ellenére is szabaddá teszi emberi testét.

A száj e hiányzó és megkülönböztető tulajdonsága folytán olyannyira különbözik az összes többi szerelmi szervtől, hogy bizonyos vonatkozásban nem is sorolható e szervek közé, már csak azért sem, mert két egyed közösülésének se nem feltétele, se nem előfeltétele a szájuk kapcsolódása, s mint ilyen, egyszerűen kizárható a kapcsolódás zárt folyamatából, ám mégse nevezhető a véletlen művének, hogy midőn két emberi egyed, képzeletével a másik testének nyitottságát feltételezve, kölcsönös készséget mutat önnön testének zárt rendszerét a másik testének zárt rendszerével egyesíteni, e készség és kívánság legfőbb bizonyítékaként általában azokat a szerveiket egyesítik először, melyek a kapcsolódáshoz nem eleve szükségesek ugyan, de eleve nyitottak: a szájukat.

Mindezt természetesen, és igen nagy szerencsémre, nem akkor gondoltam, mikor karjait nyakamba fűzve megakadályozott abban, hogy kiszálljak a kocsijából, hanem most gondolom, a papíron gondolom, ami tárgyát és eszközét tekintve különben is elég sajátos elfajulása a gondolkodásnak, de ha akkor nem is gondolhattam semmi ilyesmire, hiszen harmincéves kora körül már nem is kell az embernek mindent átgondolnia ahhoz, hogy megközelítő pontossággal tisztában legyen szerveinek működési elvével, tapasztalatból tudhatja, hogy a berendezés működési elvei majdhogyan azonosak cse-

lekedeteinek rugóival, viszont túl van azon is, hogy vakon és ellenőrizetlenül cselekedjék, még akkor is túl van ezen, ha tudatát adott esetben készségesen az ösztöneire bízva, a tapasztalataira hagyatkozik hát, összefüggések és összehasonlítások között evickél az emlékezetében, ami megintcsak gondolkodás, tehát azt se állíthatom, hogy egyáltalán nem gondolkodtam volna.

Az ösztönös elengedtség és a tudatos ellenőrizettség határán billegve mindenesetre eldöntöttem, hogy ez kell nekem.

Illetve inkább annak a súlynak engedtem, annak a különös elsúlyosodásnak, ami ilyenkor az ember fejét a homlokánál fogva vonja és a tarkójánál fogva taszítja a másik ember feje felé, akárha önkéntesen engedné el látásának, lélegzetének és az ésszerű mérlegelés képességének minden köznapiságát és kapaszkodóját, valamibe bele akarna hullani, átadni magát, rábízni magát s főleg nem kérdeni, hogy miért, holott az esetek többségében ez lenne a legjogosabb kérdés.

Ott van előtte egy félig elnyílt száj, ami a test kérdése, és a saját szája is nyitott, ott fogja megkapni a másik test választát, és amikor a két száj aztán találkozik, a saját száj pedig mintegy a másik szájon talál rá önnön válaszként is értékelhető lélegzetére és elveszített látására, a másik szájból vesz lélegzetet, szinte e lélegzetből látja a másik test feléforduló lehetőségeit, a test belső tája tárul elé, s ezt adja ő is, egy üreget, egy úrt, amit ki lehet és ki kell tölteni, és ettől megszűnik a hullás érzete, mert az ajak ama nyitott úr peremén fönnakadva, élő, elevenen szagos, síkos, meleg, éles, rideg, puha és ízes anyagot tapint, egyszerre nagyon sokfélélet és egyszerre nagyon sokféleképpen, ami viszont tevékenykedésre beállított gondolkodásunk számára se kevés.

És e tevékenységre törve, oly szárazon és vadul, hevesen és mohón közeledtünk egymás szája felé, mintha e töredéknyi időben akarnánk legyőzni és megkerülni mindama hamisan elvesztegetett időt, amit a hátunk megett kellett tudnunk az egymás nélkül eltöltött idő hiányaként, a kölcsönös vonzalom és a kölcsönös idegenkedés bizonytalankodó kerülőútjait és váratlan megtorpanásait kellett sietősen legyőzni, és megakadályozni az elválást, ugyanakkor, mintha minden eddigi kitérő éppen e száraz, sietős hevességtől nyerne utólagos értelmet, mintha csak azért kellett volna folyamatosan kitérnünk egymás elől, hogy most magunk mögött tudva minden kötelező hamisságot és hamiskodást, a hevesség valódi hevesség lehessen és a szárazság az egymásért való kiszáradás, egy sivatag, ahol csak a másik szája adhat italt, mikor pedig az ajak végre érzi az ajkat, a találkozás újabb fordulatot vegyen, a gyöngédségét, a ráérős puhaságát, érezhető lehessen a szárazság kínjának minden kicsi repedése, eloldhassa az érzés feszültségét a fölfedetés örömeiben, s ebben az örömben ömölhessen át egymásba a várakozás nyála.

A nyelv lökte át, egymás szájából ittuk ki az ajkunknak szükséges nedvet.

Amit a kezek és a karok önkéntelen mozdulata kísért, szorítás és átnyalábolás.

Ő a tarkómat tartotta két tenyerével, mintha fejem egészét szájába fordítaná, lenyelne, pedig mennyit gúnyolódott! én a nyitott kabát alá bújtatva karjaimat, öleltem magamhoz, s ez a mozdulat még az akaratlan gondolkodás ravaszkodása volt; a kezek tartásával, a szorítás és a fogás erejében mutatkozó görcsösséggel, ezzel a túlzással vagy akaratlagossággal, akárha meg akartuk volna kerülni testünk zártságának kellemetlen tapasztalatát, s

amint az lenni szokott, a megkerülésre fordított erő érzékeltette velünk, mi az, amit meg kéne kerülni.

Ugyanakkor a száj ezt a lehatároló, a testet önmagában visszavető kellemtelen érzést nemhogy nem kerülgette, az egymásért való kiszáradásának mértéke magasabb is volt annál, hogysen mást érezhetett volna szomjúsága egymásban való csillapításának vágyánál, nem volt tehát mit megkerülnie, epekedésével és a nyitott egymásba fordulással, várakozása fájdalmas nyálával, mely a rátalálás örömeiben azonnal elkeveredett és immár akadálytalanul fordította, csúsztatta egymáson és egymásba a két felületet, amivel az egymásban való kielégülés lehetőségének érzetét is előlegezte, a beteljesülésnek arra a lehetséges csúcspontjára utalt, s így került meg kezét, szorítást, fogást, tartást! amely felé minden feszültségeitől megrázott test törekszik.

Egy pillanattöredékre a két nyelv hegye is egymásba kapaszkodott, s e meredtség örömon túli komolyságának előlege, meleg hullámként ömlött a testbe, a hőhullám pusztította ki az önös szándékok testi akaratosságát, a hőnek az a kettős képesége, hogy ellazítsa az izmokat és a bőr felülete alatt megtelítse a véredényeket, amitől aztán mindketten borzongva és elerőtlenedve léptük át a felületek külső burkának határát.

A csók által nyitott belső tájékon minden élesen látható és mégis minden állandó változékonyságban lebeg, semmi nem hasonlatos ahhoz a külső tájhoz, amit a szem megszokott.

Úrérzés, melyben az ember persze önkéntelenül meghatározza a saját helyét, és e saját helyzet viszonyítva van benne lenni, és van benne fenn, a háttér és az előtér is megkülönböztethető, a háttér általában sötét vagy legalábbis szürkén dereng, és nincsenek benne megfogható tereptárgyak, nincsenek álomból vagy ébrenlétből ismerős alakzatok, hanem inkább idomszerű foltok, fények, fényvillanások és kihunyások, amelyek az úrérzésből következőn térben foglalnak ugyan helyet, mégis inkább laposak, mint testek, és valamiként élesen, geometrikusan válnak el és simulnak bele a lágy létérzet talán végtelen háttérébe.

Akárha minden érzet egy mértani alakzatnak felelne meg, s ezeknek az alakzatoknak és formaváltozásoknak az érzetéből, helyesebben az érzetbe is visszafordítható képi nyelvéből ismerném föl a másik ember sajátos érzetrendszerét, tulajdonságait, érzéki képességeit és igényeit, mert ezen a belső tájékon az énnek és az önek elmosódik vagy egymásba tűnik át a határa, ám az érzés mégis mindig olyan marad, mintha az úr lenne ő, s én mindig csak egyetlen folt, idom, fény ebben az őben.

Ő a tér, én pedig e térnek csillapíthatatlanul, de nem türelmetlenül mozgó alakzata, alakzataimmal teréhez alkalmazkodom.

Én a tér, ő pedig e térnek csillapíthatatlanul, ám nem türelmetlenül mozgó alakzata, alakzataival teremhez alkalmazkodik.

Ígérete, ígéretem.

És ezt az egymás testének adott ígéretet, néhány nap múltán, elég meg gondolatlanul ugyan, de beváltottuk.

Valami szándék ébredez

*Valami szándék ébredez,
nem mozdulat, csak csöppnyi nesz,
iránytalan, előre-hátra,
indul a nagy, függőleges
sötéttel tele tában.*

*Már gyülekezik, megered,
kitölti az üres teret,
hajszálcsövekben felfelé tör
a formát képzelő meleg
barlangok éjjeléből.*

*Rajzó tervek közt tétovázva
vár, még semmi sem végleges, még
a képlékeny, lágy csontú vázra
csak most mintázza rá a testét.*

*A nyirkos hártján vérerek
térképe dereng át, alatta
egy bizonytalan lény lebeg,
még gazdátlan, még elhagyatva.*

*Még mérhetetlen ideig
fürösztí egy langyos, szelíd,
szívlüktetésű tenger,
mígnem színültig megtelik
paradicsomi szerelemmel.*

*Hosszú, zománckék pillanat,
mikor megjön, s szétcsapja végre
függönyeit a virradat.*

S kilép a lények seregébe.

Piac

*Forrástalan morajlás, kvarchomok-
permet neszez a lomb közt szakadatlan.
Valami színes bukdos, tántorog,
és elmerül egy mélyebb forgatagban.
Karok, nyakak, mellek meztlenül,
emberi hangon jajgat egy talicska.
A szemet ez a későnyári hő
káprázó képekkel nyugtalanítja.*

*Ez délies, csak zsirosabb világ,
vastag gyönyörrel habzó földi éden.
Izzadt füstölt, paprikás szalonnák
a súlyos nap kemencemelegében.
Nagy serpenyőkben hajnaltól ebéd-
időig hólyagos poklukra vetve
kövér hurkák, kolbászok, pecsenyék
érnek nagy karéj liha kenyerekre.*

*Káposzta, répa, hagyma, paprika,
a zöld alól világít már a sárga,
paradicsom pirosa omlik a
kék véraláfutásos padlizsánra.
Nyers, édes, csipős, kesernyés szagok,
mélyben, napon más-más tervet betöltő,
versengve sokasodó anyagok
özönlenek elő a sűrű földből.*

*Kertek fényes, testes gyümölcsei,
már viaszosra, ragacosra érve,
méregzöld dinnye s hókás szentesi,
villog tükrös rózsás vagy sárga béle,
szeplős arany, bíbor, halvány, leves,
savanykás, kásás alma, hagymahajszín
körte, zöld ringló, sárga, vérekes
őszibarack és pozsgás héjú kajszin.*

*S már érzi is az ujj, a száj, az iny
a pihés, mézgás, édes hám alatti
hús megbolygatott hasadékain
a nedveket hirtelen feltakadni,
már érzi a sóvár, parázna bőr
a fénycsíkos, homályos szoba hűsét,
már érzi, hogy dől rá mindentelől
a lassú, síkos, ikrás gyönyörűség.*

Sekély álomban

Ez a túlédés nyári nap!

*Hallani: a burján alatt
a hasadozott, lázas árok
alján az ujjnyivá apadt
erecske halk nessel szivárog.*

*A hamutesten lüktető seb
az anginás szívig nyilall.*

*Vékony avarfüstöt kavar,
most szállja meg a zivatar
az elhagyott tetőket.*

Most óriás porcsóva lobban.

*Minden húzáig vetkezik,
túlérzékeny szöveteit
sziszegő ostorok verik.*

*Most minden élő megtelik
diluviális izgalommal.*

Két tömb szikrázva összecsattan.

*Most minden meglódul riadtan,
és a meredek kaptatón túl
egy hirtelen nyílt sziklakatlan
kanyaraiban láthatatlan
menedékébe visszatódul.*

*Most a világ engesztelésül
valami áldozatra készül.*

Sekély álomban, félig ébren.

*S a megművelt hegy s a tömör
templomtorony hegyesszögében
ártatlanul feltündököl
egy talpalatnyi éden.*

S Z É K E L Y M A G D A

A lomb

*Hogy hullna már hogy hullna le
a lomb édes fölöslege*

*a nyughatatlan lombozat
mely folyton kér hiába kap*

*szűnne a szüntelen nehéz
hivogatás hitegetés*

*hagyna ki már hagyna ki végre
kívánczósága késztetése*

*a túlság fokozatai
múltán hadd lenne az ami*

*ahogy a súlyos ősz után
csak puszta fény a puszta tán*

Jelenidő

*Nincs naplemente Csupa fény
évek vonulnak boldog évek
Folyamatos feltámadás
függőleges fényében élek*

T Ó T H J U D I T

Vízözön

*Omladozik az ép eszem.
Eltöprenghetek én ezen.
Plusz-mínusz, de: végtelen.*

*Maradjunk csak a főuton.
Itt mendegélve nehezen,
sőt, inkább keservesen,
mert a kiutat nem tudom,
maradjunk csak a főuton.*

*Nekem elég a lét maga,
hiszen van sok-sok éjszaka
az élet és halál között,
előbbre lép az éjszaka.*

*Nem kellene fölösleges
tárgyak és mellék-életek,
éppen elég az akadály,
ki kell bírnod, hogy meg ne állj
az átjutásban. Más keres*

*ál-cselekvést és mű-világot.
Jól telik el mű-ideje,
van mű-lege és mű-jege.
Van műút. De mű-akadály?
A különbség aránytalan*

*Aránytalan és képtelen.
Omladozik az ép eszem.
Úgy roncsolódik el alattam
a padló, a víz beömlik,
más ajtók alatt özönlik.*

*A vízözön, mit nyitva hagytam,
tölti a szobákat lassan.
Vödörrel merjük a házból,
a valamit a semmimásból,
a tenger ott áll térdmagasban.*

*Összeomlik az ép eszem.
A vödört meregetem.
Az Óceán van idebenn
És még mindig térdig ér,
a házban locsog, mint a vér.*

*Alján hullámoz a szőnyeg,
felemelni sohatöbbet.
Félelmetes locsogás,
a ruhából a facsarás,
távolodva visszatér.*

*Hullámozó ágyamra fekszem.
Tutajnak nem sokat ér.
Merje más tovább helyettem.*

Ponyva*

Harmadik tüzet: Dirib-darab

Olyan igaz, mint az öklöm.

A Kiskovács vagányokat fotografált a Kismedve bár előtt, az újlaki villamosmegállóban, délután. Abban az évben, amikor megérkezett. Nem volt árnyékuk; szétterülő felhőpad nehezedett a környékre baljós tömeggel. A méteres vállú dobos, aki ez idő tájt a Sándorka nevet használta, lepotyogott a befutó hatvanhatos lépcsőjéről. A banda vezére megindult Kovács felé. A csibészek füttyögettek, és arrafelé húzódtak minden irányból. A fényképész a házfalhoz hátrált. Felfelé tartotta a gépet, szíja lógott. Kezek kaszáltak az orra előtt. Még nem érintették.

Kis fütty. A vezér megállt, elhaladt mellette a rajvonal. Leghátul Laboda, a Kettes Szám.

A járókelők áradása kikerülte a járdadarabot a csibészekkel; körülcsorogta, mint homokpadot a Duna vize. A szája sarkából toltá oda a Fej: – A gépet. – Laboda vissza: – Előbb. – A csibészek vonala behajlott a két végén, és a Kicsit odazárta a falhoz. A Simlis megforgatta a kezén a pecsétgyűrűt: az élre köszörült acélhatszög kívülre került, s a törő csont süket nyikordulását ígerte. Akkor Sándorka lerázta magáról a bénultságot, mint ha csak most észlelné az orra előtt tovacicikkanó kérészindulatú kisvilágot. Kezében a fekete hangszertokkal elindult a félkör felé. Az emberlánc baljós vendégszeretettel megnyílt előtte: belülré került. A fényképész szorongatásában is felfogta, hogy a zenész az ő oldalára állt. Ifjú férfi életének ebben a válságos pillanatában az ürestelek felé nézett. Feltámadó porgomolyt látott a Bécsi úton túl, s miért, miért nem, mesék hold és nap világára gondolt. Ott, a sárgára vakolt földszintes ház mellett, melyben a trafik volt már akkor is, látta egyszer. Egy zöld-ezüst kartoncsövecskén át. Sándorka még egyet lépett feléje, be a kör kellős közepéig. A fényképész nem értette, hogy csinálhat ekkora műhibát: fedezetlen hagyta a hátát. Ilyet az sem tesz, aki soha életében nem verekedett még. Nem volt kétséges: itt baj van. Rendes, komoly baj. Ezek a vagányok nem sokat bíbelődnek, hamar ott hever az ellenfél a mosatlan aszfalt káposztalevél-sodralékai között. Embert még nem öltek ugyan.

Kétfelől angolna-fürgeségű cingár alakok siklottak szorosan a böhöm zenész oldalához. Játékos mozdulatok, köszörült mosolyok fénylettek a hangszertok felé.

Kezdhethénk itt, a villamosmegállóban a történetünket; a Kiskovácsét és Pirosét, a tiéd és az enyém: hol volt, hol nem volt, az Üveghegyen innen, az Óperenciás Tengeren túl, széles e világon, bő Magyarországon, ott, ahol a bolhát rézpatkóba verték, hogy a torkig jóban meg ne botorkáz-

* az azonos című regényből (© L. P. 1984)

zék, volt ott az Újlaki templomnál egy lebuja, a Kismedve. Nappal piaci kocsmá, éjjel táncos kupi. Abban volt egy lány, szép, hogy a napra lehetett nézni, de reá nem - - - -

Ez Piros, persze. Vagy kezdhethetnék előbb. Sokkal előbb. Időnként majd azt mondom: „Csont?“, és te akkor válaszold: „Hús.” Lássam, hogy nem aludtál el.

Sajátos szép időszak ez a Föld életében. Mint minden időszak. (Vállalom.) Ekkor látjuk meg lakóhelyünk kívülről, a világból annak, ami: elforduló kék-fehér-zöld-barna labdának. Napja egy századmásodperccel meghosszabbodik ez évben is. Holdja távolabb kerül másfél arasszal. Afar földjén méteres árok nyílik, s Afrika szarva elkezd leválni a fekete kontinensről. Az Amerikák korábban váltak le Afrikától–Euráziától, ez év alatt is távolabb vándorolnak másfél centiméterrel; hömpölygő ráérőségük a földrészeké egyedül. Csillagászok vízcseppeket fedeznek fel a Nagy Orion Ködben. Csont?

Akkor jó.

Nagy év volt a mi életünkben is, különös idő. Nem tudtam még, hogy mennyire különös. Mamával vég nélkül csatangoltunk az utcákon. Mintha sietnénk kihasználni az időt. Tolta maga előtt egyre nagyobb hasát, s gyalog jártunk. Mondhatnám, hogy homályos balsejtelem szorongatott – de nem éreztem semmit. Róttuk a Nagykörutat délután. Fehér kínai tornacipőt néztünk a sportboltban a Nyugatival szemben. Túl, a pályaudvartól körülfogott betonöbölben kisteherautók rakodtak, takszik vártak az ország fennmaradó négyötöd részére, amely még nem költözött a fővárosba a nagy háború után. Úgy festett akkoriban, hogy nem sok időt kell már vidéken tölteniök.

A pályaudvar fogadta az érkezőket, kultúrvárótermében a *Lányok, Aszszonyok* friss példányaival, osztályonaluli húsvásárral, padonálvó csólakókkal, szürke egyen- vagy civilruhás, párban járó igazoltatóemberekkel. Eiffel mérnök épületében találkoztak először a Várossal, ahonnan életük jobbrafordultát és a világ tágasságát várták egyszerre. Jöttek, vártak, ettek, nem olvastak, aludtak, vécére mentek, embertársaikkal közlekedtek. [„Buzik! figyeljetelek. Nem sül le a bőr a pofátokról, hogy fiúkkal? Annyi nő van. V. 1. – Bunkó, írni sem tudsz, mit akarsz! – Rohadt tírjákók, cigányok, csöcselékek és beatlesek. – J. P., Paris, France: Hungary = Best Communist Country!!! I'll come back* – TE HÜLYE PROLI. XII. 21. – Gyalogold meg anyádat. – Miért egyedül? – A kutyád, az! – Testvériség, Világbéke Dicsőség az Atyának!”] S a leglényegesebb fejezetek, elhúzódó bánatok, terhek, mindig a *Nők* felírású ajtók belső pozdorjalemezén. [„Feri! A kurva anyádat, úgy beléd vagyok zúgva. Én lefekszem veled. Tudom, csak Azt akarja. Csak 14 múltam, úgy szeretem. Szept. 9. – Szeresd, ne fekjüdj le vele. – Na, ne! Mire vársz. Miért baj, ha valaki szereti a faszt? Én például elbírnám viselni, ha állandóan bennem van. – Fölcsináltak. Mit ér az egész? Választ! III. 2. – Önkielégíteni kell. – Ich war auch eine Hure: frau Dagmar Knopfel, 393 Rostock (Zone), Karl Marx Strasse 12.** – Adjon valaki egy kilót. Megadom. – Józsi! Legalább hadd pisiltesselek meg! – Én 29-szer mórtam és még 10szer annyiszor fogok. De azért nem vagyok kurva. Csak sűrűn baszott elvtársnő.”]

Az az év.

* Magyarország egyenlő: Legjobb Komonista Ország. Gyövek még. *Angol.*

** Én is kurva voltam. Dagmar K. asszony, DDR, Rostock, 393, stb. *Német.*

(Itt, kisöreg, átmenetileg ki kell hagynom a történetekből egy részt, majd benne lesz az egészben. A nagy úr: a terjedelem. A Szerkesztő így szól: tizenöt flekk. A kísértés: bejelenteni a copyrightot a regénycímre: PONYVA. A levegőben vibrál, az évben, bármely nap jöhet Popov, Gauss és föltalálja: Ponyva. Az átugrott rész arról beszél bővebben, hogy milyen dirib-darabokból áll össze az a pillanat. Milyen az az év. Amikor a miniszoknya divatja elér Ausztráliába. Mikor az emberek az időt ejtik csapdába: le tudják fényképezni a betonon az órája felszállt repülőgép emlékét. Az olajlepte Cuyahoga folyó vize kétszer kigyullad magától, fekete ipari pokol a holnap tája. Az a tavasz. Az ország. Nyelve, nyelvem, nyelved, mely minden ezer földlakóból négyé. Az a hónap. A város. – Réteg: A villamos még sárga, a busz kék-és-ezüst, a telefonfülke zöld-és-sárga, a telefon fekete, ahogy Budapesten vannak a dolgok – mert a piros az Varsóban villamos, nálunk postaláda. Magabiztos vélelem. Ha nem tudnók, hogy az első villamosaink méregzöldek voltak. És a Telefon Hozójával: „Feketét kértünk.” „Igen, ez szürke. A feketére szürkét adunk.” Ma. – A belvárosi galeri egy pokrócban félig elégett nemzeti és szocialista forradalmár Az én harcom című munkáját olvassa, nyelvismeret híján magyar fordításban. Az a nap már. Az az óra. A Kicsi később meséli el majd, hogy mi minden van közvetlenül a vész pillanata előtt. Sándorka is. Piros is, külön. Arról, hogyan villamosozik az esedékes találkozások elé, miket méhükben hordtak az évek. A Kiskovács – réteg: europid ember, dél-szibériai típus, átmenet a mongolid nagyraszsz felé; nyugati-északi belemaszatolással, tatár ízek a járomtájon, acélkék szem – az Alagúttól, és Sándorka – teraszos áll, méteres váll – az Üllői út betorkollásától – réteg: pesti por, pizok. Német szó majd nyáron, de utána elmennek haza – állomásról állomásra, mintha látnád a menekülők lova patkója alatt félig kifordulni az eltéveszthetetlen tömzsi cserjét, azután végleg széttipratni az üzők patkolatlan lova lába alatt ugyanazt: akkorra már a futó a tarvágás legelején fordul, utóbb az otthagyt félkaréjnyomokba csapnak a patkolatlan lópaták. Csak nálunk az elején másfelől jönnek: amikor a Kicsi a Déli pályaudvarnál tart, Sándorka a Rákóczi téren, mikor ez a volt Széll Kálmán térnél, emez az Emke-sarkon, amaz a Török utcán, ez a volt Berliini térnél – réteg: új bejegyzésekkel szaporodik a véceajtók krónikája –, az a Zsigmond utcában – réteg: keskeny csíkban olajpöttyök az úton, kezdődő automobilizmus –, s a Lukács fürdő előtti darabon olvad eggyé az útvonal, ahol a szikvizgyár hulladékhalma volt – az egykori szódák: zöld, meg barna, meg kék (!) üvegekben –, és a Kicsi addigra már a színhelyen van, ahová emberi gyengéink és a történetek elvezetnek, Óbudán, az ország természetes központjában.

Látja, amint az Alva Ráz galeri három hosszúhajú gimnazistát állít a falhoz.

Nem jön be rögtön. A gépe keresőjébe fogja a vagányok mozdulását. Látszatra jelentéktelen képet. Borús az idő. A gomolyok azonban nem tudnak zivatarrá lenni, száraz a tengerről érkezett tiszta levegő. A felszálló légoszlopok útját melegebb réteg zárja el, s arra kényszeríti őket, hogy széttérüljenek: fehér-szürke felhő hengerkék, lemezek, gömbölyded párnák tolnak egymásra, alakítják az alacsony eget. Fekete árnyalatú, áttetsző a lég, a napnak körvonala sem sejlik odafent. A csibészeknek nincs árnyéka. Üres kézben kiflitáras géppisztolyt tartva, berogyantott térddel, gondos-játékosan lekaszabolják a hosszúhajúakat. Félignyílt pengekeskeny szájuk pöki: *Ttta-tta-tta-tta-tta-tta-tata.*

Sándorka a Zsigmond térnél utazik, ugyanolyan alacsony felhőboltozat alatt.

Kovács az újlaki megállóban: tágra nyitja fényképezőgépe redőnyzárát és hosszú időt állít be. Kattint egyet.

Rendőr érkezik, megfeddi Alva Rázékat, ne játsszanak ilyet, csúnya emlékeket emleget.

Sándorka a két megálló között leszállni készül. Próbája van délután, amíg zárva van a Kismedve.

A továbbmenő rendőrt is hátbagéppisztolyozza a többi nyomorult után egy piszkoskőrmű kéz.

Megérkezik Sándorka a hatvanhatossal. A mi megállónkba, ugyanoda, ahol szemközt egykor a Kicsi a kaleidoszkópjával megtanulta, hogy a csodák itt vannak. Dobolással keresi a kenyerét a Flaszterban, s olykor kiségit a trombitánál. Sokoldalú zenész, sokoldalúnak kell lenni. Kamaszos könnyűn lepotyog a villamos lépcsőjéről, melynek rombuszsejtes vasrácsán keresztül látható a kő.

Áldigál bambán. Látja, ahogy a Kiskovács épp a Yashica fényképezőgéppel tiblából a Kismedve előtt, az egy féltett kincsével. Ugy gondolja, az a dolga, hogy megfogja a pillanatot, amely, ha ő – és épp ő – nem ekszponál, elrepül. Régen kollégák vagyunk ekkor már. Fekete-fehér kivágásokban látja az Alva Ráz galeri működését a borús ég alatt, tiszta levegőben.

Most találkozik velük először. Alva Rázék a férfikor kezdetén járnak. Eldöntötték, hogy életüket valami kellemesebb dologgal fogják eltölteni, mint a munka. Fickós kedvüket lelik a csúcsforgalmi kivégzés jó kis rémisztő szórakozásában. Mindezt nem látom, utóbb mesélik csak el majd, amikor véget ért már minden.

Hozzám jött ki a Kiskov. Ellopták az autónkat március elején. A Kárbecslő Intézetnél jártomban újra találkoztam vele. Az ő életében is ekkortájt jött el az igazság pillanata, amúgy. Nem láttam azóta, hogy az országnak egy másik, sűrűbb idejében odábbálltam Óbudáról. Négy napja szerelt le ekkor, fényképezte a szétdarált autókat. Öröm volt nézni, hogy megfériasodott az évek során. Szeretem, ha azok, akiket szeretek, szeretik egymást – megígérttem vele, kijön egyszer délután, amíg még csukva vagyunk, és lehet beszélgetni, hogy összeismertessem a Flaszterékkal. (Ennyiben lettem Piros és az ő találkozásában a végzet balkeze.) Hátul a konyhában mosom a poharakat e percben, három óta kint vagyok, hogy meglegyek a második nyitásra.

Mamával az imént beszéltem. Két jóízűt rúgtál a hasába; onnan bentről, ahol az adott percben tartózkodol, történeted fő szereplője. Egy hónapja váltam el a délutáni mosogatást is, külön: várunk. Tudom, hogy sok pénz kell majd, ráadásul egy darabig nem járhatok le a Kismedvébe. (Azt nem tudtam előre, hogy úgy hozza az élet, hogy már majd soha többé nem csapok ott. Az élet? Azt azért nem. Épp hogy nem.) A finom értelmiségi munkahelyemen mintegy áruhásan létezem, ott e másik életemről nem tudnak a gondosan kontraszelektált, túlfizetett, alkalmatlan urak-eltvársnők: ha a két szemükkel látnának kötényben a mosogató előtt, mely a főváros három részének egyesítésére már utolsó szemernyi zománcát is elhullatta, akkor a két szemüknek nem hinnének. Rendes állásban dolgozom ott, megbízhatóan, s csak olykor-olykor vagyok fölvent szemöldöknek okozója. Telik a moso-

gató a Kismedvében, az első hetven pohár talpát csúsztatom a függősínbe, ott lógnak fejjel, fényesen.

A *tta-tta-tta-tta-tta-tata* után az ismétlődő négyujjas füttyökre elzárom a melegcsapot, beletörlöm a kezemet egy valaha fehér kendőbe (a rég elporladt énekesnő láthatta így a kéztörlés mozdulatát a Rózsa téri *Sanda Macskában*), és kilépek a bár ajtajába, hogy lássam, mi folyik itt. S innentől már villámgyorsan peregnék az események a kibontakozás felé.

A személyeknek halvány árnyéka szivárog elő; a nap nem bújt ki. A felhőtakaró meggazdagodott: Nyugat felől a budai hegyek zárják a szemhátárt, szélnek kitett oldalukon egyre erősödnek a fölszálló áramlatok a délutánban, egy-egy ponton csaknem áttörik már a szoros záróréteget. A piac felett egy ritkuló kisebb folton már-már felsejlik a nap. Kovács egy hajszálnival szűkíti a zár nyílását, az időt hagyja, s másodszor kattint.

A csibészek a Különleges Osztagot* dolga végeztével felosztatva neki szentelik figyelmüket.

Alva Ráz, attól kezdve, hogy az arcvonal elhaladt mellette, csak kar-mester, hadvezér, látcsővel, hátul a biztos dombtetőn.

Kovács a mulató falához szorítva. Sándorka magához tér, és belép a csibészek körébe. Megpróbálom azoknak a szemével nézni, akik nem ismerik.

Feltűnően vad emberi jelenség. Vidékiek, kinőtt ruhákban jár ezidőt, aznap keskeny csíkos fekete öltönyt hord, a munka miatt. Ezt súgja a társadalmi közmegegyezés épp: öltönyben zenélni. A nadrágszára a bokájáig ér, a kabátujja tenyérnyíval a csontos csuklója fölött abbamarad. Hátán mindig szétrepedni készül a zakó. Fekete, karcsú, száználcvan magas, a válla valószínűtlenül széles, az álla teraszos. Mozdulatainak álmagat lejtése érthetetlen ellentétben az egyetlen lépéssel, amellyel a félkör közepén teremve kihívja egymaga az egész Alva Ráz galerit. Még a háta is erőről beszél és sze-lídségről, egyszerre. S itt tartottunk: amint előállt a pillanat.

Halk, sztakkató füttyentés. A Kiskov mellett a kör belső elemei ólálkodnak, táncosan átrendeződnek, ott egy kicsibe összehúzódott figura kuporodik. A következő hirtelen mordulást az eddigieknél hevesebb karlendület kíséri: a Simlis gyűrűjének élre köszörült hatszöge súrolja acél leheletként, szinte mellékesen a fényképész halántékát. A homlokbőr áthúzva, ferdén megnyílik, mint a lány mosolya, s a szemét egyetlen másodperc alatt előnti a vér, ösztönösen behunyja, nem lát. A gyűrűs kéz fehér derengése továbbbrebbent már, s új virágzások okozójává lesz, amint kiveri a kezéből a gépet: ívben zuhan, s ahogy flasztart ér, lencséje megnyaklik, kibomlik a Yashica, beköszöntő gépkor fekete-ezüst fémvirága. A lencse leválva gurul. Balról, a csatorna mellől, mintha ugyanazon mozdulat hullámozna tovább, acél rugó löki a bicskába csukott kuporgót, derék fölött fejjel bele a Kiskovácsba, feje mögött az egész testsúlya és tehetetlensége; a járdára dönti. A fényképész nem tudja eldönteni, hogy hallja-e vagy csak érzi az apró roppanásokat. Fájni nem fáj most. Betört két vagy három bordám, állapítja meg. A csibész már továbbhengeredik, feláll, s a guruló lencse – csak ekkor – lomhán diribről darabra hullik a Sándorka fényes cipője előtt. A dobos maga is kikerülhetetlenül benn van a verekedés kellős közepében. A Kicsi a járdán, kinyújtva. Sándorka lomha medvemozdulattal talpra emeli, mint a pihét. A fényképész a szemét szeretné kitörölni valahogy. A dobos lehajol a kör közepén a gépért, lapátnyi szabad kezében forgatja a gyászos maradványokat, nézi erre, forgatja arra, tűnőd-

* Sonderkommando. *Magyar*.

ve, mint hogyha édes egyedül volna kerek e világon. A tok maga egyben maradt. A Kicsi meg sem nyikkant, de tudja, mi történt: ismeri a finom, többszörös belső roppanást már régről. Áll. A dobos háta fedezetlen, körbevették már a csibészek.

Egy piszkos kéz a hangszertok felé nyúl. Látom, ami csak történik, pillanatok alatt. Igyekszem elraktározni más évek tapasztalatai mellé a hangyacsáp izgékonyosságú mozdulatokat, sikkanó zörejeket, kósza szagokat. Ami azt illeti, én sem értem ezeket az embereket. Van egy fajta, amelyet nem bámulhatok eleget, hogy megértssem. Csak nézem az agyatlan-topa erőszakot. Hisznek az ütésben, mint azték a Napistenben. Most elfog az az érzet, hogy láttam én már ezt a jelenetet hánytvetett komédiáséletem során, s él bennem a bizonyosság, hogy most sem lesz jobb vége, mint máskor. Furcsálkodom az ajtóban, és nem mozdultam meg, hogy ezer csapszéki verekedésben gyült tapasztalattal közbeavatkozzam. (Oka van.) Közben barátom áll ott az alacsony felhőmennyezet alatt. Barátom, testvérem sötét pihés kínálkozó tarkója fölé emelkedik a két összeszorított tenyér, hogy letaglózza, mint a barmot.

De akkor: *fio-o-ó fitty*: kettős füttyszó vág ketté hangot, mozgást, és a csibészek – mint eleget próbált fesztiváli zenekar – egyszerre félbehagyják a mű bevégezése felé mutató mozdulatokat. Téves volt a bizonyosságom. A két tenyér éle lehanyatlik, majd széttárul szíromszelíden. A hangszer felé ononó kéz visszahúzódik. A tekintetek mindenünnen a vezér felé fordulnak, uniszónóban, művészi figyelemmel. A Fej leheletnyi gesztussal továbbveti őket a Kettes Szám felé. Laboda kihúzza szájából a négy ujját, melyek a stricifütytyöt hozták, három balparti külváros irigységének tárgyát. Szorosan a Fej mellé áll, szisszen:

– Áll le, Alva. Elég. – Halkan szól. Ő értette meg idejében: ha a dobosnak egy szál gyapja meggörbül, akkor fújtak a galeri törzshelyének. A piacot megüli a beállt csönd. Felhőpad, alacsony tető, fekete lég, sejtethető nap. Vilamos se jön, s amíg e csönd tart, az Újlaki templom harangja sem szólhat. Közél vagyok, hallok minden szót. – A krapek az új zenekarban van.

Sándorka körbehordja rajtuk a tekintetét, nem szól. Megfogja a Kiskovács jobb kezét, s mint a vaknak, belerakja a fényképezőgép-romot. Medve-mancsa óvón átöleli a fotográfus vállát, szembefordul a jasszokkal, és mint akinek soha sejtelve sem volt reá leselkedő ordas veszedelmekről, viszi a feltáruló arcvonalon keresztül az ajtóhoz, és be az üres bárba. Súrolják a kötényem, ahogy elmennek mellettem. Megrázom magam. Utánuk megyek.

E pillanatban leheletnyivel határozottabbá válnak az árnyékok. A fel szálló levegő áttöri a felhőpadot. A hegyektől füstölögve kanyargó gomolyok szélén kibukkan a naptányér szegélye, mögötte az égbolt mélykék, csaknem sötét a pormentes tengeri levegőtől. Dibdáb szitáló fény hull a járdánkra, mint trópusi kocsmajító gyöngyfűgönye. A dobosnak bent is vezetnie kell a fényképészt.

Tanácsalanelül toporogjuk körül a két embert Mátyással és a gitáros fiúcskákkal a délutáni eszpresszó közepén. Egyedül Piros tudja azonnal a nővérek és anyák tévedhetetlen ösztönével, hogy mit kell tenni. Leülteti Kovácsot, hátradönti a székkal a pultomnak. Várjon. Ne mozogjon. Ne nyúljon a szeméhez, mondja. Tartsa hunyva. Utasít, intézkedik, mozgósítja, aki él. A figyelmeztetés a fényképészhez fölösleges: a csonttörésben gyakorlata van, a két szemét úgyis szorosan lehunyja. Egy törött bordával amúgy sincs mit kezdeni, nem szól róla. A csukott szemhéján át észleli, s próbálja kitalálni az általa életre galvanizálódó ismeretlen teret. Az oldalában lassan felébred

a még tompa fájdalom. Szemben van az utcai ajtóval épp. Hallja: nyitva hagyták. Beáradnak a délutáni csúcs alig tompított zörejei: csoszogás, sündörgés, egy elkiáltott „Siess, jön!”, csilingel a villamos, sír a sínpár. Túl az úton szándéktalan szirénázással áll be a végállomásra a kinlódó fékbetétes hegyi busz. A felhőpad végérvényesen áttörik, nagy lyuk szakad látható gyorsasággal: lemeztelenedik a nap, a fény gyöngyfűggyönye ezüst fallá olvad kint. Arnyékok sötétülnek, körvonalak éleződnek. Vakfehéren vágódik a sérült alkonyi homályába, íródik szemhéja belső falára az égi fény téglalapja. Ebben a pillanatban emberalak állja el az ajtót – (a Kicsi ennyit sejt, nem tudja: Morgenstern Olga jött meg, a másik énekesünk) –, betölti a téglát, elállja a fényt, a termete rajzolta feketeség körül támad csak a széleken csalé glória, a fény káprázata. Az elrezdülő sugárzás karéja szemközt, a nyívó ferrodot-betét és a légfék kis puffanásai együtt teszik: Kovács emlékezetében a vész korábbi pillanatának bizonytalan vázlatára a növekvő fájdalom rajzolja rá a pontos közelképet, amikor, a megismerkedésünk napján, tízévesen kaleidoszkópot kapott tőlem, és életében először belebámult a csövébe. Nem gondolt rá évtizedek óta.

Ott volt mindjárt szemben, túl a káprázat fénytégláján, a csosza járdán és a nyikorgó-csengő-dudáló úttesten, ott telepedtek meg augusztus huszadikára a búcsúsok a pöffenő autóbusz-végállomás helyén, döngölt földes, gazos téren, onnan járt a Hármashatárhegyre a régi barna busz. Kovács kaleidoszkópja természetes anyagból készült: ezüstje hűvös sztaniol, a zöldje fényeshátú hajtogatópapír, tapadás az izzadt gyerekkéznek. Nem mindennapi ember volt a Kicsi már akkor sem, szerencsésebb, mint mások. Véletlenül nézett bele a csöbe mindjárt, mert ki gondolta volna, hogy az ilyet nem, mondjuk, fújni kell? Épp csak a kezébe nyomtam és rohantam tovább, temérdek dolog várt a körhinta meg a céllövölde körül. Belenézett, egyet rázott rajta.

És tüstént meleg szél csapta meg, láttad. Nézte, hogyan bújik gyémántgúnyába a szegényember legkisebbik gyereke, húzza fel a mozsárszárú sarkantyús csizmát, liliommal kikandargatott rézharisnyát. A későbbi fényképész elmerült a szípkázó világban, melyet a papírcsövecske tárt szeme elé, megfedkezett a körülötte bozsgó ünnepnapról. Látott emberevő óriást, a kősziklák is töredezték, amerre járt. Látott libalábon forgó smaragd palotát; az ezüst szérűn ott kapált már s mind felette a parazsat egy aranyszőrű paripacska.

A körhinta hangszórója azt harsogta, hogy *Estére, meglátod, megjönnek a hidegek*. Porzott a fordulóban a szögletes orrú barna társasgépkocsi, ment fel a Hármashatárhegyre. Vattacukor fájón édes szagát keverte az ürestekek porával a szél. Hinta röpült, gépszír csillant kékesen, légpuska záványa csatant a céllövöldében. A gyerek nem észlelte.

Fölemelte a csövecskét az ég felé meredeken, és akkor diribről darabra hullott bent a világ. Feléje zuhant a mindenség: ördögi rémséges kis gonosz formák tolakodtak: bunkók, máglyák, úszkók, árnyak és pocsolyák. Halovány, lipitylotty háromszögek úsztak, konya barna árkok mélyültek. Holló kárintott, kénköves búz párállt, és feltámadott a fekete tartomány. Csetletek, botoltak, separtek, kotortak, vijjogva táncoltak a pennás asszonyok, röpültek seprűnyélen a vénség mián összeköpörödött szemvilágvesztő boszorkák. Jöttek rontók, aprók, mint egy bolhavese, feketék, mint a fekete kökény, jött a csúszómászó állatok királya, háromfejű viperák, kilencfejű tigrisek,

brúgó ördögök, lányból lett férfiak, burgzsandárok, másországi hadnagyok és oroszországi királyok. Hoztak muszkatövist, békanyálat, ólomszilvát, kőkenyeret és fakést, hoztak kosfület hamuba takarva. Singnyi lángot fújtak.

A sötétség hatalma vett erőt a fenti világon. Vérhegyek nőttek. Sereg lovas alakult a fekete levegőjárásból, s zúdult, mint az ítélet.

(Kibelezte az új kaleidoszkópját, még aznap este. Ahogy tegnap te. Nem baj, azért piszmogtam egész délután, amíg csináltam neked: hogy láss mindent pontosan. Egy régi üveges tanított: ha ablakot vágnak be, mindig maradnak szép hosszú csíkok. Három oldalú hasábba kell fogni és kartoncsövet köré. Akkoriban a szódagyár színes törmelékéből is raktam mindegyikbe. Kibelezte ő is, tudni akarta, hogy van ez: ugyanegy csőben a gyémántszerű, máskor brúgó ördögök. Ott hevert előtte az üveg alól az apróholmi, mellyel a játékszer készült: szanaszéjjel színes üvegdarabkák, drótok, papírok, pici kavics, bádoglemezek, egy árva tükörforgács, cserepkék. Magukban: szemét. Nem mondanak semmit. Azon a napon, tízéves korában sejtette meg először, hogy ugyanaz: másképp is van.)

Piros Mátyást orvosért küldte. Vízet hozatott Rozállal, az Egy Szem Kinccsel egy bableveses tálkában. Bezavart az irodába, kerítsem elő a vörös-keresztes dobozt. Több szükség nem volt ránk. Rozál folytatta a feltörést. Visszatértem a poharaimhoz, volt vagy még egyszer hetven. Nem kell semmi, mondta a Kicsi, elmegyek. Menekülni akart, elkésve, felemelkedett. Belenyilallt a fájdalom az oldalába. A szék előrebillent. Piros megfogta a bal vállát, és féltényérrel visszanyomta: – Marad. – Lemosta a homlokát, a halántékát, benzinnel a seb közvetlen környékét. Ismeretlen emberek magázták egymást. A fényképész zavarban volt. Nem volt mód rá, hogy kezet fogjanak és elmormolják a nevüket. A lány gézből-vattából kis párnát hajtogatott, hogy odanyomja ragtapasszal, ahol a halántéka bőre felrepedt. Bejódózta. A Kis-kovács felszisszent. Égett a meztelen húsa.

(Hogy mit látott belülről a ragacsos szemhéja ernyőjén, azt persze csak később mesélte el, mint annyi mást. Hunyt szemmel találkozott a saját holnapjával, egy tizenegy fokos – Mercali-skála – rengéssorozat legelső, perifériális rezdüléseiben hozta elé a régi búcsú képe.

Megrázta ott az égnek tartott csövecskét mindjárt azután, megrázta még egyszer. Rázogatta, forgatta. Megcsóválta a fejét. Leeresztette a csövet, s óvatosan, szögben emelte ismét. Várta, hogy támad újra zengés-pengés, kősziklák omolnak, vérhegyek olvadnak.)

Bőrét megsuhintotta a Piros bolyhos pulóvere. Elszibbasztotta a lányujjak matatása a homlokán, a fájdalomról megfeledkezett. Hát most azért babirkál vagy nem azért babirkál? Boszorka. Nem mondják meg egyenesen. Arra gondolt, hogy az orvos sem fog semmit csinálni a bordájával. Várni kell, összeforr. Addigra itt a nyár. Piros ultraszeptilt szórt a gézpárnára. Nem allergiás? kérdezte. A fényképész nem ismerte, ki a lány, aki kötözi. Nem tudta, hogy eldőlt a hátralévő élete. Csukva volt a szeme, mint mondtam, egyet nyújtózni sem látta Piros. Még.

Leszállás az éjszakába

1

*Kezdik az égi kürtök.
A ház pincéig megre meg.
Mit mondjak még neked?
Éget az éj. Üvöltök.*

*Parázs parázsra hull.
Nem lesz vigasz a virradat.
A kiürült égbolt alatt
a csend zúg válaszul.*

Magad maradsz, magad.

*Valami darabokra tört.
Az ágakon
nonfiguratív fájdalom.
Sziszeg a föld.*

*Itt kell feláldozódni.
Sötét szelek reszkettetik
a béna lomb reflexeit.
Csak ez a szél valódi.*

*A bordaágakig ható
csontrázó szél, e névtelen,
légszomjas félelem:
alvilági trombitaszó.*

Ahol a szél jár, mind az én terem.

*Lehántja síkságok-hegyek
rétegeit, földkorszakok
héját, megrándul a halott
mész-csontváz, márvány-erezet,*

*ahogy a dúlt burkolatot
felbontva hagyja, valami
foszlány-hangot is hallani:
zihál a kö-tüdő;*

*s már egy lebomlott táj felett
fújnak a légszomjas szelek –*

a szél felett fúj az idő.

2

Mi állít elő ilyen képeket?

*Lemarni mi igyekezik
húsról a bőrt, csontról a húst,
míg el nem ér a lángragyúlt
idegekig?*

*Milyen kéz tépi fel
évről az évet, míg a múlt
lepléből remegve kikel?*

Mi ez, miféle borzadály?

*Örvénylik a homály.
Minden varját fölöttem röpteti,
vijjognak rajtam ölyvei –
az éj medrében forr a táj.*

*Szavak habján, széltengerek
hátán: évek fuldokló roncsai.
Elporlani
most készülnek veled.*

*Szavak, szavak,
hullám hullámra csap.*

*Hozzák nyirkos medúzák
a mélység képeit,
lábaimhoz hőmpölygetik
s a parton összezúzzák.*

*Szavak, szavak,
a kép széthabzik, a tetőn
– nem láthatón, csak sejthetőn –
süket szörnyek virrasztanak.*

*Holdverte házfalon
sárkányok (paták, pikkelyek)
fehérlenek
érzéktelen-vakon.*

*Szárnyuk sötét szegélye
lecsúg a dermedésbe.*

*Szavak, szavak,
fény-ostorozta fák vonaglanak.*

*Arkokból zsályák kék szeme
dereng elő,
a ködbe katángok nem-rebbenő
kék pupillája néz bele.*

*Kifeszülő, kerek,
sorsszövő, kegyetlen szemek,
szűk-szemrésű virág-tekintetek.*

*A térhely lüktet. Új kép merevül ki,
újra szikrátlan fényburok remeg,
amint jelen és múlt kezd elegyülni.*

*A szilárd halmazállapot
habzásba fog.
Rezgésbe csapnak át
a gyér cserjék, a satnya fák:*

*láncravert ketrecállatok
s kimérák éhes íriszének
világzúzó villámai kiégett
mezsgyén-mezőn, gyomlepte kerten.*

*Dermesztő, mély szemekben
zöld foszfor füstölög –
és nincs semmi a pilla-függönyök,
senki, Senki tükre mögött.*

*Szemek, szemek,
minden zugból szemek üvöltenek.*

*Polüphemosz kiáltja ki
csitíthatatlan fájdalomát, odább
hideg hüllők, holdviolák:
köd, káprázat gyémántjai.*

Órült gyémánt, lobogj tovább!

*A hold sötét.
Helyén fekete ténykőr ég.*

*Idők, terek,
völt szerelmek lélegzenek.*

Jelzők fuldokló lángja lobban.

*Gödrökben, vájatokban,
bokrok korbácsai alatt,
sebzett szavak holyonganak.*

*Egy gazdátlan ige
– irgalomért – hozzád szalad.*

*Kopott, lompos szó, talmi te,
mi hajt ide?*

*Itt részvét nem terem.
Amerre lépteink medre mutat:
felgöngyölödtek az utak.
Itt minden zene rekviem.*

*Temetetlen vágyak roncstelepén
gázol a láb, nyarak romhalmazán.
Pokolhazám!
Ez itt ami belőlük még enyém.*

*Egy nem-euklidészi szerelem
térviszonyai, ahogy fennmaradtak
metszésvonalak, tornyai falaknak,
pőrén, meredeken.*

*Ahogy süllyed-emelkedik
újra s újra lobbanni készen,
hogy végül elenyésszen
reménytelenül reggelig.*

*De ki tudná, mi rejtezik
lejtők zuhanó glisszandóiban,
a völgyben, hol véget ér az iram
s arcba dermed a rettegés:*

*száz arc zúg ott utak holtmedrein
– sötét sугás, komor settenkedés –
szerelmem, óh szerelmeim!*

Lobog az éj sörénye.

*Rémült utak száguldanak
a dombokon föl és le;
párába veszve nagy
fényoszlopok, remegő-csupaszak.*

Igen, ez még mindig te vagy.

*Görgeti sűrű hajjait
maga előtt az éj.
Hullámzó, fekete taréj
csap fel az ablakig.*

*Szavak, szavak,
örvénylő csillagsivatag.*

*Te vagy, igen,
égboltonon, úttelezőimen;
partomon roppant sziklaszörny,
fénybetük – izzva fönny,*

*és ázva kinn,
tűzfalak csorgó vásznain
s tűzve házak tetőire:
egyetlen csökönyös ige –*

*igen, igen,
sikátoraimban, tereimen
tárgy tárgyra, perc percre emlékezik;*

*lépten-nyomon
minden lépcsőmön, utcasarkomon
oltáraid, szobraid, képeid*

*s a porba eléd csúsznak a szelek.
Ameddig a szem ellát
körben fakó, fegyenc fák.
Ördögök rágják lent a gyökeret:*

*robbannak a feliratok,
már minden utcanév helyett
a te neved ragyog.*

*Alákerül
az éj medrének tehetetlenül
ami fénylett imént felül.*

*Elhasznált vágyak, tünt szerelmek
parazsa dermed;
mind egymáson hevernek.*

*Arnyuk se rezzen,
nyugosznak menthetetlen
e fullasztó tömörületben.*

*A mélység istenarca
kőből faragva –
hajnalok üszke rajta.*

*Valami még kiáltana,
hiába, nincs szava,
útját keresné, de nincs út haza.*

*Ez-az fölténylène.
A sötétség túlereje
gyöz ellene.*

*Lüktetne valami:
a szív száraz dobhangjai
most próbálják bevallani . . .*

*Hogy hallanád,
hogy minden kimondott szavamon át
száz ki nem mondható kiált?*

*Szavak, szavak,
itt nincsenek többé szavak,
itt az igék haldoklanak.*

*Világok alján,
sós szavakat kavarrván,
zúg az éj habja barnán –*

*hogy értenéd
a torokra fulladt beszéd
iszonyatos költészetét?*

A mámor enyhe szabadsága (I)

– giccstörédék –

A REGÉNY meglehetősen kellemetlen ötvözete (a rather uncomfortable combination) egy regény leírásának (mely maga volna a regény) és egy regénynek (mely, úgymond, tartalmazná önnön leírását).

Ami felettébb barátságtalanul hangzik, s valóban az is. És ez a kisebbik baj. Nem mintha nem volna *szívhez szóló* a szüznemzés, volna ebben valami megható, szép és finoman bravúros, ám hiába hajtánánk fejet, a helyzet mégiscsak az, hogy szívesebben látunk valódi aktust, kipirult arcú *nőket*, zsenge lányokat és okos asszonyokat, ragyogó lamékba öltözve, strasszokkal teletüzködve, avagy slampet pongyolában, rozsdás ziherejctüvel összefogott melltartóban, és *férfiakat*, kik minden ízükben férfiak, s mint ilyenek melegen érdeklődnek a fácántenyésztés, a csigakert, a régi rézmetszetek, a pergamentbe kötött, ófrank betűkkel írt könyvek iránt.

Sajátos zsongásban kezdődik a mű, hezitálva csönd és szó, szó és hallgatás, hallgatás és csönd között, s folytathatnók hosszasan a *párokat*: nő és férfi, gyermek és ifjú, ifjú és férfi, fiatal és öreg, úr és szolgál, fiú és apa,

REGÉNYEMET befejezván, mely inkább lett jó, mint igaz, mély álomba zuhantam. Az élet olyan förtelmes, hogy csak úgy viselhető el, ha kerüljük. Ez az, amit a művészetben csinálunk Flaubert. Mély, nehéz és kegyetlen álomba zuhantam, melyből csak negyedórákra riadtam föl, fél-éber, sajtó szendergésekre, s ez napokig így tartott. Álomban életemet szindarab gyanánt képzeltem, amelynek eljátszásánál én a nézőtéren ülök, a színpadon meg nincs semmi, csak fölle megy a függöny. Gyűlöltem magam. Azt gondoltam, nincs semmi, vagy ha van valami, akkor az rettentő és gonosz, szüntelen. A nagyravágyásért fizetni kell, sügtam sandán magamnak. HauserLétünk legszomorúbb ténye, hogy reményeinkkel és törekvéseinkkel lassan elkopunk. Ez a fokozatos, észrevehetetlen és feltartóztathatatlan satnyulás, az életnek ez a lassú aláaknázása, amely még csak a nagy, impozáns katasztrófák hatását sem keltik . . .

Akkoriban megint egyedül éltem. Atyám gondoskodott rólam, a maga aljas és kaján módján. Nem tudod megtartani a nőket, mondta fölényesen, ő, ki soha senkit nem tudott engedni, igaz, mert senki nem volt az övé, mindig ő volt az, akit bírtak. Ő, csak egy suhanás, pillecsók este – mondhatnám, ha épp a meghatódott gyermek volnék. De én inkább a gyűlölködő gyermek vagyok, és okaim volnának számosak, és mindegyik tetszetős és velős. Levélvázlat: Mikor pitymallott, elhagytál.

fiú és anya, szegény és gazdag, kicsi és nagy, erős gyöngeség és gyönges erő, mocsok és szent, háború és béke – mintha a szöveg nem tudná magáról eldönteni, hogy krimi legyen-e vagy szent írás, és ez, bármily korszerűen is hangozzék, nem válik előnyére; ezt a békés megjegyzést, változtatás nélkül, de egyre hevesebben ismételhethem meg,

A regény látható hőse matematikus hallgató Budapesten. Istenkáromló módon tanul, esze megtéveszti. Mégis, egy júniusi napon, békés tülekedés kellős közepén találja magát. A dobok és invokációk éjszakája ez. Kézről téglarepül egy tetőről, valakit hasba szúrnak, valaki meghal, és eltapossák. *Bot revolver ellen, átkozódás trágárság ellen*, az oszthatatlan Isten az istenek ellen. A szabadgondolkodó diák a zendülők közé áll. Kétségbeesett kezével megöli (vagy megölni véli) öccsét. Az álmából felriasztott lovas rendőrség fülsiketítő csattogással, pártatlanul osztogatja bikacsökütéseit. A diák menekül, szinte a lovak patái alatt. Kifut a legtávolabbi külvárosba. Átmegy két vasúti sínen, vagy egyazon sínen kétszer. Falon mászik át, elvadult kertbe jut, a kert mélyén kerek torony áll. Holdszínű kutyák vad falkája (a lean unds) ugrik elő a fekete rózsabokor közül. Üldözői elől a toronyba menekül. Vaslétrán mászik fel – a létra néhány foka hiányzik –, és a lapos and evil mob of mooncoloured ho-

Gondolataimba merülve, elnyűtten lépdeltem a hatalmas park buja ősfái közt: még bennem visszhangzottak a meglesett és kihallgatott, árva, édes varró-hölgyek évődő vitája. Különösen egy vékonyka, fitos lány replikázott szemtelenül.

– Miért is ne! asszonyanyám nem érzett még hasonlót, valami szédülést a hasa aljában?

– Elhallgass, te lány!

– De hát nem így vagyon? Hogy van egy kristályos pont, szikrázó, gyönyörű és félelmes... – a lányka lehunyta a szemét – ... hogy hát van egy közepünk, mindenek magja!

– De fölvágták a nyelvedet, béka, mit ismersz te a kínból és gyötrelemből, mit úgy hívnak? férfi!

– Kín? gyötrellem? Mintha bizonytályogról beszélne asszonyanyám, alattomos lázról, mely belülről támad s gennyet fakaszt ragacsosan mindörökre.

– Az, az, jól mondod, ha nem akarod is, kívül, belül, és alattomosan és mindörökre...

– Ugyan nem! Hogy így! Soha! Mert még ha nyögve, fájdalmasan teke-regve, mint öreg almafáink a szilaj szélben, és ajkaink össze is préselve, hogy hang el nem hagyhatja, hang, mely rettegéssel és diadallal volna telt, vereséggel és győzelemmel, örömmel és megaláztatással, mely drága...

– Elég már! Könnyen beszélés fehér lányszobád makulátlan vánkosai közül, hol csak attól félsz, kitől akarsz, az árnyakat magad teremted, ügyes ujjad ura s parancsolója lehetsz... hanem midőn mindez már széttúrta, ágyad fája majd beleroppant, fehér lepedőd maszatos, gyűrött, és selymes combod ismeretlenül rücskös, akkor beszélj, te fennhéjas, buta lúd, mikoron vékonyka derekad szinte belehorpad, és gyémánt pontocskádra, melyet most olyan büszkén domborítasz, és óva, látom én, ne pirulj, lopva néha megsimogatod,

tetón, amelynek a közepén elfeketült medence van, csonttá soványodott emberbe botlik, aki éppen guggolva vizek a hold fényében. Az ember bizalmasan elmondja neki, hogy azoknak a fehérbe öltöztetett halottaknak az aranyfogait lopkodja, akiket azok (?) hoznak ebbe a toronyba. Még más aljas dolgokat is elbeszél, és megemlíti, hogy már tizennégy éjszaka óta nem tisztálkodott bivalytrágyával. Szembetűnő gyűlölettel beszél bizonyos lótolvajokról, „akik kutyát meggyíkot esznek, s akik végül is éppen olyan gonosz emberek, mint mi ketten”. Hajnalodik; a levegő megtelik alacsonyan szálló kövér keselyűk szárnycsapásaival. A diákat elnyomja a fáradtság, elalszik; mire felébred, a nap már magasan jár, s a rablónak nyoma veszett. Vele együtt eltűnt néhány jó szivar és egypár bankó is. A diákat az előző éjszakán elhangzott fenyegetések félelemmel töltik el, elhatározza, hogy eltűnik Magyarországon. Közben nyugtalanítja egy a tolvajokhoz tartozó nő neve, akire a hullarabló különös hévvel zudította szitkait és gyűlöletét. Úgy véli, hogy egy ilyen, minden porcikájában romlott ember gyűlölete felér a dicsérettel. Elhatározza – bár nem sok reménnyel –, hogy megkeresi a nőt. Imádkozik, aztán lassan, szilárd léptekkel elindul a hosszú útra. Ezzel végződik a mű második fejezete.

vagy legalább, mert nyilván lüktet a bestia, forró, tüzes és remegve ugranék, nyugtalan tenyered reá borítod, majd ha őreá úgy kell gondolnod, mint hináros, búzló mocsárra, s már a gondolattól gyomrod görcsben összerándul, s mikoron fejedet vánkossod megmentett hűvös négyszögére hajtod, akkor majd AZ, így lesz, kinek mindezt a fájdalmat és megtöretést köszönheted, az az aljas rablógyilkos, ott áll az ablaknál, szivarra gyújt, és keserű, érdes hangján mond valamit, valami egészen rettenetést, hogy például „befogták a szekereket lent”, vagy hogy „viszket a bokám”, s akkor te, senkiházi, ebben a számkivetettségben, melyre azonban, így érzed önvádlón, rászolgáltál, sírni kezdesz, sírni, zokogni, rini . . .

– Jaj, bocsásson meg, drága asszonyanyám, bocsásson meg ostoba magamnak . . . nem tudtam . . . se sírjon, se zokogjon, se ríjon . . . amit mond, alig-alig értem, fölfogom ugyan fejemmel, de minden sejtem és porcikám, a kezem és a hónalj, a hasam és fülcimpám, a köldököm, és igen! az! mind, mind, mint tiszta fiúcskakórus, mást dalol, és ez a dal fönséges, szabad, szárnyal, mint a sas, magosan, büszkén. Am nemcsak ilyen, ilyen fölfoghatatlan, megközelíthetetlen és ünnepléses, hanem közeli, kedves és meleg is, akár egy veréb, édes kis jószág, ez a dal dobol bennem, mindig és mindenütt, egyre erősebben és követelőzőbben . . .

– Jól van, lányom, most eredj.

– Ne! kérem, ne küldjön el, kell asszonyanyám erős, fáradt keze, s orcámnak is hűs öle, hogy odafúrhatnám magam-magam . . . érzek . . . zsámolyod mellett hallgatnék, hidd el, hosszan . . .

– Akkor hát hallgass, buta lány, szegény, buta lány, hallgass hát akkor!

*– – – pedig azt kéne, ragyogni!**

*Levélvázlat.

**A kéziratban lapszéli jegyzetRilke.

A többi tizenkilenc fejezet bonyodal-
mait lehetetlen felvázolni. A *dramatis
personae* úgy nyüzsögnek, hogy az
ember beleszédül, nem beszélve az
élettörténetéről, amely láthatólag az
emberi szellem minden rezdülését ki-
meríti (az aljasságtól a matematikai
elmélkedésig), sem a vándorlásról,
amely a Kárpát-medence egész terje-
delmes geográfiájára kiterjed. A Bu-
dapesten kezdődő történet az Alföld
rónáján folytatódik, egy napra és egy
éjszakára megáll Eger kőkapujában;
elmeséli egy vak csillagász halálát a
Tisza holt ágában; összeesküvésben
vesz részt Bercsényi Miklós sokszög-
letű palotájában; imádkozik és paráz-
nálkodik Lőcse pestises bűzében, a
Keleti pályaudvaron; egy síófoki iro-
dából nézi, hogy kel fel a nap a ma-
gyar tengerből, és Somogy megyében
egy balkonról figyel, hogyan merül-
nek el az esték a magyar tengerben,
ténfereg és öl Hódmezővásárhelyt, és
sok-sok éven és mérföldön át tartó
újtját végül ugyanott, Budapesten fe-
jezi be, néhány lépésnyire a holdszínű
kutyák kertjétől.

A cselekmény lényege tehát a követ-
kező: egy ember, a hitetlen és mene-
külő matematikus hallgató, akit már
ismerünk, hitvány emberek közé ke-
rül, hozzájuk idomul, és szinte ver-
seng velük az aljasságban. Egyszer
csak ámuldozva – mint Robinson a
homokban feltűnő emberi lábnyomok
láttán – valami enyhülést tapasztal

Most, hogy megjöttem Mária Iva-
novna szalonjából, hol végre egye-
dül maradhattam vele, kettesben, mi-
re már évek óta vártam, csak Thomas
zavargott szánt szándékkal, hiába
intettem le, mint egy gyereket, és
Mária Ivanovna is hiábavalóan ké-
nyeztette, ígéretett és fenyegetett,
az igazat megvallva: viszolyogtató-
an, ő, Thomas, veleszületett köte-
lességtudatára, valamint a herceg ál-
lítólagos utasításaira homályosan cé-
lozgatva felettébb gyakran megje-
lent, csúfondárosan betoppant, ezüst-
tálcát vitt poharakkal vagy két sudár
gyertyatartó közt illegett-billegett ta-
pintatlanul, de hát mindegy! mind-
egy!, mert ott voltam, ott, és meg-
mondtam, amit akartam – kissé tö-
lem függetlenül, és szavaim célba
találtak, mert láttam és hallottam,
ahogy légzése felgyorsult, ajkai fel-
puhultak és könnyű lázban csillog-
tak, csillogni kezdtek, s mikor keze-
met elkapva, azt megszorítván a keb-
léhez vont a futólag, akkor szemét
elfutotta a könny, s én úgy bámultam
e parányi foltra, csillogó tengerszem-
re – de ne is ilyen lelkesen: inkább:
fizika! fizika!, a sós csepp, mely el-
hagyván a könnycsatornát, szétfutott
a szemgolyó nedves gömbjén – úgy
tekintettem rá, mint a megváltásom-
ra, s most, elválva e drága lénytől,
ledőltem elsötétített kis szobámban,
szívem (és bizony tán ágyékom is)
oly üres volt, vagy annyira telt, hogy
e vákuum és feszítés közt remegni
kezdtem, miként egy keserves Wer-
ther.

E lebegés még mindig tart. Olykor a
szívem dobban furcsán és erőset, oly-
kor csuklóból szalad ki az erő.

Meg kellett mosdanom. Ijedten
észleltem, hogy hiába vagyok különö-
sen izgatott és a többi, a hely... a
hely, ahol vagyunk, ahol épp látható
volna ezen izgalom: ott nem volt lát-
ható. Erős sugarú, forró vízzel locsol-
ni kezdtem, de az elért eredmény után

az aljasságban, valami gyöngédséget, lelkesültséget; valami csöndet vesz észre az egyik gyűlöletes embernél. „Olyan volt ez, mintha a párbeszédbe beleszólt volna egy tökéletesebb ember.” Tudja, hogy az a hitvány ember, akivel beszél, képtelen erre a pillanatnyi tisztességre is; ebből arra következtet, hogy ez az ember egy barátjának vagy egy barátja barátjának a tükörképét vetíti feléje. Újra átgondolva a problémát, titokzatos meggyőződésre jut: *A föld valamelyik pontján van egy ember, akiből ez a világosság árad; a föld valamelyik pontján van valaki, aki azonos ezzel a világossággal.* A diák rászánja az életét, hogy ezt az embert megkeresse.

A cselekmény lényege tehát máris látható: mohó kutatás egy lélek után azoknak a finom visszaverődéseknek az alapján, amelyeket másokon hagyott: kezdetben egy mosoly vagy egy-egy szó halvány nyomán, később az ész, a képzelőerő és a jóság különféle, egyre növekvő ragyogásának nyomán. Itt alkalmazható a matematikai terminus technikus: a regény növekvő haladvány, amelynek határértéke a megsejtett fény. A keresett embert egy végtelenül udvarias és végtelenül boldog könyvkereskedő előzi meg, ezt meg egy szent. . . Hosszú évek után a diák egy folyosóhoz érkezik, amelynek „a mélyén ajtó van és egy számokkal teleírt olcsó gyé-

is maradt a szívemben bizonytalanság.

Visszatérve a szobámba (megérkezett az új szobaasszony! a szeme se rebben!), belenéztem a tükörbe, egy furcsa, azaz szabálytalan alakú, faira függesztett, állítólag muránói tükörbe, végignéztem magamon, ezen a távoli, ingó árnyékalakon, és ott, pontosan ott, ahol néhány órával ezelőtt egy enyhén savanykás szagot árasztó, fakó férfiút láttam, aki láthatóan szorul ki mindenebből, kopik kifelé, nadrágja gyűrött, nemcsak a térdnél harmonikás, hanem fent, a felső(?) résznél is (kérdézttem Katalin varrónőt, miként mondják ezt, de csak nevetett, akár egy süldő lány), inge kilebeg a nadrágból, csüggedten, mint holmi búval gyakott nemzeti-szin-zászló (túlzás!), egy férfi, kire, ha ránézünk, rosszkedvünk lesz, vagy legföljebb tisztelet ébred bennünk, acsarkodások szabdalta arca mintha gyurmából volna, és a vastag szárú, fekete szemüveg is csupán arra jó, hogy sanda irigység fogjon el bennünket, nos, ott a tükörben, egy *fiatal férfi* állt, nem kölyök már, nem is ifjú, nadrágja talán gyűrött, de épp ez a könnyűség, ahogy esik alá harmonikázva fent(?) is: ez kedves; és egyszersmind nagyvonalú, amit talán a vidáman kileffenő ing mutat leginkább, az arc nem hamvas gyerkőcé, aminek nyilván megvan az ára -, de minden kétségtelen elnehezülés át van itatva *az idő erényével*, evvel a keservesen megszerzhető értékkel, egy férfi, akin látszik, hogy szabad, hogy azonos önmagával, nem hős, nem töri meg a Világot, de férfi, tehát az sem őt, vagy ha igen, mert néhány keserű vonal nem mindennapi vereségeket is sejtet, akkor méltósággal kel föl letről, a sárból, vagy ha annyira nyomorult a helyzet, s erre sincs mód, akkor fölkel, ahogy tud, ám erről nem mond *mást*, ennyi maradt, a vereség az vereség – ezt a

kény, a mögött pedig ragyogás". A diák egyszer-kétszer megdöngeti az ajtót, egy férfihang – a keresett hihetetlen hangja – unszolja, hogy lépjen be. A matematikus hallgató félrehúzza a függönyt, és belép. Itt végződik a regény. Mint láthattuk, képtelen ellenállni a művészet legdurvább csábitásának: zseniális akar lenni.

Eolvastam, amit eddig leírtam, és félek, hogy nem emeltem ki eléggé a mű erényeit. Vannak nagyon finom részletei, például egy vita a tizenkilencedik fejezetben, amelyből megsejtjük, hogy az a vitatkozó, aki nem akarja érveivel lehangolni ellenfelét, „nehogy a győzelem érzésével legyen igaza”, a keresett férfi barátja.

Mindenki egyetért abban, hogy dicséretes dolog, ha egy mai könyv rögiből származik, hiszen (mint Johnson mondta) senkinek sincs inyére, hogy kortársainak kelljen bármit is köszönnie. Joyce *Ulissésének* gyakori, de jelentéktelen érintkezési pontjai a homéroszi *Odisszeával* újra és újra felkeltik a kritikusok elragadtatott bámulatát (sohasem fogom megérteni, hogy miért). Itt sincs leszámaztatásokban hiány, és az egybeesések nem kevésbé titokzatos sikert aratnak. A regény nem a nézőpontjait változtatja, a technikát, hanem a lelét. Ettől viszolygunk.

férfit a tükörben szeretjük, és hála Istennek, így van evvel más is.

Sétáltamban egyszerre unokaöcsém sápadt arca villan föl a bokrokon túl. Hold! Mint a sárga, csalfa hold, rejtőzködve. De annyi erővel, oly intenzíven, hogy kibillentett közönyömből.

Incelkedve futni kezdett. En utána. Tehát ő *előlem*. Ez egy pillanat alatt világossá lett. En gyorsabb voltam, ő azonban ügyesebben siklott a túskebokrok, sűrűn álló növendékfák közt. Zihált, hallottam. A sajátomat is. Egyre kevésbé törődtem a tuskékkal, dühödten átvágtam minden, csak hogy elérjem őt.

Akkor váratlanul megtorpant, felém fordult és átölelt. Hátraestem, ő rám. Szorosan feküdtünk, egy pillanatra mozdulatlanul... Zavartan kibontakoznék, de nem tudok. Mintha a kiskölyök irányítana. Valóban nyugtatni kezd, akár egy felnőtt. „Nem, nem, ne mozogj.” Arcomat végigszántja a meleg levegő. *Szájlevegő*. Beleborzadok és szippantok. Ez elrettent, hátrafeszítem a fejem, a kölyök nyugtat. A kezemet fogja, simogat; néha magát, néha engem, az enyémmel őt, az övével magát, a magáéval engem, a magáéval magát.

Hátranyaklott a fejem – és ott állt az asszony! Talpra ugrottam. „Birkóztunk. Ki nyert, nem tudom”, mondtam gyorsan. Unokaöcsém bosszúsán igazgatta magát. „Nem kell mentegetőznöd, gyere.” Elindult, de még odasziszegte anyjának: „Mit koszlatsz utánam, undorító vagy!” Hátrálva engem nézett, én dermedten álltam. „Gyere, gyere már! – üvöltötte –, a kurva anyád, gyere már!” Nem bírtam mozdulni. „Hülye, hülye, hülyék!”, sikított a vézna fiúcska, és elrohant.

A könyvnek nem sok kapcsolata van mindezzel. A huszadik fejezetben az a néhány szó, amelyet a könyvkereskedő annak a bizonyos férfinak tulajdonít, talán csak a főhős szavainak felnagyítása, ez és néhány más, kétes analógia jelentheti a kereső és a keresett azonosságát, de azt is, hogy emez beleolvad amabba. Egy vad amabba. Egy belseje dig takarjon mozgulat. Fátylak, függönyök, festett városok, azt sejteti, gyilkos küzdelem, izgalom, félelem, malackodás takarja el. És mintha a velünk mi lesz, lapszéli jegyzet?, suttogetta és a szemében rebegő riadalom rácáfolt gúnyos hangjára, amint akarata ellenére a kezében lévő üres szerszámra pillogott. Aki nem tud határozószó a valaki főnévi igenév, legalább beszéljen értelmesenBarth. Megpróbáljuk? lenne, a Sose sürgesd azt, aki torkig van. Nem elég az ellentmondást paradoxonba fordítani, *élni* is kell vele, tovább élni, tovább dolgozni. kiről a matema Úristen vessző mennyire utálok a tudatosságot.

tikus
hallg
ató a
zt hi

Elgondoltam, hogy Mária Ivanovna ellenem fordul. Kíméletlenül. Hogy talán ő is olyan nő, „aki előre sokat ad, de aztán visszavesz mindent”. Lehetséges volna, hogy adott esetben meg kéne ölnöm?

szi,
hog
y m
egő
lt
e.

Lám, éjszakám hasonlatos nappalomhoz. Föl-fölriadtam, s némán feküdtem a setében. Álmodtam, hogy szagos levelet kapok, melyben átlátszó indoklással lemondják a tervezett édes együttlétet, máskor meg gonosz tekintetű, víg zsandárok fogták le díszes fogatom annak valóban kétségbevonható tisztaságára hivatkozva, és gyorsított eljárással, *tisztán logikai alapon* (ezt többször, nagy gaudiummal ismételték) 2 rövid hónapocskára lezárták etc.

Az új szobaasszony acsargó lélek. A szobámban sunyítok, és hallgatózom. A vénasszony mutatja, hogy stikkés. „Hogy-hogy?” „Nehéz a természetje... Tiszturat még nem kérte meg?” „Mire?” Vihog, mutatja a kezével, csattog, tifi-tofi, mint valami undorító gőzmozdony. „Nem kért meg.” Dühös vagyok, de nem b... aszom le, mert süket, és így üvöltözöm kéne. „Tudom én! Én tudom! A maga Vénusz-dombját is megkirándulták elégszer...!”

Kicsiny Mária Ivanovna! Milyen kicsi lába van! a hasa kicsi ezüstantányér, de a keble egyáltalán nem az! s a keze sem!, a tenyere váratlanul vastag, az ujjai szélesek, mindez nem szép, de szeretem. Ne haragudjék ezért rám, és azért se, hogy elemzem magam, próbálok megérteni, ami természete szerint ért-

hetetlen: a szívemet. Hogy mi benne ez a telítettség, mi bennem ez a zsongás, mely oly rokon a fájdalommal, melyben, továbbá, keserű sírás és a legszemtelenebb élvezet keveredik . . . Ha az utakon járok, minden távoli járókelőben Magát sejtem, sajkok és hálás vagyok. Maga: a világ, maga mondja azt: hogy élek. Maga én. Én én. S ez mind Maga. Elveszek. Talán ezt siratom. Vessen meg. Tiporjon meg. Édesem. Szeress.

Én megértem, egyetlenem, hogy dühös. Igen, biztosan hibáztam, de értse meg, nem bírtam látása nélkül. Kimondhatatlan hálát érzek Maga iránt azért, hogy van. Elgondolni az ellenkezőjét – hogy nincs –, rettenetes. Akkor már az sem számít, ha kiderülne, hogy nem szeret. Csak legyen, és én hadd lássam néhanap.

Hosszan csatangoltam össze-vissza, meleg volt és ünnepi hangulat. Fiatal nők járkáltak vidáman egymásba karolva, s kanszagú kamaszok kurjongattak, hogy övék a világ. A sarkon szerelmet árult egy csúf lány. (. . .)

Azután egyszerre csak ott álltam. A házuk előtt. Észrevevén (!), hogy merre felé is járok, megneszültem. Kerítések és falak mellé húzódtam, az árnyékot kerestem, s a fényes ablakokból kihulló foltokon úgy osontam át, akár egy tolvaj, és elrejtettem az orcám. – Pedig Maga kioltotta belőlem a félelmet. Olyan természetes és szép, hogy én Magát szeretem. Magát nem akarom megszerezni, mert Maga az enyém; a Világ kezdete óta az, és addig az, míg a Csillagok fekete tűzben nem hullanak a rémisztő Semmibe. Így lesz, kicsikém . . . Csak épp az életünk . . . Az már nem a miénk, édesem.

Beállítottam hát, mintha azt csak úgy lehetne. Maga a karosszékben ült, és kézimunkázott. Asszonyanyja a cselédséggel pörölt. A Herceg szemén láttam már a homályt. Irigylem égetett borait. Finom ember. És nincs, ki nálam jobban kívánná a Maguk boldogságát . . . Mária Ivanovna, Maga a szerelem. (Nem is tudja, milyen körülmények közt lakom most! Az új szobaasszony! Istenem! Milyen felfújt hólyag! Ha látott már lapos pillantást . . .)

Mindannyian meglepődtek. Asszonyanyján láttam a bosszúságot, a Herceg inkább örült, mert lett rögvest kivel hogy innya. A Maga arcán, drágám, várakozó figyelem időzött, aminek utólag nem örülök, hisz tehát esetleges örömét feltételhez kötötte, én kevés voltam. Folyékonyan hazudni kezdtem, hogy így meg úgy az alkalmatlan időben, az elemi formaságokat átalszegve, de épp most vevém a hírt kedves atyai barátom haláláról, és hogy nem volna senkim a városban, és egyedül nem volnék képes ezt elviselni, lennének elnézőek gyöngeségemmel szemben, illetőleg iránt.

Asszonyanyja meghatódott, a Herceg töltött, s Maga, egyetlen Mária Ivanovna: unatkozott.

Kopogtattak. A térképek fölé hajolva dolgoztam. Ültömben megfordultam, a háromlábú táborig szék nyikorgott. „Tessék”. Fekete selyempongyolában a szobaasszony állt a küszöbön, csipője telt volt, jó, a fején a fehér turbán olyan előkelőséget, nemességet adott neki, mellyel soha nem rendelkezett. Azonnal belépett, és leült az asztalom melletti karosszékbe. Megigazította combján a selymet, nem kihívóan. „Várjon, míg befejezem.” Szószmötöltem egy darabig, hirtelen megdühödtem.

„Mit jött be?” Nem válaszolt, nem is nézett rám. „Mondja meg!” Maga elé dűnyögte. „Féltem. Furcsa hangok voltak az éjszakában. Gondoljon, amit akar!” Megragadta a kezem ekkor.

„Menjen vissza a szobájába!”, kiáltottam. Felugrott. De oly gyűlöletes

pillantást vetett rám, hogy visszalöktem a székbe. Kezemet a combjára ejtettem. Végig utálkozás volt bennem, és gyilkos indulat, „pihegj! pihegj!”, sziszegtem, s láttam, ahogy pirosodik álnok arca . . .

„Ezt magad is megcsinálhattad volna”, mondtam végül. Súlyos szempiláit lustán, magabízón rámemelte. „Csak jobb így”, mondta nyugodtan. Az ajtóból visszánézett. Nem tudtam, pedig lehetett volna, hálás-e vagy örökre ellenségem. Ekkor vettem észre, a testem figyelmeztetett, hogy közben én hoppon maradtam. „És velem mi lesz?” A szobaasszony bólintott. „Magad - - - -

Nem mondtam igazat. Én nem csak sírni akarok együtt Magával. Hanem akarom a selymeit is, csókolni, szeretni a selymes arcát, a fénylő ajkát, a forró nyakicáját, a rózsákat, a selymes hasát és a selymes pehellyel benőtt völgyet, fényes combjait, halmait, öbleit. Bizza Magát rám, csak azt akarom, amit Maga is akarni akar. Örömet . . . nem, mondom rendesen: kéjt akarok Magának szerezni, s az, mely Magában születne, lenne az enyém is . . . De lehet, hogy csak éjszaka van. Az arcom tüzel, felugrok, leülök, bele-belekapcsolódok a társalgásba majd otthagytok csapot-papot, látom, összesűgnak mögöttem.

Lázam van. Nem merek már mondani semmit. Mária Ivanovna, kicsi Mária Ivanovna, én vagyok itt, én.

Ma, Isten segedelmével - - - -

Drága, vázoltam Magának szerelmünkről való elképzeléseimet, múlt és jelen összefonódását, a finom remegést e két pont között, mely engem úgy áthatott és elbűvölt.

De látszott, Magát nem érdekli annyira ez, s ugyan elfutja szemét a könny hallván vallomásomat, hogy én az Idők Végezetéig szeretni fogom, és ez ezüsthéyes szalagként lebeg majd életünk fölött, de hamar közli keményen, Magát nem érdekli, mi lesz harminc év múlva, hanem hogy most mi van, hogy most nincs ami lehetne, és ez az egész talán mégsem volna ennyire szépen bonyolult, szeretsz és kész, értem. Elmész és kész. Én meg itt maradok. Tehát hogy szar az egész és kész.

És egyre szótlanabbak leszünk. Mert a beszéd rögtön leleplez minket: mégiscsak idegenek vagyunk. – Elképzelttem egy búcsúzást: Az asszony kinézett a vonat ablakból, látta a férfi nyers, elképedt arcát. Először egy ?-t rajzolt a párás ablakra. Azután egy !-t. Azután az egészet „”-be tette. Azután letörölte. A férfi lent lelkesen ökölbe szoritotta a kezét. Az asszony a tenyerét terpesztett ujjakkal az ablakra feszítette. Halkan ejtette ki a szavakat. „Lehetett volna . . . lehetett volna tán mégis egy REGÉNYÜNK.”

Ki lesz az erősebb?

*Ki lesz az erősebb, Jézus vagy a Sátán?
Mert ő most is újra részt kér a világból.
Övé a raktárak, övé a kikötők,
Övé a tengerek és az anyahajók,
Rakétákkal teleszarta a világot,
Az űrt befingotta lézersugarakkal,
Amit az Ūristen egy űsrobbanással
Kezdett, azt ő egy végbummal befejezné.
Vigyorog, rikácsol: „Te is látod, érted,
Hogy minden vetésed csak énnekem érett,
Hogy a pusztításra készül itt az élet –
No hát ints, hogy jöhet az a végítélet!
Vagy talán erre is van egy ellenérved?”*

*A rikácsolásra könnyű mosoly felel –
Honnan, az isteni?
A világot én nem kárhoztatni jöttem,
Hanem megtartani,*

Nem mondanád meg

*Nem mondanád meg, Daphne,
milyen érzés
miközben babérfává változunk
miközben megzöldül lassan a vér
és termünk csak és nem virágozunk*

*és karunk helyett nőnek görbe ágak
és csupa susogássá változik a szájad
és elfutnál, de nem hagy a gyökér.*

*Igy meg kell várnod, míg karod leszárad
és Daphne babér-ággént visszatér.*

Freskó

*A vakolaton freskó-vonulás
megkopott és kifakult sereg
csatából tér vagy csatába megy
Ki tudja, hol vannak a többiek
zapor csorgatta szét a testüket
s a dalia tollas kalapja hova lett
ki tudja, hol vesztette fél kezét
s a délceg testről lába hova vált
A zászlókon skorpiók, Meluzinák
a hal-farku lány derékban megszakad
de tovább leng a szakadáson át*

*De ime egyszerre minden eleven
és ugrándoznak néma gyermekek
asszony gyümölcs-kosárral szép fején
a lovak lába inaktól feszül
a zászlókon skorpiók és Meluzinák
morajlanak bennük a tengerek
és déli széltől lombok lengenek
szín felragyog, vakolat nem pereg
az egész sereg csupa folytatás
mert él az agg, táncolnak gyermekek*

az agyban van, van feltámadás

Purcell

*Olyan e ferde hangnak
félprofilja
mint félig eltakart arc
búcsúzoba*

*Itt minden egyes dallam
sír emléke
és emlék-sír
együtt az összes dallam*

*bezárt kaput
nyitogat ferde kulccsal
a vonakodó kulcsu mozdulat
mely kéz és zár között
még féluton van*

A köpeny

*Már látom, az idő szabja a köpenyt,
a sarkig omlót,
melyben a napok végezetéig (vagy ki tudja)
állok a falnak dőlve, fülke-sarokban.
Már szabja megnyúlt formáim árnyát,
mit a nap forgat, de szélben mozdulatlan.
Csak állok idő-szabta köpenyemben
megbánthatatlan,
mint virág ideája a virágban,
csak állok elmosódó fél-mosollyal,
mit a szajnai ismeretlen arcán
megcsodáltam*

SOMLYÓ GYÖRGY

Poháralátét

(Bar Navona – 1984/9/8)

ma éjszaka
 a Piazza Navonán
mint mindig
 minden téren és uton
vannak
akik együtt jöttek
 s együtt mennek tovább
akik külön jöttek
 s már együtt mennek el
s vannak
mint mindig
 minden téren és uton
akik együtt jöttek
 de
 külön
 mennek el
a Piazza Navonáról
 ma éjszaka

VIDOR MIKLÓS

Cserepek

VÁRAKOZÓK

Valami aminek meg kellett volna már történnie
 folyamatosan elsikkad
naponta ostobábbak leszünk a várakozásban
 mire betelik az idő
nem emlékszik a legendára senki

TEGNAP

*Karját tárva röpül
de már nem hozzám
szárnyatörten megy el
de már nem tőlem
akit szerettem*

VISSZATÉRÉS

*Vadidegen arcok között
az egykor otthonos negyedben
sehol egy eleven tanú
álmodtad
nincs történeted sem*

A néma állomás

*olyan egészen mintha élne
a síneket nem nőtte be a gyom
mélyükön hallani olykor
Korinthostól Argoson át
a messziségek izgatott hívását*

*Mitoszok és hegyek
egymáson áttiünő
égre kopírozott
lánca ivel csak a tengerig
ide nem fut be több szerelvény*

*Az indóház jóideje üres
Benyitok
a légáram elsárgult menetrendet
csattogtat a pénztár ablakán*

*Böngészem hosszan hátha
rábukkanok az utolsó
elfeledett vonatra
éjtél s hajnal között*

*Nem késhetem le
azzal kell útra kelnem
majd ha
a pókhálós forgalmi irodában
megszólal a jelzőharang*

(Nauplion, 1983)

Múzeumi séta

Én már csak ezt szeretem, a múzeumot. A tárgyak, a levegő alig-poros tisztaságát, a tárlók üvegfényeit. Ahogy ott ül a sarokban a két teremőr-öregasszony, ősz hajuk tartóshullámba rakva, az egyik óvatosan kávéát hörpöl termoszkupakból.

Nem nézek én ott semmit. Ne hidd, hogy nézek. Semmit. Bámom is én, jazig baltanyél, középkori csempe, kép, absztrakt szobor, nem nézek semmit. Csak a levegő, tudod.

Vagy mégis nézek? néztem? túlsokat, ma már fölösleges? Hisz látom most is, ott szemben a falra akasztva megigazulásaim sorát, a kéket, a réz-színűt, a foltot, a hajlatot, éji lovashadak barna-sötét rohanását

- . . . paradicsomos káposztával. Úgy kiadósabb.

- Én zöldborsóval szoktam.

dárdáikra függesztve, mert viszik őket a dárdák, tartják őket, függőlegesek, előre süvitve hajtják. Vagy ez nem az? Ez a képsor már nem az? Egyik sem az a másik? Csak utalások a falon, idézetek egy szenvedélyből?

Talán elég is ennyi. Fehér falsikon képkeret, a keretben föltehetőleg kép, talán elég is. Lehet: az a seprűnyél-fasor van ott a keretben, fái között az az együgyű ösvény, a hátrafutó. Messzebbre nem vihet út, hisz az a járhatatlan út. Nincsen cipő tapodni rajta, nincs pata futni. Nincs repülő sem – kis mezőgazdasági helikó –, mely kanyarát csámpásan belibegné, fentről ügyesen szimatolva. Pedig hogy hív az az út, fokozhatatlan íves mozdulattal, hogy sziv magához, hogy sodor magához, szemeimet, szemeim mögött szemeimet és szemeim mögött szemeimet (vonzástér anyaggyömb-szemeiket) ivben rendelve erővonalához.

Van-e másutt ilyen nyugalmú ablak? Ilyen napfény-nyaláb napsárga padlón? Vannak-e ilyen vad, lemart kőkoloncok politúros állványra rakva? Van-e köztük elgurult pamutgombolyag, cicásra pihézett, alig-koszos? Van-e

– Egy sima, egy fordított.

– Aztán tovább lustakötéssel.

a ténfergésnek nagyobb hatalma, végig a hosszú teremsoron, a be-eső fénycsíkok – egy sötét, egy világos – levegő-oszlopai közt?

Aztán a kvázi-oszlopok közül kilépni a térbe, a lépcső legfelső fokáról egy pillantás a lusta, nagy látkép felé, Dunára, szomszédos hegyfokokra –, majd lassan-lassan imbolyogni a kis látképbe, a gótikus kertbe le. Épület és bástyafal szűk közében geometrikus, liliputi ágyások, mellettük pici, kerek babérták: egy gyerekrajzba lépek ilyenkor, egy Hórák-könyv kis színes metszetébe. Óvatosabban kell mozogni itt, egy lét-játék léptékeit tanulni. Lassan, vigyázva, minél keskenyebben az óriás univerzumocska útján, melyet tapodni nincs cipő. De menni mégis, lépéseim megfogalmazhatatlan cselekedeteivel mérni ezt a más kiterjedést. Lassan, vigyázva lélegezni. A levegő is méretarányos.

Mi ez az árnyék ezen a tartományon, mi ez a megvilágítás? No persze, két gesztenyefa teszi, két pirosvirágú, nagy vadgesztenye, amelyek úgy ragyognak odafent, úgy sátoroznak, olyan pünkösdi-módra, hogy ez a rejtett másvilág idelent füstös, piros-zöld fényben ázik. Megállni. Félig-emelt arccal figyelni: valamire, ami majdnem hallható.

Most már nincs is hátra más, most már csak el kell menni innen. Kilépni a kertből, ki a kapun, le a domboldalon, baloldalt a rondella ugye, és jobboldalt... jobboldalt a drótháló-oldalú pajtában a kötár, rom-kövein a macskasereglet. Ezt még nézd meg, ajánlom. A macskákat, hemzsegő műtárgyként ülve a muzeálison, kis fenekükkel fölsszentelve a márványt. Nézd, nézd az öröklét napidijasait. Majd elkísér macskaszaguk, remekmű-nyakuk lusta utánad-fordulása, amíg csak el nem tűnsz a lejtőn.

Magukra maradtak

Kövállak tartottak köerkélyeket.

Sötét arcok. Megfeketedett arcok. Akárcsak a haj, a szakáll megfeketedett csigái. A kivájt szemüreg.

Az arcokon düh, fájdalom. Mélységes megalázottság. De mindez már rég megdermedt.

Hogy kerültek ide?

Elűzték őket a régi, kedves otthonból. Az árnyas ligetektől, ahol sétáltak, beszélgettek. De inkább hallgattak. Ők is meg az asszonyaik is.

Valami aljas népség rájuk tört. Miért hagyták, hogy elkergessék őket? Valaha büszke férfiak. Nem rabszolgának születtek. Nem vették fel a harcot. Nem ismerték a harcot.

Mindegy. Most már mindegy. Nem emlékeznek semmire. És nem is akarnak emlékezni. A vállukra vették az erkélyeket végig a városon. Mélyen meggörnyödve örök hallgatásban.

A nap sütött, de senki se jött ki az erkélyre. Egy lelket se lehetett látni odalent az utcán.

A lift a negyedik emeleten. Ajtaja félig nyitva. Senki se hívja. Senki se kongatja odalent a rácsot. Nem hallatszik az a dühös, ingerült hang.

– Liftet!

– Mi van a lifttel?

– Liftet! Liftet!

Semmilyen hang se hallatszik. Mélységes csönd a házban.

Egy szürke szőnyeg a gang rácsára dobva. Senki se jön ki érte, hogy bevegye. De talán már nem is vár senkire.

Egy ajtó résnyire nyitva. A kulcs csüggedten lóg a zárban. Micsoda hanyagság! Elképesztő! Hiszen bárki beléphet a lakásba.

Senki se lép be a lakásba. Senki se megy végig a hosszú, szűk előszobán, hogy aztán benyisson a szobába.

Két öblös fotel az asztal mellett. Vendégekre várnak. A háziakra várnak.

Nem jönnek vendégek. És a háziak hová tűntek?

A fotelek egy kéz érintését várták. Hogy egy kéz végigsimitson rajtuk. Hogy valaki hátradőljön az ölükben. Belesüppedjen. Belesüllyedjen. Hiszen valaha családok süllyedtek el bennük! Soha többé nem kerültek elő a fotelek mélyéből.

Esernyő hever az ablaknál. Mit jelentsen ez?

Valaki éppen el akart indulni. Az ablaknál állt kabátban, kalapban. Kezében ernyő. Az eget kémlelte. Az egyre inkább elsötétedő eget. De most, mintha kissé tisztulna. Akkor pedig mégse kell ernyőt vinni. Na, na! Azért ne könnyelműsködjünk!

Mozdulatlanul állt az ablaknál. Meredten nézte az eget. A gyanúsán gomolygó felhőket. A vékonyka napfényt. Várt. Még mindig csak várt, míg aztán...

a földhöz vágta az ernyőt. Bánom is én, ha ronggyá ázom! Nem vagyok cukorból!

Kirohant.

Csakis így történhetett.

Vagy mégse?

A férfi ott állt az ablaknál a fekete tokba bújtatott ernyővel. Nem vágta a földhöz. Egy ilyen elegáns ernyőt nem vágnak a földhöz.

Az ernyő leesett. Lehullott az üres levegőbe. Nem tartotta semmi.

A kéz eltűnt. Akárcsak maga a férfi az ablak mellől.

Egy nadrág az ágyra hajítva. Lassan csúszott lefelé. Öngyilkos, aki nehezen szánja rá magát.

Senki se nyúlt utána.

Magukra hagyott könyvek a poros polcokon. Eddig is utálták egymás társaságát, de most aztán...!

A padló megreccsent. Számonkérően, ingerülten. *Mi az?! Hol maradnak a lépések*

a dobogások

a dobbantások

a futkosások

az ugrálások

a csendes, tűnődő járkálások

a tipegések, topogások

a surranások?

Hát hol maradnak?

A tükör egy arcra várt. Az ablaküveg, hogy egy homlok ráhajoljon.

Telefon egy kis asztalkán. Ostobán, értetlenül.

Senki se hív senkit.

Talán egy másik magányos telefon elfulladt, poros hangon. *Mi történt ezekkel? Hová tűntek?*

Szétszórt papírlapok az íróasztalon. Levelek, táviratok, számlák. Teleírva apró, bolhabetűkkel. Olvashatatlan maszat. Kosz. Mocsok. Mi ez?! Valaki rohamot kap, ha meglát egy levelet, egy táviratot? El se olvassa. Fütyül rá, hogy mit üzennek neki. Feltépi a borítékot. És a levél sorai között megjelennek az ő aprócska betűi. Mindent ellepnek.

Hosszú kutyanyelv az asztal közepén. Néhány feljegyzés éppencsak odavetve. Olykor egy-egy név. Mindez valami kétségbeejtő gondossággal egymás alatt.

FUIT

egy sír a ligetben

Gerald

Bébé állatszélidítő

egy oroszlán leharapta a fejét (ez azért nem biztos)

Fernando

Royal Vio, kis mozi a ligetben, zugmozi

kis mozi, de nem zugmozi

a Royal Apolló távoli rokona

valaki a Royal családból, lepasszolt rokon

szégyellik, ki se ejtik a nevét

tábornok a hajóhintán

lefokozott, elűzött tábornok

minden csatát elvesztett

verklik

innen indulnak a verklik szerte a városba

Ivor Novello

Mit akart ezzel a szoba lakója? Éppen csak néhány emlék feljegyzése? Néhány régi emlék a ligetről? Vagy talán távolabbi tervek? Egy elbeszélés? Esetleg egy regény?

Kivágás egy újságból?

Zsámboky János: Kis szálloda.

Zsámboky János Kis szálloda című regényét egy ember megírta, egy másik kiadta, egy harmadik elolvasta. Soha három ember feleslegesebb munkát nem végzett.

Ez bizony levágás. Alapos levágás. Dehát mit keres itt az asztalon? Miért nem hajította ki Zsámboky János?

A szék hátralökve, ahogy felállt az asztaltól. Egy kis járkálás irás előtt. Vagy éppencsak felállt egy pillanatra, hogy összeszedje magát. Erőt gyűjtsön. És aztán . . .

Nem ült vissza az asztalhoz. A cetljeihez. Azok meg úgy maradtak szét-szórva.

Egy labda gurult végig a gangon. Behorpadt, színehagyott labda. Valamilyen halott homok tapadt rá. Néhány apróbb kavics. Még azokból az idők-ből, amikor levitték a térre. Fejlő meccseket vívtak vele. Egykapura rúgdosták. Nagyobb mérkőzésekről szó se lehetett. Ilyesmiről nem is álmodhattott. Két tér válogatott csatája? Ugyan kérem! Tréningmeccsek. Csak éppen tréningmeccsek.

A fiúk eltűntek.

Ő meg a gangon a hátsólépcsőház mellett.

De most már elege lett ebből. A ház örökös csöndjéből. Elindult. Nem éppen rakéta sebességgel. Kissé döcögve, hektikásan.

Kidöcögött a lépcsőházba.

A lépcsők előtt várt. Megintcsak várt.

Levetette magát.

A lift ajtaja becsukva. A börtönszürke levélszekrények bezárva.

Elmosódott irás a falon.

CICA

én!!!

Ki vagy te

vicces egyén?

Hát én!

Akkor is

KUTYA!

De ZSIRÁF is!

Egy regény? A falak folytatásos regénye?

Nincs folytatás.

A mozdulat még benne a levegőben. Ahogy a kéz előrehajol. Előrehajol és eltűnik.

Villamosok sárga csíkja az utcán. Összetorlódott kocsik. Korlátjuk megadóan leeresztve. De nem száll le senki. Nem száll fel senki. Nincs utas és nincs vezető.

A villamosok teljes tanácstalansága.

Miféle tréfa ez? Meguntak bennünket? Ezekről minden kitelik. Mindig kieszelnek valamit. Vagy csak elbújtak előlünk? Egy pillanat és ellepik az állomást. Megindul a roham. Mindenki ülőhelyet akar. A terhes anya. A rokkant. A világtalan. És persze a tolakodók. Azok a kiméretlen alakok, akik áttörik magukat a tömegen. Könyökkel furakodnak előre. Könyökkel, vállal... De rúgni is tudnak, ha éppen arról van szó.

Csakhogynincs tömeg.

A magányos ácsorgók is eltűntek.

Ez csakis valami átéjtés lehet. Olyan bosszúféle. Megvárakoztatnak bennünket. Na persze, hiszen ők már annyit vártak ránk. Most törlesztenek egy kicsit. Micsoda gyerekes ostobaság! Jó, rendben van. Legyen meg az örömük. Várunk. De mégis... meddig?

A földalatti hosszú folyosója.

Mozdulatlan sötétség. Aprócska fénypontok valahol a folyosó mélyén. Egy elveszett kocsijelzőlámpája. De hát kinek jelez?

A sötétség megmozdul. Lassú hullámzás. Árnyak merülnek fel. Árnyak süllyednek el. Árny omlik árnyba.

Egy arc emelkedik fel. Elhalványul. És már nem is arc. Egy retek. Egy dinnye. Szakállas hagyma.

Egy hát úszik a sínek felett. Egy váll. Mélyen lecsukló fej. Egymás körül keringenek. A parányi fénypont még élesebb. Könyörtelenebb.

Arcok a fényben. Foszladozó arcok. Szétrongyolt arcok.

A fény eltűnik. És most már csak a sötétség.

A tó egy tekintetre várt. Egy hangra.

Valaki végigsétál a parton a párás, gyöngyszürke fényben. Pillanatra megáll.

– A reggel! A tó reggele!

Mögötte alig hallható suttogás.

– És az esték! Vagy éppen az éjszakák! Azok a hunyorgó fények... a tó halk csobbanása...

– Na igen, igen! De mégis a reggel az igazi!

Csöndes nevetés. Ez a nevetés átszáll a tavon.

A tó erre várt.

Senki se sétál végig a parton. Hang nem hallatszik. És hogy valaki nevetne...?!

Mire vártak a fák? A partmenti fák?

Távoli kiáltásra. Egy lány nevetésére. Öreges köhintésre. Talán, hogy valaki felbukkanjon. Egy olyan hajnali madár. Meglépett a családi fészekből. Csöndben, nesztelenül. Csak fel ne ébredjenek! Csak aludjanak! Aludjanak! Majd előmászna ásítózva, fejfájósan. Kibámulnak az ablakon. Milyen idő lesz? Tudunk fürdeni? Ki lehet menni a partra? A, az olyan szeles! Pláne ilyenkor reggel! A víz meg hideg. Egyébről se beszélnek. És aztán elindulnak a gumimatracokkal. Azokkal a felfújható matracokkal. Felfújt hüllyék. Felfújt matracok.

– De akkor ő már messze jár!

A fák jól ismerik a szökevényt. Jól ismerik és befogadják. De mostanában nem látni.

És az a lány! Kibontott hajjal fut a fák között. Olykor felveti futás közben. Hirtelen megáll. Kisimitja a haját az arcából. Nekidől egy fának. Néz valahova messzire.

A pad vendége. Még az éjszaka felejtette ott azon a korhadt, öreg padon. Hátracsuklott fej. Két könyöke a pad támlájához préselve. Lába keresztbevetve.

Megrázza magát. Előrehajol. Rámered a tóra. A párába burkolt tóra. Hangot hall? Szólítja valaki? A nevéen szólítja? Dehát nincs is neve.

Mégiscsak hallott valamit, hiszen félig felemelkedik. De milyen lassan. Mint aki időtlen idők óta meg se mozdult.

Lányok szálltak felé a tavon. Tenyéryni bikiniben. Fehér matrózbólúban. Presszóslányok tálcával. Nővérek fehér fityulában.

Egy komolytekintetű, barnahajú lány már majdnem a partnál.

– Megvártál? Hát mégis . . . ?

– Mondtam, hogy megvárlak.

– De akkor is . . . Kedves . . . igazán.

A férfi félszeg mozdulata. Talán, hogy kiségitse a lányt a tóból. Kiemelje. Leültesse a padra.

– Látod, ez az én padom. De most már nemcsak az enyém.

A lány arca megrándult. Repedések futottak végig rajta. Ő maga szétfoszlott. Apró részletekben. Akárcsak egy szakadozott ruha.

Ő pedig a régi helyén hátravetett fejjel, félig lehunyt szemmel. Löpöcintett hamu egy szivarról.

Egyszerre csak eltűnt a padról, mintha lefújták volna.

A tó, a fák, a padok egy tekintetre vártak. Egy hangra. Egy mozdulatra.

És a nyaralók üres kertjei? Az üres nyugágyak? A fűre hajított stranding?

A kivilágított szoba az esti parton? Az egyetlen fénypont?

Az üvegfal mögött senki. A háziak égve hagyták a villanyt és elmentek.

A szoba várja őket. A háziakat és a vendégeket. Hiszen társaság érkezik. Egy olyan vidám kompánia.

A bútorok derűs várakozása. Az öreg falióra. Vidéki körorvos, aki úgy lóg a falon és mindig késik és mindig három percet. Az ebédlőasztal, a magastámlájú, laposfenekű székek, a parányi puffok a sarkokban. A kissé homályos tükör abban a megbízható barna keretben. Majd csak felmerül benne egy arc. Egy nő, ahogy úgy elmenőben megigazítja a haját. Egy férfi végigsimít a bajuszán. Vagy csak éppen megáll előtte és belenéz.

Mind várnak valamire.

Az óra, hogy egy kéz azzal a régi, megszokott mozdulattal megigazítsa. Az asztal, hogy megterítsék. A székek, hogy tologassák őket, miközben egy hang egyre azt ismétli:

– Asztalhoz, gyerekek! Miért nem ültök már le. Mi az, nem mertek leülni? (Türelmetlen taps.) Asztalhoz! Asztalhoz!

És akkor végre letelepednek a vacsoraasztalhoz. A háziasszony behozza a tálát. És a tálban egy merev tekintetű, hatalmas halat. Csönd. Az áhítat csöndje. Felcsattan a taps.

– Uramisten, mi ez?!

– Mi lenne? Egy harcsa!

- Ugyan már! Ez egy bálna!
- Tengeri szörnyeteg!
- Még él!
- Ne beszélj butaságot! Esküszöm, hogy megmozdult!

Ezekre a hangokra várnak a bútorok. A vacsora hangjaira. A vendégekére.

Ahogy jönnek a sötét parton egymásba kapaszkodva, nevetgélve. A kavics megcsikordul a lábuk alatt. A házigazda befelé tereli őket. Befelé, gyerekek! Befelé!

Semmit se hallani. Se a házigazda hangját, se a kavics csikorgását. Mi történhetett?

Az iskola kihalt folyosója. A falon érettségi tablók. Régi diákok és tanárok néznek le a hidegfényű folyosóra.

Mi ez a csend?

Egy folyosó felügyelő járja végig az emeleteket? Olykor megáll egy lépcsőfordulónál. És ha csak valami zajt hall . . . surranó lépéseket . . . elfojtott nevetést . . . Hát akkor tudja mi a dolga. A kötelessége.

Senki se jár a folyosókon. Nincs semmiféle felügyelő. Nincs semmi, csak a csend. A lépcsők csendje. Az emeleteké.

Ugyan! Dehiszen egy pillanat és megszólal a csengő. A szünetet jelző csengő. A nebulók feltépik az ajtókat. Kitódulnak a folyosóra. Ellepik a lépcsőket. Megostromolják a pedellus fülkáját. Két sóskiflit, Bakos bácsi! Zsemlet! Császárszemlét!

Nem szólal meg a csengő. Nem nyílnak meg az ajtók. Na persze! Hiszen még odabent lapulnak a kis haszontalanok. Meghúzzák magukat a pad fölé hajolva. Még várni kell.

Senki sincs odabent.

A tanár úr nem trónol a katedrán. A diákok eltűntek a padokból.

Fekete tábla. Kiszáradt szivacs. A kréta csonkja a földön. Kulcsosomó a padsorok között. A tanár úr odahajította. Odavágta. Bizonyára felingerelték. megcélzott valakit, de nem talált. Egy dührohamban rohant le a katedráról, hogy fölképelje a fiút.

Eltűnt a tanár úr. Eltűntek a diákok.

Csak a padok. Azok az agyonfaragott padok. Nemzedékek dolgoztak rajta. Nemzedékek üzentek egymásnak.

Nevek . . . bevéselt nevek . . . Karcolások, firkálások.

Fancsalszky Kálmán

Pereces Béla

Remete

Drégely László

Atkár

Falcsik

Szerelem! Szerelem!

Már egy hónapja szerelem

És még mindig csöpög a csap!

Bőrösvirslis.

Rózsi! Szeretlek halálig!

Sztár vagyok!

Te nem!

A. Á.
N. D.
K. I. R.
O. E.

Egyedi, te csontváz!

Gólem

Mama-mia! Csak ma ne írjunk dolgozatot!

Csak ma ne!

Zöldkabát kapitány segíts!

Zöldkabát kapitány... Az egész osztály hozzá fohászzkodott. Ütemes térdcsapkodással kezdődött. Térdcsapkodás. Dobogás. Mormolás.

Zöldkabát kapitány! Zöldkabát kapitány!

Árnyak futása odalent a tornateremben. Körbe-körbe, kezüket mellükhöz szorítva, vagy éppen lelógatva.

Az árnyak egymásba omolnak.

És most már csak a magára maradt bordásfal, a nyújtó, a korlát, a gerenda, a gyűrű, a tornaszőnyeg és a tornapad.

Üresen szállnak a hinták a játszótéren.

Földbeszúrt lapát a homokozó négyszögében. Egy lapát és egy fölfelé fordított vödör.

A kis cukrász egy horpadt, félig megfeketedett kartonlapon. Kedves fiúcska cukrászsüvegben, habverővel. Körülötte torták, tortaszemek, sütemények.

A kis cukrász mosolya meghasadt. A cukrászsüveg maga a szutyok. Elkenődött fekete foltok a torták és a sütemények.

Fiúcska! Cukrászfiúcska! Mi készül abban a ragacsos homokban? Miféle finomság?

Esik az eső. Kedélytelen, rosszkedvű eső. Mitől lenne jókedve? Az utakat áztatja. A házakat. És ez oly érdektelen. Örömtelen. *Ebben valahogy nem leli örömét.*

Az utcán nem nyílnak ernyők. Elmarad az ernyők futása. Senki sem tűri fel a kabátgallérját. Senki nem ugrál akrobata ügyességgel vagy éppen riadtan a tócsák között. Nem rohannak a kapu alá. Nem húzódnak az eresz alá. Nem baktatnak megadóan, ronggyá ázva.

Hát akkor...?

Maradnak a házak
az utcák
a terek
a futballpályák
a megfeketedett tribünök.

Esik eső.

Süt a nap.

A csillagok ragyognak.

A MACSKÁK SZERDÁJA

Egy Csokonai-dráma stációi

1.

Évtizedek óta szerettem volna színpadra vinni Csokonait. Kezdetben, nagyon fiatalon, őt meg Lillát. Ma már csak a korát. Mert bizonyos történelmi pillanatokban majdnem hogy képletté válunk valamennyien: a személyiség, bármekkora súlyú személyiség egyéni jeleit integrálja a szituáció.

2.

Lilla számomra valamikor a költő életének kulcsszemélye volt. Debrecen minden november tizenhetedikén megülte Csokonai születésnapját, a költő életrajzának korai ismeretében szinte legelső komoly töprengéseim tárgya volt: eljut-e hozzá az utólagos engesztelés, hallja-e, amint a Kántus az évfordulón rákezd az énekre, s száll az öblös mennyezet felé a mindig elzengett Tihanyi Echo, s a már gyerekfejjel is torokszorítóknak érzékelt Földiekkal játszó égi tünemény. Reméltem, évente legalább ezen az egy napon ránk figyel a szellem, talán bólint is biblikus távolából, s azt mondja: megbocsát. Lilla téphetetlenül beletartozott ebbe az elképzelésbe, egy a túlvilágon immár jellemesebbé keményedett Lilla, aki az örök üdvösségben egyszerűen hátat fordított földi férjének, s legalább az égben egyesült a költővel, vállán a híres festményről ismert madár.

3.

Már folyt a második világháború, mikor eltűnt előlem a félig biedermeier, félig Pietro-Francescá-s látomás, sőt maga Lilla is. Lilla egyszerűen elenyészett, pontosabban: elfoglalta a neki járó helyet nemcsak a tudatomban, de Csokonai életrajzában is. A múzsa, aki miatt, mint addig hittem, a költő végül is elengedte azt a fogózkodót, amelyet betegségtől gyöngye ujjai csak akkor tarthattak volna szilárdabban, ha valaki olyan elementáris szerelemmel áll mellette, hogy miatta érdemes küszködni nyomorral, halállal, szépen sorba állt, mint egy derék iskoláslány. Ezt a *sort* egyébként a költő mindig is jelezte, épp csak sem a középiskola, sem az egyetem nem hívta fel rá a figyelmet, hát felületesen értelmeztem, s már csak tanárként fejtettem meg, méghozzá Ady segítségével, egy szimpla plúrális jelzésétől.

Az elsötétített Hódmezővásárhelyen óravázlaton dolgoztam. A reményhez volt a másnapi módszeres egységem, eljutottam a munkában a legutolsó versszakig. A költő – jegyeztem – kéri a Reményt, hagyja el, számára az élet értelmetlenné vált, a természet sem örömforrás többé, léte szimbolikus virágai elpusztultak, oda lesz lassan maga a Lira is, oda a lány, attól is bölcsőbb örök búcsút venni, úgysem lesz az övé.

Letettem a tollat, mert valami zavart a szövegben. Megint elolvastam a verset, s megbizonyosodtam: nem tévedtem. Lányról, *egy* lányról szó sincs az utolsó előtti sorban, csak lányokról. Csokonai azt írta: Lillák. Ady ugyanezt így fogalmazta: Kis női csukák.

Vigyázzunk csak az értelmezéssel, figyelmeztettem magamat. Ez a vers a totális csatavesztés összefoglalása, itt a trén bolyong a harcmezőn, vagy egy szanitéc, s feljegyzí, mi pusztult el, ám az elvesztett, azaz hogy meg se nyert családi boldogságra való utalás nem előidézte a vereséget, csak motiválja. Pár év múlva, mikor nemzedékem félholtan vagy megrokknanva hevert az irodalompolitika csataterén, ki tudtam volna már kerekíteni, egy alkotó munkakedve, élni akarása, testi-lelki egészsége, idegrendszere mitől semmisülhet meg, és a sok minden között a szerelmi csatlódás nem szerepelt volna a listámon. Nemzedékem átvészelte a maga különböző nemű Lilláit, s aki közülünk nem él, esetleg csonka életművel szállt sírba, bizonyos, hogy nem Lillájára gondolt a halál küszöbén.

4.

Lilla nélkül Csokonai jobban érdekelt.

Nem jó a szó, mert nem kíváncsi voltam, inkább nyugtalan, valami disszonanciát éreztem az életrajzában. Hódmezővásárhelyen, két év tanári tapasztalatával még nem bírtam körbejárni a kérdést, ám Pesten, hosszú Horváth Mihály téri relegációm nagy gyakorlata után már igen. Rájöttem, mi nyugtalanít: az életrajz egyik szinte leglényegesebb pontja ellenkezik a józan ésszel, Csokonai pályájának kezdeti megtörése nem logikus. Nyomora, kora értetlensége tipikus adat, ez jellemző a magyar irodalmi viszonyokra, ellentmondás csak a startnál mutatható ki. Ami a kicsapott Csokonaival történik, akkor is abszurdum, ha az ember számol azzal, hogy *Emil* neveltetése körülményeinek biztosítását aligha várhatja éppen Debrecentől, s ha tudja, mindig voltak vak professzorok, rosszakaratú kortársak is, amellet a maradiság vádja Debrecen esetében gyakran csakugyan helytálló. Más kérdés, hogy a város nem manikürözött történelme szinte mindig indokolni tudja kényszerű maradisága okát.

Ha egy intézmény eltávolít egy fel nem ismert, csak holtá után méltányolt zsenit, egy kölyök Modiglianit, egy József Attilát, a dolgok bizonyos rítus szerint zajlanak le. A megtévedt szerv vagy intézmény utóbb önkritikát gyakorol, rehabilitál, emléktáblát vagy szobrot állít az elhunytak s igyekszik botlása minden nyomát elgereblyézni: a tétel azonban csak fel nem fedezett tehetségekre vonatkozik. Csak-hogy Csokonai intézmény volt egy intézményben, már diákként is tanár, az ország legrangosabb irodalmárainak levelezőpartnere, s ha szabálytalan, de ígéretesebb tehetséget igazolt, mint oktatói együttvéve. Nyilván csak öröm és dicsőség származott volna abból, ha kívárlják, míg fiatal áradásán lefut a tajték, az ő esetében szó se lehetett fel nem ismerésről, félrefogásról, Csokonait nem takarta Szaisz fátyola, ő kezdettől Boka volt mindenkinek, nem Nemecek. Ilyen értékes tanulót akkor se praktikus a megsemmisítésig büntetni, ha nagyon rászolgált, a legvaskalaposabb nevelő is tudja, hasznosabb egy országos híru és éppen közismertsége miatt régi iskoláját segíteni tudó diák hőzöngését elviselni, mint elkergetni egy lángelmét. Le kellett volna nyelniök a pimasz zseni nyújtotta vinkót, s hajdani növendékük terméséből súlyos, mézes bort csapolhattak volna egyszer. Uraimék nem tették, holott nyelés tekintetében igazán profinak számítottak Debrecen irányítói, a Habsburg-ház legférfiasabb királya, Mária Terézia trónra lépte óta úgy megtanultak túrni a debreceniek, ahogy szabotálni. Ha úgy döntenek, hogy elnézik a garázda kölyök felelőtlenségét, nem dől össze a Kollégium, hiszen nem egy sajátságos dolog felett szemet hunyt már a venerabile consistorium, a tiszteletreméltó egyháztanács. Hát akkor pedagógiai műhiba történt, tévedés? Ugyan már! Ha volt hely, ahol tudták, kire hajtanak rá kaszásszekérrel, az a Kollégium, mégis ráhajtott irgalom nélkül. Miért? S ha igen, miért úgy, hogy a szeme se rebbent közben. Vagy mégis? Csak nem regisztrálta senki?

Ebben a naptári évben egy kényszerpihenő felesztendejét azzal töltöttem, hogy megpróbáltam megkeresni kétszáz esztendő távolából ezt a feltételezett szemrebbenezt.

Az anyaggyűjtés olyan utakat tárt fel, amelyek bebarangolására egyszerűen nem készültem fel lélekben. Egy titok, egy tisztázatlan helyzet helyett titkok és tisztázatlan helyzetek sorozatát találtam, s utolsó forrásmunkámat – a Csokonaival foglalkozó szak- és szépirodalom könyvtárnyi – úgy tettem le, hogy azt éreztem, visszacsúsztam az idő lejtőjén az ógörög tragédiák világába, Ananké búsan néz rám, s jelzi, ereje és hatósugara limitált a Csokonai századában. Egyszer pihenésképpen változtattam a kirakójátékon, átfestettem a kockák ábráit, és végigelemeztem, mi történt volna, ha a mese vége jó, az abszolutórium diadalmas, a költő fényes végbizonyítványt kap, pár évre ösztöndíjjal külföldi egyetemen képzi magát tovább, aztán visszakerül az anyaintézetbe professzornak, esetleg lelkésznek hívja meg egy a kultúrára aránylag érzékeny város. Még Lillát is elveheti, a lány megvárta, teljes a happy end. Akkor rendben van minden? Nincs is több kívánnivalója? Akkor aztán kész?

Ananké legyintett: ugyan miféle megoldás lett volna ez a civil Abgang? Van ennivalója, szolgálati lakása, felesége, pár gyereke, még arra is telik, hogy könyvet és folyóiratot vásároljon. Na és? Hát ezt akarta? Hát nem főfoglalkozású költő akart lenni egy olyan korban, amelyben erre egyszerűen nem volt még érett nálunk az idő? Bárki volt a végzet eszköze, aki meggátolta, hogy még ezt a csalódást is átélje a többi mellé, a polgári lét kudarcát, végzete erővonalainak irányában lépett ellene. Katedra, szószék Csokonai elképzelt utóéletében fársz, egyetlen létformája, a költői, az ő korában időelőtti születés, hiszen a próféták megnevezte időben érkezett Messias is keresztén végzi, hát még az olyan, akit nem is jelzett jóvendülés. Vajjon volt életében egyetlen olyan pillanat, amikor igazán megsejtett valamit abból, ami vele történt? Úgy érzem, nem. Ritkán fordul elő, hogy az ember úgy válik nagy erők játékszerévé, hogy tudatában van annak, ki és mi miatt szórakozik vele, és voltképpen mi áll a szándék és a tett mögött? Az ember, ha éppen szíven dőlnek s él még pár másodpercig, mindig észokokat keres, személyes és naiv magyarázatot a merénylőre, eszébe se jut, hogy tágabb, személytelenebb, egyetemesebb sikon nyomozzon.

Egy kétszáz évvel ezelőtt történt és dokumentumokkal igazolhatatlan szemrebbenés rekonstrukcióját nem lehet csak magyar források alapján elvégezni. Munka közben a legmeglepőbb adatszolgáltatóim a jelenkori osztrák történészek voltak a Csokonai születése és halála közé eső történelmi időszakot felmérő tanulmányaikkal, – olykor igazán váratlan tuskéket szúrtak a körmöm alá. Talán a legpregnansabb példa a Csokonai kortársak közül a magyar irodalmi feldolgozásokból jól ismert Pármai Izabella váratlan átlényegülése volt. II. József első felesége Szomorj művészete révén nyhe ibolyaillatban lebeg a magyar színpadokon, mint egy kurta, de boldogító látomás, az udvariatlan osztrák történész aztán belefújt az ibolyafelhőbe és közölte, a hölgy, sajnos, nemcsak férje közeledésében nem talált boldogságot, de a férfiakat sem kedvelte, állandó halálvágyát kusza érzelmi élete motiválta, ha egyáltalán valami, a hadügy érdekelte, s igazság szerint férje helyett annak hűgához, Mária Krisztinához vonzódott, a családi archívum vagy kétszáz levélben örzi a sógornő keltette szabálytalan vonzalom emlékét. Kapkodtam a fejemet az osztrák források átnézésekor, megbámultam a fakszimilét, amelyet aligha a királynő rajongói készítettek, miután Mária Terézia szokatlan módon ábrázolódik az érmén: öfelsége serbliből locsolja három alattvalója fejét, a körbefutó szöveg: *Echt ungarisches Wasser*. A misztikus, a rózsakeresztesek közé tartozó Lipót maga és birodalma védelmére szolgáló titkos intézkedései krimianyagát igazán csak a Csokonai korabeli magyar közélet és a debreceni várostörténelem múlta felül, amiből lassanként rá kellett jönnöm, 1795 nyarán egy dráma helyett alighanem kettő zajlott le Debrecenben, s ha feltételezésem valószínűsíthető, akkor a Csokonai neve mellett még egy stere-

otip módon visszatérőt kell találnom valahol: ha két tragédiát érzek az adatok alapján, tragikus hősnek is kettőnek kell lennie. Ferenc király francia nyelvű, a nádorhoz intézett bizalmas közlésének köszönhetem, hogy megtaláltam, ami után nyomoztam, a név úgy bukkant ki Debrecen történetének korabeli krónikája, a bihari megyegyűlések jegyzőkönyvei mellett a király összeállította megfigyelendő és gyanús személyek listáján, mint egy rejtőző tör heggye. Hogy csak róla lehet szó a Csokonai pörrel kapcsolatban, az illető közéleti szerepe, lakóhelye és foglalkozása miatt nem is lehetett kétséges.

7.

Pár évvel ezelőtt Balogh István megküldte remek tanulmányát Debrecen 1790–91-es politikai állapotáról. Elolvastam újra. Balogh abszolút biztonsággal mozog a rég lebontott vagy leégett utcákon, tőle tudtam meg, hogy a Habsburg ház meglepő jóstehetséggel, amelyet aztán Kossuth majd igazol is, rettegett Debrecenről, mindenre képesek tartotta, olyan helynek, ahol bármikor kirobbantható akár egy általános felkelés is. A József halála után Toszkánából trónra került Lipót, „titkos társaságok szervezője és feloszlatója”, Mária Antónia bátyja, joggal félti országát, a francia események lángjától birodalma minden országában hull a pernye. Nem ok nélkül építi ki kém szervezetét, legendás rendőrminisztériumát, iratja álforradalmi brossúráit, korában kém a mosónő, a miniszteri tanácsos, a postás, az egyetemi tanár, a tejárus, a könyvkereskedő, természetesen mindkét oldalon, mert az a piaci kofa, a civis, a debreceni főbíró, a salétromtiszt, a perecsütő, a nyerges, a császár is. A város jóval Mária Terézia hetenként minden a közerkölcstől vagy az országot veszélyeztető esemény bejelentését elrendelő parancsa előtt megszervezte saját védelmére a maga külön tájékoztató hivatalát. Ebben az időben Debrecen hat kerületre oszlik, a rendre az utcakapitányok vigyáznak, azoknak tiz-tiz házanként a tizesgazdák szolgáltatnak információt, a kerületek anyaga végül összesítve a Kistanács elé kerül. Elképesztő film volna készíthető csak egy szeletnyi debreceni életről abban a korban, vagy akár abból a tragikomikus szituációból, hogy a cenzúra, amely József halála után azonnal ismét működésbe lép, a szépirodalomból kigyomlál minden progresszív gondolatot, ha rábukkan, a megyegyűléseken viszont kénytelen eltűnni, hogy az írók sérelem regisztráló felismeréseit epikátlan és líriatlan formában ugyan, de szertekialtják a megyekövetek.

Mit ér mindezek érzelmi töltete mellett az Udvar bármely utasítása? Ha Debrecenbe rendelet érkezik, s tartalma a városra sérelmes, ha nem is azonnal, de egy idő múlva valahogy elhalványul hatályossága. A diákoknak évekig tilos minden külföldi utazás, mert – fél az Udvar – a nyugati egyetemeken esetleg nem csak hitük tételeit tanulmányozzák, hanem beszerveződnek kémnek, porosz, holland, angol elemekkel paktálnak majd, a togátusok mégis elmennek, ki borbélynak, ki üstfoltozónak, ki vándoriparosnak álcázva, nyakukban bőrzacskó, abban rhénus arany az egyetemi költségekre, adják a céhek, a jötevők, a canterbury-i érsek, ismeretlen flamand családapák, hajdúsági özvegyek, magyar katonatisztek, Zürich városa, rokon nélkül elhalálozottak, pipametszők, bognárok, egykori diákok, papok. Debrecen város tisztikara ugyanekkor viszont nem kap fizetést, mert évekig nem hajlandó az állam előírta rítus szerint letenni a hivatali esküt. Aki nem tesz esküt, az nem tisztviselő, s ha nem, nem jár neki juttatás, – a szillogizmus nem erkölcsös, de kivédhetetlen. Nem számít ez sem, van a Városnak, van a Kollégiumnak titkos pénztára, abból, ha rászorul, nemcsak tanácsurat: papot, professzort átsegít a nehézségeken. Hogyan gyűlt ennyi tenger pénz, nem kell bolygatni, a reformált hitű civitás és intézmény századok óta kalmárközösség, a profitszerzés lehetőségét, a zálogot, a jó kamatra adott hitelt nem korunk fedezte fel. A Város szelleme az elnyomás legsötétebb szakaszában sem törlik meg egészen, az egyház a Csokonai pör idején éppen leszámolt visszahúzó erejével, az orthodoxiával, s világi elemekkel gazdagodva kormányoz, miközben Debrecen pátosztalan utcáin a sárban-porban kémek és ellenkémek gyalogolnak, hozzák a letartóztatások hírét, a vérmezei kivégzés pornofilmként titkolt panorámaképeit

szívükben a reménnyel, hátha valami igazán főbenjáró bünre bukkannak a fantáziátlan hajdúsági földön; kell valamit találniok, muszáj, mert utasítás van rá felülről. Drámai korszak ez, senki sem hiszi el, hogy a nádor pirotechnikai kísérletezés közben baleset áldozataként halt meg vertikálisan állított, tejjel telt hengerében, az csak merénylet áldozata lehetett, mint ahogy Lipót király se halhatott meg két évi uralkodás után természetes halállal, azt nyilván meggyilkolták. Miért ne hinne el bármit az ország, amelyet nem tájékoztatnak semmiről, a rémült Udvar a francia forradalom kitörése után hírzárlatot rendel el, megnémítja a jelentéktelen, parányi magyar sajtót, úgy folynak a francia bel- és külpolitikai, úgy a harctéri események, hogy a Bastille elestét megtörténte idején Magyarországon be se jelentik. Ami hír beszivárog, az magánforrásból származik, külföldi sajtóból lopva szerzett vagy hallomásból gyűjtött értesülés, érthető, ha torz, elferdített vagy aránytalan. Ez években itthon minden egyszerre hihető, egyszerre hihetetlen, a látszólag nem moccanó, a tengerszint alatt elnyúló hajdúföld magán mitológiája is képtelen tektonikus mozgást jelez: a debreceni püspök felesége részegen hadonászik egy városzéli kocsmában, kezében pisztoly, Hatvani professzor, legendák hőse, aki úgy él a tudatunkban, mint egy aufklerista Galilei, nem a haladó gondolatot képviselő, egyházfejlesztő politika mellé áll, hanem az úrvacsoratanba temetkezve a professzorok tekintélyének hanyatlása miatt duzzog, Marton István togátus diák meg akkora botrányt kavart a Kollégiumban, hogy zeng a ház. A Város, amely mindig mindenről értesül, ironikus figyelemmel követi az eseményeket.

8.

Itt álljunk meg, mert valahol innen nyílik út a labirintusba. Bármilyen történet Debrecenben, arról egy órán belül mindent tud a Tanács, és ez a tizesgazda rendszer ellenére is azért nem közönséges teljesítmény, mert közigazgatása ez időben egy szuperhatalom apparátusáéhoz hasonlít. Van a németesítő törekvések kivédésére egy hivatalos, látható testülete, és van egy titkos, amelynek létét csak a kiválasztottak tudják és a kémek sejtik. A Város kettős ügyintézését bonyolít, egyet mindenki szemeláttára, egyet feketén, ez utóbbi színhelye hol az egyháztanács épülete, hol a városi levéltár, így védhető ki legegyszerűbben a városra sérelmes intézkedések. Zseniális politika ez, az utca kapitányok jelentése ugyan mindkét tanácshoz eljut, ám a döntést valahogy mindig a titkos befolyásolja, esetleg elszabotálja, amíg csak lehet, a végrehajtást. Debrecen a Habsburgok igazán minden eszközzel megpróbálják térdre kényszeríteni, de ez teljesen sose sikerül, a hajdúknak nem imponál Mária Terézia magyar díszruhája sem, aki egyébként az osztrák történész, Hans Wagner szerint nem is akkor tartotta felénk izmos anyai karján a trónörökösöt, amikor mi tanultuk, hanem kilenc nappal később, akkor bámult a csepp József úgy a magyar urakra Pozsonyban, mint „egy mókus”. Ki sejtene a Mókus jövője felesége érdekes emberi képletét előre, vagy akár azt, hogy abban az időszakban, amikor egy Csokonai nevű költő a verseit írja, azt fogja sok más között elrendelni, hogy mindenkit olyan koporsóban temessenek el, amelynek szétnyitható feneké van, így olcsó, praktikus, bármikor használható. A halottat a gödör fölé teszik, a kötéllel széthúzzák a koporsó fenekét, mihelyt a tetem kipottyan, lehet hantolni, s mehet az immár újra üres koporsó új halottért, nem kell értelmetlenül anyagot pazarolni a halálra. Népszerű intézkedés lehetett abban a Debrecenben, ahol a gyász külsőségei anyagi gyarapodást jelentettek a céheknek, a Kollégiumnak, s a temetések után begyűlt pénz is a diákok ételmezését szolgálta! A kelletlenséget, a megjegyzéseket, a tiltakozást, a rendelet ilyen-olyan indokkal való megkerülését nyilván éppúgy jelentették az iparágga terebélyesedett kémszervezet tagjai, ahogy a Márton István pörét, ez utóbbit a hajdani James Bond még ki is cifrázhatta, tudván, hogy az áru szép csomagolásban nemcsak kelendőbb, de jobban is értékesíthető.

Az a pör, amelynek záróakkordjaként a költőt kicsapják és ki is tiltják az épületből, 1795-ben folyik, vastag kihágások, egy majdnem köztörvényesnek tekinthető, később helyrehozott ballépés is szerepel a listán, ám egy vádpontjában sem olyan, amihez hasonló elő ne fordult volna már a Kollégium történetében. Nem Csokonai az első legátus, aki nem tud elszámolni a rábízott pénzzel, aki italozik, tiszteletlen, sok papjelöltet büntettek már karcerral, iskolai sorrendisége megváltoztatásával amiatt, hogy még Debrecen határában elverte, elkártyázta, szajhákra költötte az elszámolásra vagy kegyes adományként rábízott összeget, a fegyelmi jegyzőkönyvek megőrizték a sok renitens, pimasz, rútbeszédű, templomkerülő, hanyag, tekintélyromboló togátus nevét. Márton István ügye bizonyíték annak a gyanúnak a támogatására, hogy valami rendkívüli, nyilvánosságra nem hozott, nem *hozhatott* okának kellett lennie annak, hogy a Kollégium olyan bruálisan belenyúlt legtehetségebb fia életébe, s afelől se marad kétség, hogy az áldozat kivégzésének időpontját forgatókönyv szerint időzítették, három héttel a Martinovicsék kivégzése utánra. A Debreceni Kollégium a magyar oktatásügy protestáns fellegvára, onnan személy kerülhet veszedelembé, de maga az intézmény, nemcsak az egyház, de Magyarország érdekében, soha, semmi áron. Azaz, – ez kalmár város. Ha csak valami ár megadásával védhető ki, hogy a debreceni kálvinista erődöt esetleg éppúgy felszámolják, mint a Wesselényi összeesküvés után a pataki főiskolát, akkor meg kell adni Istennek, ami neki jár, s a császárnak, ami őt illeti, ez Krisztus tanítása, ahogy az is ott áll az Írásban, hogy a jókedvű adakozót szereti az úr. Akkor az anonim adakozót, – a tragédia megtalált másik hőst – nyilván szintén nagyratartja, főleg ha Izsák úgy ég el a Mória hegyén, hogy azt se tudja, ki vitte oda és ki rakott alatta máglyát. A magyar történelem sorsfordító pillanataiban többnyire vadkanok jönnek, ide és akkor, 1795 júniusában az a bizonyos szabadító kos kellene, csak hogy nem jön. Magyarország és rajta a hajdúk vidéke nem Isten választott területe.

Márton pöre a Csokonaiénál kerek tíz évvel előbb zajlott, 1785-ben. A szintén kiváló képességű fiatalember egy nap közölte a diákönkormányzat egyik vezetőjével, a kontraszkribával, szerinte a Kollégium elhanyagolja az ifjak nevelését, majd mikor az esti áhitaton, a préceszen ráesett az előimádkozás sora, ő lett a prékó, a könyörgés előírt szövegét megkurtította s mikor értük imádkozott, nem mondta a nevelőről, hogy serények, a pártfogó jötevőkről, hogy kegyesek. Számonkérték tőle a változtatást, ekkor lelke érzelmeire hivatkozott, majd meglepő hangnemben bírálta Hatvani professzor lényét, magatartását. Mártont a fegyelmi szék, a szédesz ez eset után a tanulók erkölcséről intézkedő iskolai törvény tizenkettedik és tizennyolcadik paragrafusa alapján mint olyan személyt, aki az intézet vezetői iránt nem mutat alázatot, magát azok bírójául merte feltolni, munkájukat semmibe veszi, megveszszőzésre és örökös kizárásra ítélte. Márton fellebbezett, a fegyelmi szék váratlan fordulattal helyt adott a kérelemnek, azzal a kikötéssel, a diák a tanév befejeztével hagyja el a Kollégiumot, s vállaljon állást valamelyik iskolában. Az ügy még ezzel a kedvező fordulattal sem ért véget, a szédesz döntését a Kollégium városi vezetői puccsal tovább polírozták. Mártonnak nemhogy nem kellett távoznia, de a főbíró és az egyházkerületi főgondnok közbelépésére a fiatalembert a diákönkormányzat vezető testületébe iktatták, teljesen szabályellenes módon, a professzorok és az esküdt diákok zömének távollétében. A városi urak házilagosan bonyolították le az ilyen rangra való emelkedés előtt kötelező vizsgálatot is, szintén a felháborodott professzorok és az ifjúsági önkormányzat irányítóinak tüntető távolmaradása mellett. Márton Istvánnak a főbíró és a főgondnok jelenlétében letett exámenje kabaré. Ádám vétkének közvetlen vagy közvetett voltát bogozva a jelölt helyett a főbíró válaszolgot, az észjogi, a többnejűsége vonatkozó kérdésre Márton azzal felelt, szerinte jogos a többnejűség, ha a férj képes több feleséget is tisztességgel eltartani. Ami Márton pöre alatt tekintélyrombolás és szabálysértés terén végbement, ahhoz képest a halasi gyülekezettől elhozott és késve megtérített legátusi pénz és minden más vád, ami Csokonait érte, bohóctréfa. Új adalék: tíz évvel később ugyanaz a kéz

töri el majd felette a pálcát, amely Mártont kihúzta a veremből. Antagonisták, protagonisták felállás tekintetében tíz évvel később csaknem azonosak, az elmarasztaló ítélet, amely ezúttal fellebbezésre sem ad módot, egyhangú, ami annál érthetlenebb, mert a fegyelmi bizottságban Csokonai két személyes jóbarátja is ott ül. Ha Márton befejezhette tanulmányait és lehetett később országos hírű professzor Pápán, miért harangozzák ki Csokonait, s miért semmisítik meg, mint a Kollégium diákját? Történt talán valami?

11.

Semmi. Csak a Habsburg álom foszladozik, a világbirodalom hajója kapott végzetes, ha nem is azonnali pusztulást ígérő léket. Brabant felszabadult, a belga trónt elmosta a forradalmi ár, Németalföld függetlenségét a poroszok, hollandok, angolok garantálják, az az Anglia, amelynek királya három fiát is ott neveltet a göttingai Georgia Augusta egyetemen, ahol a Kollégium legtöbb diákja a teológia mellett állambölcséletet, politikát, alkalmazott matézist, jelenkori történelmet és jogot hallgat. Madrid oda, Brüsszel is, az északolasz tartományokon kívül egy különlegesen fontos maradt még, de anélkül aztán nem biztosítható Ausztria anyagi léte, s ez Magyarország. Ott rend legyen, abszolút rend, rend bármi áron. A laxenburgi császári állatkert vadait valamikor halomra lödözték, megnyúzták és megették Thököli kurucok, vad nép a magyar, vadaknak járó fegyvelmezés dukál neki, irgalmat nem ismerő, hidegfejű, következetes domptőr. Persze a leghatásosabb mégiscsak az, ha végeznek a vaddal, erre kell a vadász, akinek legyen puskája és ne féljen használni.

Arra igazán nem gondolhat egy rendőrminisztérium, hogy lehet olyan emberi közösség is, amely karjára veszi és elibük teszi a vadat, hogy kényelmesebb legyen vérént ontani: Ausztria csak félt tőle, de nem ismerte Debrecent. Nem tétélezte fel, hogy a gombszeműek városa számot vet értékeivel, legnagyobbnak a Kollégiumot ítéli, odadobja hát a pusztulásnak a második legnagyobb kincsét a sorrendben. Attól igen, szemrebbenést nem illik számontartani a hajdúk vidékén.

12.

Az iowai egyetem nemzetközi íróprogramján részt vevő magyar írók közül többen megpróbálták rögzíteni a maguk Amerika-képét, barátom, Gergely Ágnes, a Kobalt-látomások költője különösen találó címét választott a maga feldolgozásához, úgy nevezte el könyvét: A csikágói változat. Az én készülő Csokonai darabom is változat, az én Csokonai látomásom. A címét: A macskák szerdája onnan kapta, hogy a középkori Franciaországban minden esztendő egy bizonyos szerdáján a népert való engesztelésül felvittek a tartomány legmagasabb tornyú katedrálisának a tetejére egy macskát, és váltságképpen lehajították. A macska valóban szívós állat, de hogy kilenc élete volna, éppolyan frázis, mint hogy csak a házhoz ragaszkodik, nem emberekhez. A macska tud gazdát szeretni és neki is csak egyetlenegy élete van. Nem tőle függ, ez az egy élet meddig tart, hanem a kéztől, amely megragadja, lehajítja, és attól is, milyen magas abban a bizonyos középkori tartományban a kiválasztott torony.

RÓNAY „KÖZBEN”

Olvasás közben, Fordítás közben, Kutatás közben... Rónay György – gondolom – azért választott ilyen vagy hasonló kötetcímekeket, hogy kertelés, cifrázás és irodalomiaszkodás nélkül, szinte a leltárjegyzékek tényszerű pontosságát idézve közölje az olvasókkal: mivel foglalkozik, az irodalom világának melyik „épületéhez hord téglákat” az a tanulmánykötet, amelyet éppen a kezébe vesz a munkája iránt érdeklődő. Kritikusai és tanulmányírói természetének és jellemének a vízjele fejezhető ki ebben; meg az a csendes önérzet, amellyel a szerénytelenség gyanújának az árnyéka nélkül is tudnia kellett, hogy az ő könyveinek a kortársak, s a jövődö magyar literátorainak a szemében is, nem annyira a címe, mint inkább a szerző neve a mágnese.

Egy idő óta gyakorta idézgetik a húszas évek bécsi filozófusának, Wittgensteinnek – nálunk mostanában – elhíresült aforizmáját, bizonyos erkölcsi holdudvart is sugallva a kijelentésnek, miszerint: „amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell”; s aki átélte, hogy más időkben hányfajta elfödési kényszer uralta szellemi életünket, annak aligha kell magyarázni, miért lényegült át a magyar irodalmi köztudatban, szinte öntudatlanul is, erkölcsi imperativusszá ez az eredetileg csupán ismeretkritikai tétel. De jóformán soha nem találkozunk ezekben az idézgetésekben a wittgensteini mondat első felével amely viszont így szól: „amit egyáltalán meg lehet mondani, azt meg kell mondani világosan.” E „feledékenységet” akár mélylélektani erejű tünetként is értelmezhetjük; a legendás magyar józanság és realitásérzék fonákjának, amely kényszerűen enged ugyan a realitásoknak, de valósággal betegesen irtózik ugyanennek a realitásnak a bátor, következmények levonására kényszerítő tudatosításától, ezért a valódi diagnózist szíves örömmel kicseréli, ha egyáltalán mód nyílik rá, a valóság „égi illúziójával”; valamilyen fellegjáró erkölcsi vagy eszmei pia frausszal. Ugyan mit fejez ki valójában ez a groteszk, már-már tudathasadásos kettősség? Hogy karóba húzva már tudunk békésen pipázni, de hogy miben is ülünk, annak a tudatát viszont képtelenek volnánk elviselni? Pedig irodalmunknak a „Mi a magyar?” kérdésére adott, s évszázadok alatt kidolgozott válaszából – s talán elegendő, ha csak Petőfi vagy Arany, Ady vagy Babits nevét említem – ez a kegyetlen önismeret sem hiányzik – értelmezőikből annál gyakrabban.

A gondolat, amely messziről ered, s messzire vezet, nem idegen Rónay Györgytől, sőt: valamiképpen a kritikus „Rónay-jelenség” magmájához tartozik. Ő ugyanis nemcsak könyvcímeiben nevezte meg ilyen természetes egyszerűséggel munkái tárgyát, de „kritikusai férfiéveiben”: az ötvenes évek elejétől, 1978-ban bekövetkezett haláláig, az idézett wittgensteini mondás elhallgatott első felének a folyamatos gyakorlója volt. A tárgyról kialakult véleményt is kimondta *magyarán*. „Amit egyáltalán meg lehetett mondani”, azt ő világosan mindig meg is mondta, a teljes irodalmi-esztétikai igazság határáig merészkedve. – „A rendszeres és folyamatos kritikai munka és gyakorlat lehetővé tette számomra, hogy minél inkább megszabaduljak mindenféle öncélú stiláris sallangtól, megtanuljak a bonyolultnak látszó dolgokról is minél egyszerűbben írni” mondotta ő maga, erről az aszketikusan kemény írói munkával és szenvedélyes, fáradhatatlan – magyar és világirodalmi – tájékozódással kiművelt képességről, amihez temérdek elfoglaltsága közben is biztosítani tudta „a belső szabadidő csöndjét.” (Szabó Lőrinc) Ezért sikerült megvalósítania, amit a kortársaival foglalkozó, s közel száz kritikáját összegyűjtő könyve, az *Olvasás közben* előszavában hangsúlyoz, „hogy minden képességemet a mű és rajta át a művész

megismerésének, vagy vita esetén a meggyőződésem szerinti művészi és emberi igazság szolgálatába állítsam.”

Szókimondó egyenességének, szellemi, erkölcsi indokainak a tisztasága olyannyira nyilvánvaló volt, hogy – tudtommal – még vitatársai számára sem képezte soha vita tárgyát; annyira átsütött nyíltságán az a magasabb cél, aminek szolgálatába ezt a – magyar kritikai életben, valljuk meg, mindenkor fehér holló-ritka – kritikusí virtust állította. Ahhoz azonban, hogy folyamatosan és félreérthetetlenül, olykor baráti érzéseket, és a hivatalos protokollnál sokkalta neuralgikusabb taburendszereket sem kímélve mondja ki a maga véleményét, ez a szép kritikusí ars poetika önmagában még nem elegendő erkölcsi garancia. Hiteléhez, fedezetéhez hozzátartozott, s kiapadhatatlan energiaforrása is volt az a forró vallomás, aminek egy másik könyve, a *Kutatás közben* bevezetője így adott hangot: „... szenvedélyesen, és mestereimtől örökölt áhitattal szeretem az egész magyar irodalmat, első dadogásaitól máig.”

A mestereitől – a tanulmány- és kritikairást írói rangra emelő Péterfytól, Babbitstól és Schöpflintől – örökölt „szenvédélyes áhitat”: a magyar irodalom rajongó szeretete – ez volt Rónay minden kritikusí megnyilatkozásának a ceterum censeo-ja, mondhatnám, a *religioja*, vagyis: a szó eredeti értelmében, „függése” az irodalomtól. Teljes mértékben osztozott Szerb Antal egyik kedvenc gondolatának a hitében, hogy ti. „az irodalom a lélek válasza a sorsra”, s ehhez a meggyőződéshez kötötte kritikairói üdvösségét. Nem csoda tehát, ha ez a sugárzó hit, amely az irodalomról kizárólag az esztétikai igazságnak fölesküdüött bíró szenvedélyes ihletével és tárgyilagos indokolásával hirdette ki ítéleteit, nagyobb vonzerővel mágnesezte magához a művek megbízható, értékHITELESÍTŐ kritikájára is igényt tartó írók és olvasók körét, mint azok a tekintélyelvű megnyilatkozások, amelyekben inkább egy elméleti-ideologikus természetű elkötelezettség (vagy annak az elvárásaihoz való idomulás) fegyelme tükröződött.

Hadd világítsam meg – a személyes példa szerény hitelével – ezt a szerteágazó, titkosabb hatást, amely az irodalomtörténet hivatalos kézikönyveinek a kodifikációit érintetlenül hagyta ugyan, ellenben bátorító és megnyugtató erkölcsi elégtételt is jelent(he)ett mindazok számára, akik Rónayval együtt változatlanul hittek az idézett Szerb Antal-i mondás változatlan igazában, s abban is, hogy annak érvényessége túl fogja élni az irodalom értelméről, funkciójáról kialakított elméletnagypar teóriáit, s e teóriák nyomán fellépő válsághangulatokat. Hadd mondjam el, hogyan hatott például e sorok írójára, annak a kritikusnak a működése, aki nemcsak hirdette, de folyamatosan gyakorolta is, hogy az írástudó legfőbb, végső kötelessége: „mégis megállni, kitartani a szellemi értékek mellett”; a folyamatosság hidját is megépítve ezzel, hogy út vezethet a kritikairásban eszményképei, mesterei felől egy olyan irodalmi közel- vagy távolabbi jövő reménye felé, amely ismét visszaállítja jogaiba az írói kritikát. Ismét működési teret ad az olyan írónak, aki a kritika gyakorlásában találja meg fő írói hivatását, mint amilyen kritikus, Rónay egyik mestere, Schöpflin Aladár is volt, aki a *Nyugat* huszonöt éves jubileuma alkalmából, a Rónayéval rokon egyszerűséggel, így határozta meg a főhivatású kritikus létének alapelvét: „Ha az élmény magára az életre vonatkozik, akkor az író lírát, drámát, elbeszélést ír. Ha valamely olvasmányra vonatkozik, akkor kritikát. A kritikus tehát lényegileg csak élményének forrása által különbözik a szepírótól.”

A személyesség, ez esetben, talán mégsem jelent szerénytelenséget, mert tanulságai, a közös élményforrás: az elmúlt évtizedek kortársi magyar irodalma okán, amelyet én már a Rónaytól legalább két nemzedéknnyire levő fiatalabb literátorok látószögéből éltem át, bizonyos szimptomatikus tanulságokkal is járhat. Másrészt, s ezt igazán nem a paradoxonok hajszolása kedvéért említem meg, de én, aki Rónaynak – bizonyos értelemben – már a „kortársi utókorát” is jelenthettem, őt magát személyesen tulajdonképpen nem ismertem, noha nemzedéktársaiban, az ún. „harmadik nemzedék” illusztris képviselőiben szinte kivétel nélkül idősebb barátaimat, néhányukban – egy ideig – hivatali kollégáimat is tisztelhettem. S még egy furcsaság:

az őt követő, és elindulásuk, írói megszületésük első szép pillanata után máris elhallgatásra kárkoztatott írónemzedék tagjaiból alakult asztaltársaságának az íróit is a kezdetektől fogva ismertem, őket (én legalábbis) baráti sorstársaimnak is éreztem. Rónay kritikáinak viszont, amelyek hosszú időn át szinte kivétel nélkül, a *Vigiliában* jelentek meg, izgatott olvasója voltam (ha a folyóirat a kezembe került, és olyankor mindig őmiatta vettem a kezembe). Szellemileg tehát, a negyvenes évek második fele óta, amikor is az új francia líráról írt, szinte könyvnyi terjedelmű, s kardinális jelentőségű tanulmányát (s az általa fordított verseket is természetesen) megismerhettem, állandó jelleggel Rónay „közben” is voltam, kedvelt könyvcímeit erre a helyzetre is alkalmazva; szinte folyamatosan „Rónay olvasása közben” is élttem és gondolkodtam közös élményforrásunkról, a klasszikus és kortársi magyar irodalomról.

E személytelenül is személyes „afficiáltság” – mély érzelmi érintettség magyarázatát, kulcsát (ami nem jelent automatikus egyetértést; más is, több is annál) a magam számára is csak utólag találtam meg, Rónay egyik (1964-ben keletkezett) írásában: „A kritikusnak értenie kell a művészethez, és ismernie kell a művészetet legalább úgy mint az orvosnak a test szervezetét és életműködését. Nem mintha a kritikus szükségképpen orvos volna vagy iskolamester. Mi a kritikus?” S ami most következik, azt szeretném Rónay szövegéből kiemelni: „*A legértőbb olvasó, legalábbis annak kellene lennie, elsősorban annak: értő olvasónak, a legértőbb olvasónak.*” S most megint olyasmi következik, amit nem lehet elégszer aláhúzni. „Hozzátehetném: *a legbecsületesebb és leglelkiismeretesebb olvasónak*, aki nemcsak tudván tudja, hogy minden műalkotás magában rejti megfejtése kulcsát, hanem meg is keresi azt a kulcsot, az egyetlen és igazit, s nem ügyetlenkedik, nagyképűsködik, vagy szélhámoskodik álkulcsokkal, tehát nem vezeti félre azt a kevésbé értő olvasót, aki tőle várja a művet felnyitó kulcsot s esetleg a titkos írás megfejtését. – Másoknak is kezébe adni a kulcsot: meggyőződésem, hogy a kritikusnak ez a legfőbb hivatása. Megérteni, s ha kell, megfejtetni a művet.”

De hiszen a „legértőbb olvasó”, a felbukkanó újra érzékenyen figyelő, s a legvadabb újbán is a régi titkos gyökérzetét kitapintó olvasó; lényegileg nem azonos-e az eszményi lektorral? Annak platóni modelljével szinte? S hát nem ennek a gyakorlása: az irodalmi valóságot kiméletlen őszinteséggel – ámitások és önámítások nélkül – megnevező műfajnak a gyakorlása volt (vagy lett volna) az elsőrendű szellemi kötelessége annak a műhelynek is, ahová, 1953-ban, kritikusi „kölyökkutya-koromban”, a jósorsom vetett? – Gyakoroltuk is, amennyire tőlünk tellett, bár a „vízre írva”, s ugyanúgy viselte ki-ki a saját sorsa láthatatlan ciliciumát, mint bizonyára Rónay is a magáét, amelynek a tuskéi talán nem kizárólag az állam és az egyház viszonyának változó egyúthathatójú történelmi realitásaiból nőttek csak ki. Egyetlen lényeges – ha ugyan nem alapvető – különbséggel; Rónay mégiscsak a világ nyilvánosságára előtt írta a maga „lektori jelentéseit”, s nem egy állami könyvkiadó ügyrendileg hangszigetelt viszonyai közepette. Ebben az időszakban egyedüli kritikusként vállalta a nyomdafesték, a nyilvánosság felelősségével a saját nyíltságát, a magyar irodalom rajongó szeretetének a csillaga alatt. Én pedig ezért tekinthettem rá úgy, ismeretlenül is, mint egy titkos rokonra; mint valamilyen egyszemélyes intézményre, irodalmi érték- és mértékhitelítő hivatalra (mázsaházra, ha tetszik); olyan becsüstre, aki három műszakban teljesít egymaga szolgálatot. Egy műfaj lezülése idején, ha egyszemélyben is, ha marginális helyzetben is, de munkásságával folyamatosan bizonyítva, hogy becsületes kritika is létezik a világon, amely tudatában van annak, hogy „nemcsak az nem mindegy, mint, hanem az se, hogy miről írunk; s hogy a részünkül jutott tér és szabadság egyúttal fáradhatatlan figyelemre is kötelez kortársaink és irodalmi életünk iránt.”

Az irodalom valódi, olykor kimond(hat)atlan értéköntudata valamilyen rejtelmes folyamat révén (talán egy megzavarhatatlanul működő ösztönnek engedelmességedve, mint a költöző madarak biológiai iránytúje) mindig maga választja ki saját hiteles zsűrorjait, s mivel egy kiadói lektornak is belül – és végső soron saját erköl-

csi kondíciói szerint – kellett eldöntenie, hogy egy hivatal, vagy a magyar irodalom lektorának tekinti-e magát, ennek a lelkiismereti döntésnek az eredménye határozta meg azt is, hogy – bár nem a Rónay-asztal mellett – egyszerre rejtett és mégis természetes hatással volt-e szellemére, magatartására Rónay kritikusi példája. Az ő kritikai tevékenységében megnyilatkozó szemlélet és igény (de úgy is mondhatnám: kritikusi alkat és természet) iránt vak és közömbös korabeli irodalmár nemcsak a „Vigilia” kritikusa fölött nézett el értetlenül (vagy azért, mert a „Vigilia” kritikusa, vagy azért, mert ez a kritikus a műveket belülről, a bennük megnyilvánuló művészi tendenciák felől szemlélte, s nem társadalom- vagy gazdaságtörténeti könyvekbe illő illusztrációkként), hanem szükségképpen semmibe kellett vennie a magyar kritika múltjának, történetének egyik nemes hagyományát is; azt, amit működésükkel Rónay mesterei honosítottak meg irodalmunkban.

Az irodalomtól kapott élményeket, megrendüléseket és felháborodásokat művészté formáló kritika ugyanis nyilvánvalóan és elsődrendűen írói gesztus. Szemléletében és kifejező erejében egyaránt az, amit „magyarán” *stílusnak* szoktunk mondani. Mindennek a tüzetes bizonyítása Rónay esszéiről munkássága alapján hosszú tanulmányt kívánna és érdemelne. Itt és most be kell érnem a legfontosabb jellemvonások – jelzésszerű – felsorolásával, kezdve azon, hogy Rónay kritikusi meggyőződése szerint a költőt és az embert nem lehet szétválasztani; nyilván ezért jegyezte meg eltűnődve, másik kedvelt műfajának, a *Jegyzetlapoknak* valamelyik céduláskáján: „Lehet – számtalan nagy példa szól mellette –, hogy a kritika végső érettségében nem más, mint a műelemzés módszereivel végzett jellemtanulmány.” De ez a meggyőződés törvényszerűen vezette el őt, az életbeli, a társadalmi, a történelmi környezet és a mű összefüggéseinek az irodalom démiurgosztát is lényeg szerint meghatározó felismeréséhez; azoknak a hajszálgyökereknek a feltárásához, amelyek egy-egy írói életművet a kor: saját koruk életanyagával táplálnak és töltenek föl. Ezért erről a kölcsönhatásról is nagyon sok esetben érvényesebb és meggyőzőbb szóval tudott beszélni, mint azok, akik az irodalommal foglalkozva, vagy az irodalomtörténetírás „örvén újra elmondanak, többnyire rosszul azt, amit a gazdaságtörténeti munkák jól elmondanak.” – Tudta, s Móricz példájával bizonyította, hogy „az írás, az irodalom: szociális tett”, de legalább ilyen jól tudta, hogy a szociális tettek, emberi részvétnek, politikai érzékenységnek és erkölcsnek az összefüggései egy írói idegrendszeren vagy életművön belül bonyolultabb és kényesebb kötésekben alapulnak, hogysem kizárólag stílusbeli sajátosságok alapján osztályozni lehessen, akár ebben a vonatkozásban is egy-egy írói tehetség öntörvényű-zárt világrendjét. „Nem lehet tagadni, hogy a *homo aestheticusok* »elefántcsonttornyuk« magasában néha előre éreznek bekövetkező földrengéseket – jegyezte meg Kosztolányi Ady-pamfletjét elemezve. – A torony minden nagyobb kilengése idegessé teszi őket, nyugtalanok lesznek, kiáltanak”, „ámde – teszi hozzá – ezen az alapon még „nagy ostobaság lenne az elszántan apolitikus Kosztolányiból politikai profétát csinálni.” De még valamit, s ennél is lényegesebbet vallott kettejük helyéről, irodalmunkon belüli helyzetéről Rónay, amikor észrevette, hogy „Kosztolányi mindig lépést tartóan modern volt; de valahol a dolgok mélyén azért Ady volt kettejük közt a modernebb – esztétikailag is”, minden vidékies zsenidorbézolása ellenére.

Szemléletének alfája és ómegája, hogy az irodalmi múlt „szövege nem pusztán »tudományos anyag«, hanem elsősorban emberi élet”, amely hol nyíltabb, hol rejtettebb kölcsönhatásban él a kor irodalmával. Ezért hadakozott az irodalomtörténeti szakosodás ellen is, mert egyrészt azt kellett tapasztalnia, hogy amilyen mértékben fokozódik a tudományos szakosodás, olyan mértékben vész el az egész: az irodalom szeretete; másrészt: hagyomány és új valódi viszonyának a tisztázása nélkül egyszerűen lehetetlen válaszolni arra a kérdésre, amely minden író-kritikust legelső sorban foglalkoztat, hogy ti. a születő új műben mekkora tehetség fejeződik ki, vagy keresi a maga formáját, s hogy képes lesz-e, a hagyományos formákat szétépítve, új formákat teremteni? – Saját kora irodalmát mérlegre téve, ezért szemlélte például Berda eredetiségét a latinok, Virág Benedek, Berzsenyi és a reformkor pátosza felől

is; Ady felől Sinka költészetét, amelyben Ady és a legmélyebbre süllyedt emberi világ integrációjának (szerinte nem teljesen megvalósult) lehetőségét is értékelte; Vajda János felől Fodor József költészetét; Bányai Kornél „széles sorokban, nagy ritmusokban hömpölygő világvíziója és természetélménye” felől a fiatal Radnóti; Babits felől (is) Nemes Nagy Ágnes; Krúdy és Gelléri Andor Endre felől (is) Mándy Ivánt; s a XVII–XVIII. századi régi kéziratos énekeskönyvek lírája felől (is) Csanádi Imrét. – Az ilyen és ehhez hasonló, lényegbevágóan finom irodalomtörténeti értékű megfigyelések sorát még hosszasan lehetne folytatni, s akkor még nem is szólottam Rónay tárgyalásmódjának arról a – rendkívül tájékozottságából eredő – sajátos eleganciájáról, amellyel igen gyakran csupán egy-egy mellékmondatban szórja el tudós értekezések szempontrendszerét.

Kritikai stílusának uralkodó tulajdonsága: a rövid, frappánsan megfogalmazott ítéletformába zárt *gondolat*. Amikor például Vas István objektivitását „az önirónia kopószimatjához” hasonlítja, vagy arról beszél, hogy „nehéz lenne Vas Istvánnál kevésbé látványosan, a bátorság kevesebb látszatával bátornak lenni”; amikor Ottlik Gézát azzal jellemzi, hogy „nem is esztétikai érdeklődéssel hajlik a múlt fölé, hanem morális elszántsággal... amely, esztétikai modorában bizonyos előkelő konzervativizmussal, az avantgardizmusoknál is előbbre járt” – akkor azt is észre kell vennünk, hogyan védi ki Rónay az írói kritika egyik állandó veszélyét, vagyis hogyan ügyel arra, nehogy a hasonlat, a kép, a megvilágító metafora lépjen-dagadjon elő elsőrendű, elemző bizonyítékká. Az ő „bányáslámpájában” mindig az új írói, költői világlátás megértésének a fénye világít, amihez képest a mégoly találó metafora is másodrendű jelentőségű a pontos kifejezés szempontjából. Az ő értekező stílusa példázhatja, hogy ha beszélhetünk racionalista költészetéről, akkor legalább ilyen joggal beszélhetünk racionalista kritikáról is, amelyben a racionalitás lényege nem valamiféle alkalmazott filozófiai mondanivaló, hanem az irodalom megértésének a lobogó, lelkesült hite! E nélkül aligha tudná leírni, ilyen egyszerűen és ilyen végleges érvénnyel, például Mándy Ivánról és írói világáról, hogy: „nem Mándy ír így, hanem ez a világ él így”, méghozzá, Mándy írásainak „már irreális, meghatványozott realitásában”, ezért ennek a világnak a hitelessége tulajdonképpen mítoszi jellegű. – Vagy hogy mit jelent az, ha egy költőnek, például Nemes Nagy Ágnesnek, puritán költői erkölce van? Magasrendűen követhetetlen és lila eszmefuttatás helyett Rónay kristályosan józan és minden elme számára felfogható okfejtése értelmében *csak* annyit jelent, hogy ez a költő nem enged, egyfelől „a szürrealista esendőségnek”, másfelől pedig a „romantikus édességnek”, hanem hú marad az intellektus erkölcséhez, amely olykor kozmikus erejű rengések ellenére is változatlanul hisz a dolgok létezésének az értelmében; s hisz abban, hogy a költő feladata az „alapvető létfeszültségek” kifejezése – annak a költészetnek az erejével, amelynek éppen a fény, a Nap istene, Ekhnáton a Műzsája. •

Rónay kritikusként és íróként alkatilag távolabb állt a modern irodalom egyik fő vonulatát képező, eredendően metaforikus-képi látásmódjától, de szívvel-lélekkel méltányolni tudta az irodalomnak ezt a lehetőségét is, valahányszor csakugyan „a kitágított valóság ábrázolásának” a hitelét és kényszerét érezte mögötte, mint például Tamási Áron világában. Rónay György ugyanis tudatosan védekezett a „megcsontosodás veszélye” ellen, amikor a kritikus „világnézetének tételeit gépiesen kezdi alkalmazni a valóság mindig nagy hajlékonyságot és fogékonyságot kívánó tényeire”. Ezt a veszélyt, ahogy ő fogalmazta, csak *szellemi résenállással* lehet legyőzni. Minden valamirevaló kritikus tudja – és féli – ezt a veszélyt, amit Lengyel Balázs (éppen Rónayról beszélve) igen találóan a „köpepestis”-hez hasonlított, amely „szilárd és értékes építményeket képes megtámadni. De Rónay György izlésére éppen az jellemző – tette hozzá –, hogy gondtal kimunkált és csaknem elfogultságmentes.”

Rónay esszéinek, kritikáinak tüzetes elemzője számára a legizgalmasabb kérdés nyilván annak a beható mérlegelése lesz majd, hogy Rónay állandó *szellemi résenállásának*: kritikusi figyelmének a fényszórója, hol erősebb, hol tompítottabb fényrel, mikor, mit világított meg, s mit hagyott homályban, kora – korunk – irodal-

mából? „Ahhoz, hogy valakiből jelentős kritikus legyen, nem elég a tehetség – jegezte meg egyik írásában. – Lehetőség és megfelelő föladatak is kellenek hozzá.” Hogyan gazdálkodott ő, Rónay György, aki egyébként hitt abban, hogy az időnek erkölcsi értéke van, azzal a folyamatos lehetőséggel a történelmi időben, amelyhez sorsa – egy meglehetősen egyedülálló szituáció terhével és szabadságával – juttatta? Ennek fölméréséhez nemcsak a nézőpontból: a nemzedéki látószögkülönbségből adódó, s a Rónay-kritikákból kirajzolódó irodalomtörténeti architektúrával egyben-másban természetszerűleg vitatkozó (és úgyszintén vitatható) gondolatok vállalására van/volna még szükség. A fölmérés és esetleges vita elmaradásának sokkalta prózaibb oka is van – kritikai, esszéírói életművének egy része (közte jelentős írások sora) vár arra, hogy a könyvkiadás kiszabadítsa őket a könnyen szétporló újság- és folyóiratlapok fogságából.

De a legfontosabb itt van, itt ragyog előtünk. Elegendő tanulmánykötete megjelent máris, amelyek kétségbevonhatatlanná teszik, amiről a magam élményét is megfogalmazni igyekeztem, hogy a kritikus és esszéíró Rónay György jellemformáló tettek is tekintette mestersége, az írói kritika gyakorlását. A lehetőség és a föladatak mellett nyilván ez adott neki erőt ahhoz, hogy folyamatosan a mások műveinek az értelmezéséért és helyesebb, igazabb megértéséért szenvedje el az írás sokféle kinjást. S hogy megalkossa a maga kritikus exegi monumentumát, amiben csakugyan egyedüli volt egy korban, s amit nem kezdhet ki soha az idő; mindig világosan beszélt, amiről lehetett, és beszédesen tudott hallgatni, amikor kellett.

GÖRGEY GÁBOR

A PILINSZKY-JAMBUS

Pilinszky János költészetét ma már nem csupán néhány barát és érzékeny fülű literátor ismeri, mint első kötete, a *Trapéz és korlát* 1946-os megjelenése, majd 1959-ig tartó hosszú hallgatása idején. Tudjuk, ma már Pilinszky fogalom, fiatal nemzedékek bálványja, és ha nem volna az ő nehéz szellemi táplálékot kínáló, puritán, szigorú lírájától olyannyira idegen a kifejezés, azt mondanám: népszerű költő. E tény fényében irodalmi bennfenteskedés gyanúja nélkül lehet hivatkozni Pilinszky versmondására, hanghordozására, hiszen nemcsak különböző pódiumokon mondta életében verseit, hanem hanglezfelvételei is őrzik eleven szavát. Amikor tehát azt állítom, hogy aki közel került ehhez a költészethez, az nagy valószínűséggel nemcsak olvassa, de hallja is, mégpedig a költő hangján, a verseket – nem rugaszkodom el túlságosan a valóságtól. Ámde én ezen is túlmegegyek: azt állítom, hogy ez így van a közkinccsé vált lemezekről függetlenül is. Pilinszky hanglejtését, ha valaki elmélyülten és fejlett vershallással olvassa szövegeit, akkor is hallani lehet, ha valaki nem hallotta őt soha. Hogy ez miért van így – azt szeretném a következőkben ki-nyomozni vagy legalábbis körültaogatni.

A magyar jambust, amióta nyelvünkön az időmértékes verselés megszólalt, so-kan szidták, közöttük nagy tekintélyek is. Mondván, hogy nem illik a magyar nyelv természetéhez, lejtéséhez, életműködéséhez. Idegen. E tünődésnek nem célja most, hogy ezt az ősi vitát (netán ősi nyolcas vitát) felélessze. De annyi bizonyos, hogy Pilinszky műve egymagában is döntő példaként szolgálhat arra: a magyar költészet nem lehet meg az egykor „idegen”-nek titulált jambus nélkül.

Sőt, tovább megyek: Pilinszky gyakran éppen a jambus „idegen” természetét használja ki, hogy erősítsen, kiemeljen egy elemet, nyomatékot adjon egy szónak vagy sornak. A jambus működtetésének ezáltal új lehetőségét mutatva fel. Milyen mértékben volt tudatos ez a törekvése és mennyire fakadt ösztönös-alkati hanglejtése kényszeréből? Ezt nem lehet és nem is szükséges kiméricskéljni. Annyi azonban bizonyos, hogy Pilinszky élő- és versbeszéde a szokásosnál nagyobb mértékben azonos vagy legalábbis rokon hangszerelésű.

Ugyanis ő rendkívüli nyomatékkal vállalta, sőt, azt mondanám: feszítette szinte már a tűréshatárig ezt a magyar jambust. Mely annyi jó szolgálatot tett a magyar líra európaizálódása, strukturális fegyelmzése, képi és gondolati hajlékonysága érdekében. Virágkorát, szinte már hellenisztikus túlvirágzását ez a mi jambusunk a „Nyugat” első és második nemzedékében élte, ahol úgynevezett idegenségét egyfelől a nyugat-európai költészethez kapcsoló elemként kezelték, majdhogynem ideologizálták – másfelől szózenével, mondatzenével, rimpompával honosították és díszítették.

Pilinszkynél más a helyzet. Bár azok közé tartozik, akik a „Nyugat” jogfolytonosainak számítanak, misem áll távolabb tőle, mint a zsongító szómágia, hangulatfestés, nyelvi dekorativitás, gyönyörködtető rimparádé. (A különbség érzékeltetésére szándékkal emelem ki a „Nyugat” szecsessziós jegyeit. Természetesen *nem* ezek vagy *nem csak* ezek jellemezték a „Nyugat” költőit.) Pilinszky nyelve pőreségében szuggesztív, szikár nyelv, a jambust nem takarja el semmi, nyíltan él és működik ebben a kemény hangütésben. Hangütés: milyen jól jön itt ez a kifejezés, hála a magyar nyelvnek. Ugyanis ha zenei analógiát keresek lírájához, szinte evidenciaként ütőhangszerek jutnak eszembe (Bartók, akit annyit szeretett). Ha pedig citátumot akarok magától a költőtől, már tolakszik is elő a *Félmúlt* erőteljes indítása: „Megérkezik és megmered, / kiül a hamunéma falra: / egyetlen óriás ütés / a hold. Halálos csönd a magja.”

A világlíra andalító holdjaitól eddig az ütésig elég hosszú az út. Az idézet egyúttal bizonyosság arra is, ahogy Pilinszkynél a kemény, ütészzerűen dobbanó metrum nem csupán a szótagszámot osztó metronóm szerepét viszi, mégcsak nem is csupán segíti a kifejezést, mintegy támogató kísérőként – hanem *azonosul* a kifejezéssel. „Egyetlen óriás ütés / a hold” – a letisztított, szinte már koppanó, enjambement-nal elhelyezett jambus hangzásban is ugyanazt közvetíti, amit a mondat értelmi rétege. A kiragadott idézet nem unikum versei között, példát erre az azonosulásra bőven találhat, aki erre irányzott figyelemmel mélyül el életművében.

És ezennel el is érkeztem ahhoz a ponthoz, amikor megkíséreltem ezt a sajátos jambuskezelést valamiképpen meghatározni. A magam használatára *intenzív jambusnak* nevezem. Azaz: itt nem a jambus leplezésével, elfedésével, hanem minden eddiginél leplezetlenebb, nyílt vállalásával, mitöbb, úgynevezett idegenségének funkciójába állításával, magyar hangsúly és hosszú szótag fúziójával találkozunk. A költő hangsúlyoz vele, kiemel, az ütemezés keménységével, intenzitásával a közlés mélyebb rétegeiben is intenzívebbé válik. A Pilinszky-vers nem olvastatja magát, hanem *behatol* az olvasóba. Ezt a hatást (vagy behatolást) nem kis részben ezzel az intenzív jambuskezeléssel éri el.

Egyúttal egy másféle feszültséget is teremtve szövegeiben. Ez a jambizálás – megszokásaink, az olvasóban keletkező visszhangzás következtében – némileg konzervatív formavilágot indukál bennünk. A hagyományosnak a megkísértése és a szokatlan, új képeket-képzettársításokat ébresztő modern tartalomvilág hozza létre ezt a megnövekedett feszültséget. (Egyébként ez az egyik titka Pilinszky megvalósított mesterének, József Attilának is. Kortársai közül pedig Nemes Nagy Ágnesnek.)

Amikor Pilinszky a verseit mondta, akkor a kívánt lejtést szinte kiírta a verset befogadó térbe. Sőt, nagyon gyakran feszesre homorított kézfejjével, vagy felkiáltójelként felmeredő mutatójával valóban ki is rajzolta hallgatói előtt. Ezek nem

patetikus vagy romantikusan túlradó gesztusok voltak. Hanem egy már-már kihozhatatlan hangokat előcsalogató karmester takarékos, szikár mozdulatai. Mikor az *Apokrif*-ot írta – lassan, szenvedve, izről-izre – egy-egy elkészült részt vagy strófát olykor elmondott barátainak. Mikor egyszer, közel a befejezéshez, kezével is hangsúlyozva a metrumot, elmondta a második részt, ezeknél a soroknál: „Hazátlanabb az én szavam a szónál! / Nincs is szavam. / Iszonyú terhe / omlik alá a levegőn, / hangokat ad egy torony teste.” – megállt, kicsit várt, majd hamiskásan, szerénykedő büszkeséggel azt mondta: „Amíg ezt a tornyot én kifüleltem . . .”

A tárgyakat kifülelő, azokat hangra bíró karmesteri példa mellett ez a sor azt is illusztrálja, hogy az elmondottak ellenére Pilinszky mennyire nem volt dogmatikus a jambuskezelésben. Ha szüksége volt rá, szívesen megtörte a tiszta jambust, megfuttatta egy-egy anapestus-szal, vagy ionicus a minore-val, nem is beszélve egy ilyen „torony teste” sorvégződésről, ahol nem csupán spondeus-szal töri meg a jambikus sort – ami megengedhető –, hanem sorvégződésben spondaizál: ez pedig már metrikai bűnnek, sőt hibának számít. Csakhogy mikor és hol történik mindez? Nem egy ügyetlenkedő költő baklövése ez, hanem ismét funkciója van. „A torony teste” az alliterációval ez esetben nem lebegni kezd, hanem súlyosabbá válik, a spondeusi torlódástól elnehezül: valóban *teste* lesz a toronynak. És ez gyönyörű ellentétet képez a „hangokat ad” sorkezdet lebegő transzcendenciájával, daktilikus meglődülésével. Ilyen kinyomozhatóan tudatos metrikai „rendetlenkedésekre” is példátarat lehetne felvonultatni, bizonyítandó, hogy a tiszta jambus elkötelezettje mennyire nem volt rendíthetetlen purista.

Pedig, ahol szükségesnek érezte, ahol hanglejtését mintegy bele akarta szuggerálni a versbe, még nyelvtanilag helytelen vagy legalábbis fölösleges ékezővel is hangsúlyozta, tagolta szövegeit. Lépten-nyomon találunk ilyeneket: fölnagyúlt, hirtelenül, úlhetek, irányul, változatlanul, alakul, egyedül, közül, megvakúlva, és így tovább.

Összegezve tehát: Pilinszky-nél a jambus nem csupán létezik, hanem erőteljesen *működik*, mégpedig úgy, hogy a hangsúlyozottan fel-felcsapó jambikus sorképzéssel téveszthetetlenül, egészen a gyönyörködtető gyötrelmig erősödik fel képei-nek és világképének fenyegetett tragikumuma. (Háborús és KZ-verseiben még arra is alkalmas ez a jambus, hogy a német parancsszavak pattogó ütemének fájdalmas visszhangjaként koppanjon.) Ez a maga számára kikalapált-kiötvözött, kivételes erősítésű jambus az ő legsajátabb hangja.

Ahogy kimunkálta, leírta, ékezte: azt jelzi, hogy a lehető legnagyobb bizton-ságra törekedett. Arra, hogy – visszatérve e tűnődés kiinduló pontjához – versmondása akkor is hallható legyen, ha valaki soha nem hallotta a hangját. Ilymódon tehát a sajátos gonddal kimunkált Pilinszky-jambust akár *tragikus kottának* is tekinthetjük.

MINDIG VOLTAK DUGÓHÚZÓK

(Töredék Ottlik Gézának)

Mozarttal vacsorázom. A mester köréből való N. N. úr könnyedén mondhatta. Egy este Csehovval? Kosztolányival? Velük is falatoztak együtt jónéhányan, mi sem természetesebb. Se kép, se rögzített emlék róla.

De ha én lehetnék efféle N. N. úr? Kivel vacsoráznék?

Tegyük fel – s miért ne volna szabad elképzelni legalább? – Ottlik Géza mellett ülök a fehér asztalnál. Mondjuk, ott a baráti házaspár is, egy világhírű muzsikos a nejevel. Így. Akár bridzselhetnénk. Játshatnánk embrió-matematikát... A remek, angolul írt bridzs-könyv szerzőjével? (Aki hazájában szépiróként is ismert... A londoni könyv fülszövege állítólag erről tudósít.)

Jó, hogy itt az öreg irattáska az asztal és az író lábánál. Még jobb, ha kiderülhet, mi van benne. Persze könyv, az Iskola a határon cirillbetűs, orosz nyelvű kiadása. Egyetlen példány a hetvenezerből. Olvasható persze Rilke, André Gide és Shakespeare nyelvén is ez a regény, s még sorolhatjuk. De legjobb, hogy mindig újra olvasható azon a „világirodalmilag életveszélyes” nyelven, amelyen A vén cigány, Vörösmarty verse megszólalt.

Az étlapra bámulok és azt gondolom, Cipinek Zsámbék kell, hogy eszébe jusson: a jelképpé nőtt templom-rom. „Cipi?!” Magamban én is így szólítom őt, becenevén, ahogy a nagyobb növendékektől hallom... Mert – s munkahipotézisként ezt a fikciót is vállalunk kell – együtt jártunk iskolába. Ó, a közös gyerekkor! Nem Kőszeg. Úgy dereng: ide jártunk a szomszédba, a mai otthona melletti gimnáziumba. A Horváth-kertre néző padsorok valamelyikében Ottlik ült, az bizonyos. Együtt élveztük a lét kamasz-szédületét, együtt vigyorogtunk keseregve. Látnia kellett, amint barátunkat, Dobos Koppányt szétépte a kézigránát. S bizonyára Cipi nyerte az atlétikai számokat. Itt volt a start szemben a járdán, ahol most a sakkozók görnyedeznek. Itt hemperegtünk e poros kertben. (Még nem állt a Haydn-emlékmű, csak a lefejezett Déryné...)

Ha már a világhírű muzsikos barát kedvéért szállodában vacsorázunk, élvezzük is a luxus-szertartásokat! (Legyen a helyszín – mit bánom én – a Fórum-szálloda, ez majdnem a Duna korzó...) Mit igyunk? Camparit? Cipi a Tuborg-sörnél marad.

Előbb még esett; szorongva néztem, ahogy Ottlik kikászálódik a taxiból. Nemrég beteg volt, s talán a fizikai és lelki erőfeszítésnek nem akármilyen próbája, hogy barátaival vacsorázik. De ő a legerősebb. Csak ránk figyel, az ételekkel nem törődik, néz nevetve, halálos komolyan. A hideg tál után borjúsültet rendel, azután dobostortát. A pudingot dühösen kanalazza.

Ki ez az ürge? – néz a pincér. Az hát, lidérces messzi fény...

A Tamási Gáspár regénye nem szürrealista. Tudni kell, mi a szegénység.

De már másról beszélünk. Élő Jánosról, halott Ferencről. A régi Városi Színház lejtős folyosójáról. A televízióról.

Micsoda étvágy! A világra nyíló szemérmes kíváncsiság, az alázat hódítása! Mondanivalója – mi más lehetne? – a teljes világmindenség, a létezés egésze.

Most azonban a dugóhúzóról van szó. Amelyik olyan finoman köröz a parafában; nemes anyagában észrevétlen erő. Mert vannak ügyetlen, vacak dugóhúzók is. S vannak, voltak mindig jó, tehetséges tárgyak. Például egy sűrűfésű szaruból, amely – ha leejtenénk az ablakból – megérdemli, hogy ész nélkül szaladjunk érte az utcára.

Mindig voltak dugóhúzók. Cipi szerint ez jó regénycím. A pincér matat az asztalon, velünk nevetgél.

– Tudjátok, voltam én rádió-dramaturg is . . .

Olyan képet igyekszem vágni, mint akinek erről fogalma se lehet. Szeretném, ha Ottlik elmondaná. Vajon amit már meg is írt, hogy szólal meg élő beszédben? Talán huszonhárom éves volt: rengeteg felgyült kéziratot kellett elolvasnia. Sorra behívta a szerzőket s kedvesen elmagyarázta nekik, hogy milyen rosszat írtak . . . És a hangjáték-írók szinte boldogan mentek haza, valaki végre foglalkozott velük.

„Jönnie kell olyan tehetségnek, aki Shakespeare-je akar lenni a rádiónak.” Le-
gyünk türelmesek.

A pudingnál – az indulatos gesztusokra emlékezve tudom – az atomháborúról folyt a vita.

Kiderült, mind kamaszok leszünk, amint a lét lényege körül matatunk. Kicsit sejtjük, mit nem tudunk. Talán nővünk, tágul a testünk a világmindenségbe, vagy másodpercenként zsugorodik, s igen, lehet: mégis a föld körül forog a világ.

Nem értem, amit a matematikáról mond, de megértem, milyen felelősség, mi-
csoda munka számára az olvasás! (Számára, aki csak belelapoz egy regénybe, a kö-
zépén kezdi, a végével folytatja s esetleg utoljára hagyja az elejét? S ráadásul azt
olvas ki belőle, amit éppen jónak lát?)

Indulatos túlzásnak tetszik, amit az olvasásról mond. Írnia mégiscsak könnyebb.
A saját világában valahogy eligazodik. De idegen élmények roppant tömegét átélni,
feldolgozni a hitelesség Ottlik-fokán (ezt ő nem mondaná, magamnak fogalmazom
igy) szinte reménytelen. Hát írni, vagy olvasni: azonos hevületű szellemi munka,
egyenrangú tevékenység?

Csontos és hevesen mozduló keze maga a derüsen szikrázó, szigorú jóság.

Az olvasás cselekmény értékű felelőssége?

Nagyképűség – mondaná. De Kosztolányit idézné: tévedés azt hinni, hogy a
költő érti az életet, és mint valami tanítómester, elmagyarázza. A költő nem érti az
életet, és éppen azért ír, hogy az írással, mint tettel megértse.

Hiszen „a művészet lényegében nem külön szakma, hanem egyszerűen az élet
gyakorlása, az emberi lét természetes foglalkozása.”

Hiszen „létezni csodálatos, regényes, nagyszerű dolog” – s az író a nevenincs
teljességről, a teremtésről csak teremtés árán tudósíthat, – elég reménytelen fárado-
zás. De tett az írás, mint ahogy a szeretet is cselekmény. Csak igék szólnak róla:
mindent elhisz, remél, eltűr, együtt örvend az igazsággal.

Persze a vacsoránál ezekről nemigen lenne szó. A sajtokról beszélgetnénk, a
dugóhúzókról. Az íróról talán mégis, aki persze egy ürge. De titka van. Kosztolányi-
nak – száz éve született – micsoda például?

Cipi nem hallja a kérdést: a televíziós karmesterversenyéről magyaráz valamit,
amelynek brácsaművész barátja a zsűritagja volt. Válaszát mégis ideírhatom. „Egész
testtel bele tudta magát vetni a mondataiba, számára az írás az étellel egyenrangú
cselekvés volt, mint Goethe vagy Gide számára, mint minden nagy író számára. S
egyébként is, az író – szakmája lévén az ember s a világ, a teljes valóság – a cse-
lekvésnek is első szakembere. A jó író pilótának is jó, államférfinak is, bölcselőnek
is, távolugrónak is. A szépirodalom nem álmodozás, kézimunka, bohém mesterség,
még kevésbé sérültek, nyomorékok, maflák menedéke. Az írónak, azt látjuk, gyakran
sokféle tehetsége van, melyeken tündöklő közönnyel lép keresztül egyetlen kedvéért,
ahogy a sokféle lehetséges cselekedet közül a legveszélyesebb mellett dönt. Ez a
választása is tett.”

Innánk-e kávéit is a vacsora végén? Közben rábeszélhetném Ottlikot: sétáljon
velünk a Horváth-kertben, vagy – gyerekkori emlékeket gyűjtögetve – a Gellért-
hegy oldalában, a Ménési úton, a Feneketlen tó táján. Hogy kiránduljunk Kőszegre.
Tatára, van ott egy csendes kis uszoda, platánfák, néhány figyelmes diák. Mindezt
egy magnó, kamera rögzitené. Majd. Majd. Beszélgetnénk az utazás alapvető bűvö-
letéről, Orly-ról, a ceglédi restiről.

Megmutatnám, amit irtam s ő tréfás ígérettel ajándékozna meg: ezt a mondatot ellopom tőled... Ó, Virág Benedek almái!

Majd.

Attila utcai szobájából, iskolánk ablakából: a Horváth kert bokrai, fái! De hiszen Cipi jön ott, jön hazafelé. Mint a fehér, bolyhos kutyatej-virágon: ősz fején izzik a koranyári nap. Szikár, szereti a kánikulát. Mohón barnul, dühös feketére... Igen, „mert élnünk kell, harminckét foggal kell harapnunk a napfényt, és mérgeznünk, fogyasztanunk magunkat, hogy érettek legyünk a halálra.”

Hogyan írhatnám le? A már majdnem megragadott pillanatból rég másikba lépett – rátekint-e a sakkozókra? – nem tudom.

Legközelebb igazán írok róla. Valami töredék talán megtartható lesz. Majd. Esetleg kilenc év múlva...

Godot-ra várok? Várok, mint Medve Gábor: „aki tudta, hogy remény nélkül reménykedik, s a legrosszabb az volt, hogy látta, nem tehet mást.” Akkor hát? – rég túl vagyunk az egészen.

Ledőlünk a földre
s nevetünk eleget
mintha együtt volnánk.
S mintha volna más is
mint az, ami éppen
eltűnik örökre.

V A R G H A K Á L M Á N

TÉMA, ÉLETÉRZÉS, VILÁGKÉP

Egy Mándy-novella geneziséhez

1.

Azt a történetet, amelyből Mándy Iván *Borbély a házban* című novellája született, tölem hallotta az író. Ha felidézem azt a nyersanyagot, amelyből dolgozott, ha rámutatok arra, mit emelt ki, milyen mozzanatoknak adott nagyobb hangsúlyt, mit fejlesztett tovább és mit hagyott el a tölem hallott történetből, talán alkotásmódjának, életérzésének, szemléletének néhány vonását is sikerül megragadnom.

Kosztolányi írja egyik esszéjében, hogy „a semmiből nem lehet teremteni. Képzületünk a valóság tudatos vagy tudattalan elemeit rakosgatja ide-oda, amint kell”. A mű értékét nem a nyersanyag eredete, nem is az író által feldolgozott téma érdekes volta határozza meg, hanem a megformálás, a művé alakítás minősége.

Az átvétel, a kölcsönzés, az „idegen” téma művé formálása persze bonyolult és rejtélyes folyamat. Kosztolányi gúnyosan emlegeti azokat, akik félrevonva az író, abban a hiszemben mesélik el életük valamely fontos (vagy általuk legalábbis annak tartott) eseményét, hogy majd az író (ez lévén a hivatása) megírja helyettük az általuk átélt történetet. Ezek a naiv lelkesedők – írja Kosztolányi – „abban a hiszemben vannak, hogy az élmény azonos az alkotással, s elég az élményt rátenni a papírra, az ott nyomban megelevenül”. Nem sejtik, hogy gyakran legdöntőbb, legizgatóbb, legegységibb élményeivel maga az író is úgy van, hogy azok sok éven át anélkül hevernek benne, hogy bármit is kezdeni tudna velük.

2.

A *Borbély a házban* 1960-ban jelent meg a *Vigilia* januári számában, (majd öt évvel később az író novelláskötetében, *Az ördög konyhájában*), azokat a gyerekkori, diákkori emlékeimet, amelyből az elbeszélés született, 1947 nyarán meséltem el Mándy Ivánnak.

1946 novemberében ismerkedtünk meg egymással a bölcsészeti kar Múzeum körüti épületében, Waldapfel József Magyar stílusgyakorlatok című szemináriumán, amelynek szeniorja voltam és amelyet (mint Mándy példája is mutatja) olyan fiatal írók is látogattak, akik nem voltak bölcsészek és túl is voltak az egyetemisták életkorán.

A következő év tavaszától kezdve aztán már igen gyakran együtt voltunk, hetenként négyszer-ötször is találkoztunk (tervszerűen és véletlenül) az egyetemen, a Károlyi-kertben, az *Újhold* munkatársainak asztalánál, a Centrál kávéházban. Közös barátainkkal „megültük” az egyetem környéki eszpresszókat és kávéházakat, a Babkávét, a Katit, a Pilvaxot, a Múzeum kávéházat, leggyakrabban pedig a Károlyi utcai Darlingot, amely egyre inkább az *Újhold* köréhez tartozó írók és filozófusok állandó találkozóhelye lett. Ha volt némi pénzünk, a Centrálból vagy a Darlingból az Irányi utcai vendéglőbe, a Félgyertyába mentünk át, ahol barátainkkal egy-két pohár bor mellett éjfélig is elbeszélgettünk.

Az éjszakába nyúló baráti együttlétek után gyakran indultunk el Mándy Ivánnal kettesben hazafelé, gyalog a Rákóczi úton, Blaha Lujza téren, Népszínház utcán a Teleki tér széléig. Onnan aztán Mándy a Fiumei út felé ment tovább, én a Kálvária tériig folytattam utamat.

Miről beszélgettünk a gyakori együttlétek során? Irodalomról, nőkről, közös ismerősökről, elfogadott és visszautasított kéziratokról, valamint ifjúságunk és gyerekkorunk részben közös színtereiről. Én a Józsefvárosban nőtem fel, Mándy Iván gyerekkora is részben ott zajlott le. Fiatalkori novelláinak is gyakori színtere a Tisza Kálmán tér, Teleki tér, Mátyás tér környéke.

Ma már tisztán látom, hogy ha izlésünk sok mindenben meg is egyezett, egészen másképp közelítettük meg az irodalmi műveket. Ha elolvastam egy regényt, novellás kötetet, verseskönyvet, abban mindig valamiféle önigazolást és „világmagyarázatot” kerestem, aszerint ítéltam meg minden művet, hogy az mennyire segít életfelfogásom kialakításában, legfőbb elveim megtalálásában. Mándy Ivánt viszont sokkal inkább a sorsok, helyzetek, típusok *ábrázolása* érdekelte. Ő az alkotó (és az alkotás folyamata) felől nézett minden művet, azt méltányolta a legjobban, ha az író valamit (elvben bármit!) hitelesen és meggyőzően tudott bemutatni. Olyan részleteket idézett fel Tolsztoj *Kozákok*-jából, Virginia Woolf *Clarissa*-jából, Evelyn Waugh *Utolsó látogatás*-ából, amelyek bennem (bár számomra is sokat jelentettek ezek a regények), már rég elmosódtak, benne viszont éles vonásokkal maradtak meg, mert függetlenül a mű egészétől, nagyszerű írói megoldásoknak érezte őket.

Az én józsefvárosi emlékeimben tovább éltek gyermekkorom végtelen havazásai, éles fényű télvégi délutánjai, virágos, bolondos húsvéthétfői, ecetfás, leánderes udvarainak hangulatai, a sötét kapualjakban ott lapultak egykori szorongásaim nyomasztó rémképei. Mándy Iván számára a józsefvárosi utcák és terek dühödő viták színhelyeit idézték fel, bódésok, pengések, pertliárusok, tűzkövesek és csavargók elvadt, eszelős veszekedéseinek csatazaját.

Tanúsíthatom, hogy Mándy Iván vonzódása és érdeklődése a groteszk iránt nem az utolsó évtizedek irodalmi divathullámainak hatására alakult ki. Ha egy kávéházba, eszpresszóba különös ember lépett be, vagy ilyen került utcán, villamoson a szemünk elé (és bizonyos látószögéből nézve ki nem hat „furcsa” jelenségnek?) Mándy nyomban felfigyelt rá, és néhány játékos-ironikus megjegyzéssel máris kommentálta a mit sem sejtő alkalmi modell megjelenését. Arcokból, mozdulatokból, indulatos és panaszos szóáradatok felfogott töredékeiből félresiklott sorsok, elromlott kapcsolatok, fonák helyzetek jeleit vélte kiolvasni.

Egyszer valahol a Mátyás tér környékén, éjfél után olyan kocsmába ültünk be, amelyet munkájuk végeztével a kávéházakat, eszpresszókat sorra járó alkalmi árusok leptek el. Ahogy percenként nyílt az ajtó, egyre valószínűtlenebb éjszakai figurák léptek be rajta, üdvözölték a már ott ülő ismerőseiket, megörültek egymásnak, és táskáikat, tálcáikat lerakva, leültek egymás mellé. Zene is szólt a teremben, valaki verte a zongora billentyűit, és énekelt is hozzá. Az újonnan jöttek, miután elhelyezkedtek, jelt adtak a pincérnek, hogy hozhatja a szokásos italt. Ahogy a nyüzsgés és zsbongás fokozódott körülöttünk, Mándy Iván egyre jobban felélénkült a groteszk, éjszakai közegben. „Ezt nézd! Ezt a fura figurát, aki most jött be!” – figyelmeztetett az újabb és újabb belépőkre, mindig csak halk megjegyzés formájában, mert neki (ellentétben olyan alkotó típussal, mint amilyen például Tersánszky volt) nem az elvegyülésre, hanem a jelenségek megfigyelésére volt szüksége és arra, hogy amit lát, amit átél, azt nyomban a maga érzelmi-hangulati „hullámhosszára” hangolja át és tovább játssza magában.

A Mándy Ivánnal való gyakori együttléteim sok mindent átalakítottak bennem. Fogékonyabb lettem a művek légkörének érzékelésére és számomra is az lett a legfőbb mérték, mennyire hitelesen és mélyrehatóan tudja az író a maga világát kifejezni.

Mándy Ivántól tanultam meg *lát*ni az embereket, odafigyelni a számomra ismeretlenek szavaira, mozdulataira, gesztusaira is. Sok vonatkozásban addigi életem szereplői is átértékelődtek bennem. Ifjúságom szűkös és merev idealizmusa után megértőbb lettem a valóság minden megnyilatkozásával, a groteszk helyzetekkel és jelenségekkel kapcsolatban is. Sok mindenben, amit korábban említésre se méltó dolognak gondoltam, kezdtem felfedezni az érdekességet, azt, amit másnak is érdemes elmondani.

Igy került szóba egyik éjszakai hazatérésünk során a Vay Ádám utcai borbély is, aki vagy másfél évtizeden át lakásuk konyhájában folytatta mesterségét, ott fogadta a vendégeit, ott nyírta a hajukat és borotválta őket.

3.

Mindaz a megpróbáltatás, amit egy öt-hat éves gyereknek a hajnyírás elszívása jelent, számomra Schneider György borbélyműhelyéhez kapcsolódik, ahová apám járt hajat nyírattatni, és ahová engem is magával vitt, amikor eljött annak az ideje. Szép, tiszta, kényelmesen berendezett műhelye volt Schneidernek a Népszínház utcát a Tisza Kálmán térrel összekötő Vay Ádám utcában. Három borbélyszék volt az üzlethelyiségben, egyszerre három vendéggel is tudtak foglalkozni, mert a mester két segéddel dolgozott. Aztán egyszer csak csökkenni kezdett a forgalom, Schneider elbocsátotta az egyik segédet, aztán a másikat is, majd néhány hét múlva közölte vendégeivel, hogy rövidesen fel kell adnia az üzletet. A harmincas évek elején volt ez, a gazdasági válság hulláma ekkor érte el a Vay Ádám utcai borbélyműhelyt.

Schneider György sovány, korán kopaszodó, szomorú arcú ember volt. Kabátja hajtókáján a hadirokkantak jelvényét viselte, a háború végén sebesülten tért haza a frontról. A műhely feladása előtt arra kérte jóindulatú és „megbízható” vendégeit, ne hagyják teljesen tönkremenni. A szomszéd házban lakik, otthon folytatja majd a mesterségét, járjanak hozzá továbbra is. A vendégek „megbízhatóságára” azért volt szükség, mert Schneider, a korabeli kifejezést használva, „*visszaadta az iparát*”, nem kívánta „legalizálni” az otthon végzendő munkát, hogy ne kelljen adót fizetnie.

Mi a magyarázata annak, hogy Schneider vendégei közül apám is, mások is kártatóan támogatták a válságba jutott mestert, hogy éveken át feljártak második emeleti, szoba-konyhás lakására hajat nyírattatni, borotválkozni? A legfontosabb indítók a részvét lehetett, az együttérzés. Ha már a sors ilyen kegyetlen és kiszámíthatatlan, hogy egyik napról a másikra megfosztja szépen berendezett műhelyétől a borbélyt, aki már nem fiatal ember, aki a világháború alatt a fronton volt, akinek el kell tartania feleségét és polgári iskolába járó lányát, attól a vendégek nem pártolhatnak el.

Mindehhez azonban a borbély nagy szerencséjére a vendégek kényelmi szempontjai is hozzájárultak. A Schneiderék konyhájába áttelepített műhelyben ugyanis nem volt záróra, nem volt szünnap, a borbély mindig otthon volt, sohasem ment szabadságra. Ha reggel hétkor vagy este nyolckor kopogtatott be a vendég, már le is ülhetett a tükör elé, a műhelyből átmentett egyetlen borbélyszékbe, legfeljebb azt kellett megvárnia, amíg az előző vendéggel végez a mester.

Apám a hivatalból jövet ugrott fel Schneiderékhez, én az iskola után ejtettem útba a borbély lakását. A legtöbb vendég viszont a borbély szomszédaiból és a szomszédos házak lakóiból toborzódott. Ők először csak benéztek a konyhába, és ha várakozni kellett, megbeszéltek, mikor jöjjenek vissza. Szombaton, vasárnap délelőtt úgy megtelt a konyha várakozókkal, mintha „igazi” nagyforgalmú műhely lett volna. A borbély felesége néha a szomszédból kért kölcsön székeket, hogy minden várakozó le tudjon ülni.

Schneiderné közben a takaréktűzhelyen főzte a három tagú család ebédjét, vacsoráját. Az, hogy többnyire ételszagban ültünk, nemigen tűnt fel akkor. Én a *Tolnai Világlapja* számaiba temetkeztem (Móricz, Krúdy, Kosztolányi több kitűnő novelláját az itt megjelent másodközlésekből ismertem meg). A felnőtt férfiak a kor szokása szerint többnyire „politizáltak”, az újságok cikkein vitakoztak.

A gyakran előforduló vendégek közül egy tűzoltóra emlékszem meg egy szelíd, kedves fiatalemberre, aki az üdvhadsereg egyenruháját viselte és néhány közvetlen, emberséges szóval engem is szóra bírt, a hallgatag, zárkózott diákat. Néha egy nyugdíjas altiszt ült a várakozók között, aki két bottal is nehezen járt, mert a háborúban (így mesélték) gyógyíthatatlan izomsorvadást szerzett a volhiniai mocsarakban. Ő mindig megkérdezte tőlem, mi újság a Tavaszmező utcai gimnáziumban, a Zrínyi-ben, mert valamikor az ő öccse is odajárt, jó tanuló volt, „sokra vihette volna”, ha nem hal meg fiatalon.

Szegények voltak Schneiderék? Nagyon szegények? Nyomorogtak? Nehéz ezekre a kérdésekre egyértelmű választ adni, különösen azoknak, akik csak a mai körülményeket ismerik. Volt idő, amikor még ágyrajárót is tartottak Schneiderék a szobakonyhás lakásban, de az asszony mindennap meleg ételt tálalt a családnak, vasárnap remek sülték és rántott szeletek készültek a tűzhelyen, és ilyenkor sütemény is került az asztalra. Az asszony rendesen öltözködött, a lányukkal, bár nem volt jó tanuló, elvégeztették a négy polgárit, és talán Schneidernek is volt azon a ruhán kívül, amelyben télen-nyáron dolgozott, még egy öltönye.

Egyetlen szolid fényűzésre emlékszem velük kapcsolatban. Vasárnaponként Schneiderné gyakran elment a lányával a Városi Színházba, a délutáni kedvezményes operettelőadásra. Ősszel, télen Schneider is elkísérte a két nőt, hogy hazavigye a kabátokat és így megtakarítsák a ruhatári díjat. A színlapról pontosan tudta, mikor ér véget az előadás, és mire a nézőtérről kitódult a közönség, újra ott állt már az előcsarnokban a két kabáttal.

Én 1943 őszén egyetemre iratkoztam be, életformám megváltozott, máshová jártam haját nyíratni. Apám a háború végéig följárt még Schneiderékhez, majd 1945 telének végén hozta el valaki a hírt hozzánk a Kálvária térre, hogy az ostrom alatt betegségben meghalt a borbély.

4.

Azt hiszem, elsősorban azért meséltem Mándy Ivánnak a Vay Ádám utcai borbélyról, hogy a ruhatári díj megtakarítása körüli ügyeskedés epizódját elmondhasam. Úgy éreztem, a groteszk mozzanat a történet „hősére” éppúgy jellemző, mint a korszakra, amely ilyen magatartást alakított ki az emberekben.

Mándy érdeklődését viszont nem ez a motívum ragadta meg, hanem az egész alaphelyzet. Megjegyzéseiből nyilvánvaló volt, hogy miközben mesélek neki Schneiderékről, már látja is a borbélyt, a feleségét, a vendégeket, hallja a szereplők párbeszédét, és anélkül, hogy a részletek felől kikérdezne, már *be is rendez* a sajátos

színteret, amely a konyha és a műhely rendeltetésének egyaránt meg kellett, hogy feleljen.

Éjszakai hazatéréseink során a Vay Ádám utcánál néha még szóba hozta a borbélyt, de azt nem gyanítottam, hogy valaha is feldolgozza a tőlem hallott történetet. 1959 nyarán viszont minden előzmény nélkül visszatért a dologra. Hogy is volt az a borbélyal? Hol lakott? Hol dolgozott? A Kálvária téren? Mondtam, hogy nem ott, hanem a Vay Ádám utcában. A színhely megnevezése nyomán már Mándy is pontosan emlékezett a tizenkét évvel korábban hallott történet minden részletére. A konyhára, a tűzoltóra, az üdvhadsereghez tartozó fiatalemberre és a hadirokkantra. Akkor mondta először, hogy talán kezd majd valamit a témával.

Abban az időben, már ötödik éve, minden csütörtökön délután kávéházban találkoztunk Rónay György, Ottlik Géza, Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs, Mándy Iván és én. Rónay a legnehezebb időkben is közölt Mándytól egy-egy novellát a *Vigiliá*-ban.

Amikor a *Borbély a házban* kéziratát elhozta Mándy a Dunakorzóba, engem már az asztalnál talált. Odaadta a novellát, olvassam el, amíg Rónay és a többiek megérkeznek.

Az elbeszélést olvasva az lepett meg, hogy Mándy anélkül, hogy kilépett volna a tőlem hallott történet keretéből, *mennyire mást hozott ki az anyagból*. Átéelve az alaphelyzetet, a létbizonytalanságba került borbély lelkiállapotát, rövid kis jelenetek nagyon is életszerű képsorából a szorongás lázgörbéjét rajzolta meg.

„Hogy csinálta ezt, Ferikém?” – kérdezi a novellában az egyik vendég a borbélytól a műhellyé átalakított konyhában, és ők – a mester és a felesége – valóban mindent megtettek és megtesznek annak érdekében, hogy a vendégek jól érezzék magukat az új környezetben. Újságok vannak a konyhaasztalon, a *Pesti Hírlap* és a *Tolnai Világlapja*, a vázában virágok. Az asszony meghívókat küldözget szét, maga rajzolta mintákkal, aprósüteményt vesz ki a szekrényből és kistányérokat, sorra kínálja a várakozókat, borotválás előtt ő szappanozza be a vendégek arcát.

Mégis, minden igyekezetük mellett ott van bennük a félelem, hogy valami hibát követnek el, hogy nem jól tesznek vagy nem jól mondanak valamit, hogy majd elmaradnak tőlük a vendégek, hogy valaki majd följelenti őket az engedély nélkül végzett munkáért. Szorongásuk néha valósággal tetet ölt egy-egy okvetetlenkedő vagy gyanúsán viselkedő vendég személyében. A Varsányi Rudi emberei volnának ezek a kellemetlenkedők, akik szúrós megjegyzéseket tesznek, kifogásokat emelnek a borbély munkájával kapcsolatban? Azé a Varsányi Rudié, aki (legalábbis az asszony véleménye szerint) kiszorította üzletüket az utcából, aki bosszút esküdött ellenük, mert valamikor inas volt náluk? Az biztos, hogy a vendégek száma nagyon hullámzó, néha többen jönnek, néha kevesebben. A hétköznapok különösen csendesek, és néha már úgy látszik, lassan mindenki elpártol majd tőlük.

Nem marad el viszont a legkellemetlenebb és legrejtélyesebb vendég, a róka-képű, a vörösés tuskés arcú férfi, aki először azzal állított be, hogy a barátja küldte, „a Lázár Pista”. Aliq szól, alig kérdez valamit, kellemetlen megjegyzést is csak olykor tesz, mégis félelmet kelt a borbélyban is, a feleségében is. Már nem is lehet tudni, mitől félnek jobban, attól-e, hogy minden vendég elmarad tőlük, vagy attól, ha meghallják (esetleg csak hallani vélik) a rókaképű férfi közeledő lépteit a folyosón.

Kitűnő megoldás, hogy a novellában két szereplő válik a szorongás hordozójává. A létbizonytalanság állapotát másként viseli el a borbély és másként a felesége. A történet elején az asszony még kezdeményező és kiegyensúlyozó szellem. „A feleségem nélkül nem mentem volna semmire. Az ő ötlete volt az egész” – mondja a borbély az otthoni munka első napján a vendégeknek, de később, ahogy a válság egyre jobban elmélyül bennük és körülöttük, összjátékuk megzavarodik. A vendégeket váró és a vendégektől rettegő örökös nyugtalanságukban egymás légkörét mérgezik, kettejük közül nem az erősebb, az asszony válik hangadóvá, hanem a férfi, akiben nagyobb a félelem, a szorongás, aki eleve hajlamos arra, hogy feladja a játszmát, és aki végül úgy vet véget az idegeit felőrli állapotnak, hogy eszelősen belenyír nullásgéppel az egyik vendég hajába.

5.

Mindaz, amit Mándy Iván a csödbe jutott borbély történetéről hallott, teljesen legendő volt számára ahhoz, hogy remek novelláját megírja, sőt, mint említettem, néhány „önmagában” érdekesnek látszó epikus-anekdotikus mozzanatot át sem vett, fel sem használt, mert ahhoz, amit meg akart csinálni, nem volt szüksége ezekre az epizódokra.

Schneiderék története minden bizonnyal jó nyersanyag lehetett volna olyan író számára is, aki azt akarta volna dokumentálni, hogy a húszas-harmincas évek gazdasági válsága idején, némi ügyeskedéssel és néhány ember jóindulatú támogatásával miként mentette át magát és családját egy szerény borbélymester, de Mándy Ivának nem ez volt a célja, őt nem a sorsukat legyőző emberek érdekelték, hanem a cselekvések hajótöröttei, a bukások és kudarcok áldozatai, illetve annak az életérzésnek az ábrázolása, amely a talajukat vesztett embereket eltöltötte.

Mik lehettek ilyen irányú érdeklődésnek indítékai? Emberi részvét? Együttérzés? A mások sorsával való azonosulás igénye?

Az biztos, hogy az ember belső világának labirintusai az ilyen helyzetben lévő ábrázolása során tárultak fel előtte a legteljesebben. Mindehhez persze neki magának is nagyon jól kellett ismernie a létbizonytalanság állapotának közérzetét, a szorongások hullámmozgásainak törvényeit. Együttérzése azonban nem filantróp szólamokban, hanem az ábrázolás hiteles életszerűségében, gazdagságában, sokszínűségében nyilvánult meg.

Ez a novella győzött meg végérvényesen arról, hogy milyen gazdagon motivált, önálló világokat teremtő elbeszélő Mándy Iván. Helyzetek, figurák, emberi viszonylatok szövevényének groteszkbe hajló reális rajzával érzékletes mikrokozmoszokat hoz létre és kapcsol össze oly módon, hogy világképe minden részlet kidolgozása során kifejezést nyerjen. Az a konyha ugyanis, amelyben a *novella* cselekménye játszódik, távolról sem azonos azzal, amelyről az írónak beszéltem, hanem egy öntörvényű elbeszélés félelemekkel, szorongásokkal, gyanakvásokkal telített színtere, amelyben sorsuk diktálta kegyetlen-groteszk játékaikat folytatják a szereplők.

A *Borbély a házban* más vonatkozásban is fontos alkotáslélektani problémára hívta fel a figyelmet.

Az nyilvánvaló volt számomra, hogy Mándy prózájának jellegzetes vonása az egyediség, konkrétság, esetlegesség, sőt a banalitás elemeinek az időtlenel, az általánossal, a mindenkor és mindenhol érvényessel való egyeztetése, a szóban forgó novella viszont közelebb vitt az átlényegülés megértéséhez is, ahhoz, hogy világosabban lássam, hogy az egyes motívumok miként kerülnek egy általános jelrendszer hálózatába és miként rendeződnek el benne.

Korábban inkább zavart, hogy Mándy novelláiban mindig maradt valami bizonytalan, tisztázatlan, homályos réteg, nyitott kérdés, amelyre nem kap egyértelmű feleletet az olvasó.

Ezzel a novellával kapcsolatban tisztázódott bennem az a tény, hogy ha az író nem konkrétizál és nem differenciál mindent pontosan, az nem az ábrázolásban megmutatózó bizonytalanság jele, hanem az *általánosítás* egyik fontos eszköze. A cselekmény értelmezésében, különösen a részleteket illetően, sok mindent az olvasóra bíz Mándy. A Vay Ádám utcai borbély sorsával és életvitelével kapcsolatban alaposan kikérdezhetett volna, illetve a maga elképzelése szerint minden vonást egyértelműen kidolgozhatott volna, de a talányosság és bizonyos mértékig a kétértelműség is éppúgy hozzátartozott (és tartozik) ábrázolásmódjához, mint alakjaihoz a létbizonytalanság érzése.

6.

Ahogy előrehaladtam a *Borbély a házban* olvasásában, régi emlékeim színhelyéről egyre inkább az elbeszélés játékterére tolódtam át, a novella cselekményét követve egyre jobban háttérbe szorult mindaz, amit a téma „őstörténetével” kapcsolatban az emlékezetem őrzött meg.

Egyetlen vonatkozásban volt némi hiányérzetem. Az elbeszélést végigolvasva az volt a benyomásom, hogy a borbély összeomlása túl korán következik be. Még nem hatalmasodott el benne a pánik érzése, amikor belnyír a vendég hajába. Vannak sejtéseink, amelyeket önmagunk számára sem könnyű megfogalmazni. Amit ezzel kapcsolatban Mátyás Ivánnak mondtam, azt hiszem, elég ügyetlenül hangozhatott, de szerencsére nem kellett hosszabb magyarázkodásokba bonyolódnom, az író nyomában megértette, miről van szó.

Valószínűleg olyan dolgot sikerült néven neveznem, amit ő maga is érzett. Egy hét múlva, amikor újra összejöttünk a Dunakorzóban, a betoldást is megmutatta (húsz-huszonöt sornyi részletre emlékszem), majd átadta a novella immár végleges kéziratát Rónay Györgynek.

BALASSA PÉTER

AZ ESSZÉ MEG A HEGY

Nemes Nagy Ágnes Babits-esszéjéről

Mindig kényes dolog valakiről írni, aki valakiről írt *valamit*. Mit lehet még írni – róluk? A valaki mindkét esetben magasabb értelemben helyezendő, a valami úgyszintén. Nemes Nagy Ágnes *A hegyi költő* címet adta vázlatának Babitsról. Ám a címadó maga is magaslat (a geográfiai, sőt geológiai képhasználat – ötle . . .). Ráadásul a szóban forgó műfaj, az esszé mélyen összeforrott Babits nevével az irodalmi hagyományban. Dolgunk tehát nem az, hogy a szerző állításait, nézeteit Babitsról pusztán ismertessük, hanem az, hogy igyekezzünk belehelyezkedni kettőjük közös szituációjába. Úgy gondoljuk, hogy ebben az esetben ez az objektivitás feltétele . . . E belehelyezkedés nem csupán azt jelenti, hogy a költő esszéjén át látjuk a másik költőt, hanem a fordítottját is: a másik költő portréja a róla beszélőre tekint. Dolgunk e kölcsönviszony jelentését, értelmét, *mondanivalóját a mában értelmezi*. Miért kell, ha lehet, Babitsról írni ma? Mi az aktualitása? Mit jelent ezúttal az aktualitás? És mit jelent az esszé műfaja, miként definiálja újra azt *A hegyi költő* című írás? Előjáróban még annyit, hogy ún. értékelésnek, kritikának legyen elég az a tovább nem bizonyítandó kijelentés, hogy *A hegyi költő*-t a magyar esszéirodalom egyik ormának tartom, helye a legnagyobb ilyen kísérletek mellett van, valahol odafönn. Mivel ezt kritikában, ismertetésben úgysem lehet bebizonyítani, ezért az alábbiak pusztán javaslatot rejtenek magukban a szíves olvasónak: olvasná el, egyszerűen, és a szellemi koncentráció mélyebben működő alaposságával egyszerűen.

*

A hegyi költő az esszé újragondolására ösztönöz. *Eszerint* ez a műfaj a szabad gondolat drámai formája. Mit jelent ez? Az esszébe foglalt gondolat a szellemről nyert érzéki tapasztalat; az esszégondolatnak teste van, mely egy adott szituációban áll, s ezt maga is teremti: helyzete van, melyben mozognia, változnia, alakulnia kell. Úgy viselkedik, mint egy drámai személy, anélkül, hogy feltétlenül személyes volna. „Miért szeretem Babits Mihályt? Természetesen: nem tudom.” – kezdi vázlatát, és ettől kezdve ő maga nincs többé közvetlenül jelen, csak gondolatmenetének tárgyával vívott drámája révén. Mindez azt jelenti, hogy itt nincs szük-

ség kifejtésre, levezetésre és bizonyításra, csupán mindebből másfajta kell: dramatizált, nem lineáris logika. Az esszé – tegyük nyomatékosá, hiszen illik rá gyanazkodni – éppen ezért szigorú műfaj, hiszen formát *kell* öltetnie, méghozzá előre meg nem határozható, kánonra és normára nem támaszkodó formát. A tárgy és a róla gondolkodó alkat egyszeri – de nem alkalmi – találkozás a formaalkotó elem. És a drámateremtő is. Drámán itt nem azt az evidenciát értjük, hogy a megismerés úgy általában küzdelem a megismerendővel, hanem azt, hogy ennek a harcnak meg kell jelennie magában a szövegben, *e harc a műtáj módja és állapota. Az esszé: magatartás.*

Nemes Nagy tanulmánya tehát önsúlyánál fogva újra leszögezi és demonstrálja, hogy az esszé legitím műfaj, melynek irodalmi és tudományos törvényessége felől legföljebb provinciákban szokás kételkedni. Legitimitása éppen abban áll, hogy nem tudomány vagy művészet „más szavakkal”, tudományos próza „művészi eszközökkel”, és nem is művészi szöveg „tekintettel a tudományosságra”. Témája nem fikтив, de logikája nem igazodik tudományos módszertanokhoz sem. Az esszé az intellektuális tapasztalás szabadságának a formája. E szabadság-fogalomnak radikálisan semmi köze 1. a tudománytalansághoz (ezzel szokás előszeretettel hírbe hozni); 2. a homályhoz, mely kizárja a nyelv tiszta világosságát; 3. a „minden mindennel összefügg” felelőtlenségéhez és felületességéhez. Csak azután lendülhet neki és bizony röpjölhet is, miután e negatív föltételeket teljesítette. Erre az aggályos apologetikára csupán azért volt szükség, mert az esszét inkább a fesztelen és nagyvonalú kultúrákban méltányolják, ahol a szakmai csököttség és a céhes merevség fölőlesleges, ahol nincs féltetni való, s így az esszé mozgékony, besorolhatatlan természete meg egyezik a tudomány s a művészet fogalmának rugalmasságával. *Lüktető kultúrák* nem fényűző, hanem természetes rendjébe magától értetődően tartozik bele. A fenti fejtegetésben nem egészen nyitott kapukat döngettünk, ha meggondoljuk, hogy a két háború között éppen csak kibontakozóban lévő esszékultúra két-három évtizedig hallgatott, hogy az utóbbi években éppen a harmadik és a negyedik nemzedék tagjai vegyék föl a fonalát.

Az esszé – *A hegyi költő* definitív fényében – az eredetiségnek nem a romanitikus, hanem az eredeti: klasszikus értelemben vett műfaja. Nem művészi, mégis *elsődleges szöveg*. Ennyiben, ha tetszik, konzervatív, vagyis megőrző, egy olyan lankadó kultúrában, amely siet lemondani az elsődlegesség, azaz aktivitás, válaszadás, kijelentés jogáról és szerepéről. Elsődleges kijelentéseket tenni, gondolni, végső értékek jegyében – belső, szellemi szabadság, erő és hit dolga. Az esszé ilyen értelemben önmagunk (ez: többes szám . . .) immár aránytalanul deformálódott alábecsülésének bátor elvetése, a szellem merészségének utóvédje. A szabad levegő, a mély lélegzet magatartása. Ez a levegő s lélegzet az, ami oly mélyé és elemi erejűvé teszi az esszé (Nemes Nagy Ágnes) meg a hegy (Babits Mihály) találkozását. Mert a mondogatáshoz való jog (lásd a *Fekete ország*-elemzést), ami elsősorban *lélegzetvételen múlik*, az esszére is áll. Elemzéseinek számos pontján találunk különben olyan megállapításokat, amelyek általános érvényűek. Babits lírai én-jének Nemes Nagy-féle meghatározása akár az esszéíró énjére is vonatkozhatna: „olyan személy, aki állandóan oszcillál azonosság és nem-azonosság között.” Példa arra, hogy ebben az írásban két én és két tárgy van jelen egymást tükrözően, a hegyi költőé és a róla beszélőé. Olyasmit tudnak egymásról, *amit más nem tudhat*. Viszonyuk meghitt, mégsem magán természetű. Olyan, mintha egyáltalán nem hasonlatokban, képekben fejeznék ki egymást, hanem ősbibb úton: megnevezéssel, egyenes rámutatással. *A hegyi költő* arra tanít bennünket, hogy *az esszé drámai szabadsága a megnevezésben van*, mely egy végig láthatóvá tett felfedező út végén áll. Ilyen út, hegymászás, valóságos szellemi turisztika és térképészet Nemes Nagy Babitsa. *Két költői természet rajza*. És nem azért beszélhetünk teljesítményről, szinte a sportnyelvet használva, mert Babits – hegy, melyre föl kell jutni, hanem azért, mert ez az esszé azt mondja, hogy költője *hegyen van, hegyi ember*. Ezáltal pedig mindjárt helyzetbe hozza, szituálja a „másikat”, mire „az” holtában is reagálni, viselkedni

kezd. Azzal a hasonlatfűzérrel lehetne ezt érzékeltetni, amellyel a *Mint különös hírmondó* egyik sorát írja körül a szerző (a rá jellemző hasonlíthatatlan kifejtésmóddal): „Hát igen. »Isten versének ritmusa« – kétségkívül a magyar irodalom egyik orma... az absztrakció itt mélyen ül a konkrétban, mint elrejtett virágzat a tölevelek közt, finom fokozatokkal csúszva feljebb és feljebb, önnön kibomlása felé. Ahogyan *előszedi* Babits a metaforát, ahogyan teszi-veszi, nőtteti a keze között, ez a valami. Mint aki egy rejtett, összenyomott kendőt gyűrőget, először megmutatja a csücskét: óh szent Ritmus... átteszi az egyik kezébe: örök szerelem ritmusa... átteszi a másik kezébe: évek ritmusa... aztán hirtelen előrántja, meglobogtatja a kibomló kendőt: Isten versének ritmusa.” Vagy nézzük egyik záró, összefoglaló és megnevező gondolatmenetét: „Bizonyos költő-alkatok olyan hevesen sodródnak fölfelé, mintha ellenirányú tömegvonzás kapná fel őket, mintha egy folyó, valahol a föld egy nincskontinensén, talán a Herkules oszlopain túl, hirtelen kiemelkedne medréből és úgy, ahogy van, cseppfolyós állapotban, fölfelé kezdene folyni a levegőbe. Mióta tudjuk, hogy a tömegvonzás viszonylat, égi-test-közi egyensúly, ezt a nem szűnő, meg-megismétlődő ár-apály jelenséget a szellem országában is törvényszerűnek tarthatjuk. Ez az el-, ki-, fölfelé szakadás – hogy úgy mondjam – csillagászati és emberi egyensúlyunk egyik jele, biztosítéka. Éppúgy eltagadhatatlan, mint röghözkötöttségünk; ez stabilitásunk másik sarka. Babits azt érzékeli állandóan, ami nagyobb nálunk, ami túl van rajtunk... állandóan *érezte*, amit gondolni is alig lehet.” Az idézeteket egyúttal az esszé körülírt definíciójának is tekinthetjük: testes gondolat, a gondolkodás drámai szabadsága, megnevezés, fejtartás.

*

A tavalyi Babits-évforduló, ellentétben a legtöbb ilyen ünnepléssel, tartalmi eredményeket hozott; mintha az ünnepelt szelleme is azt kívánta volna, hogy munkával teljen el méltatása. Mindenekelőtt *Rába György* monográfiájára, még inkább a korábban már megjelent *Babits Mihály költészete 1903–1920.* című könyvére gondolunk, mely a legmagasabb irodalom- és eszmetörténeti szinten újítja meg a Babits-képet. Legtöbb pontján felfedező, feltáró erejű munka mindkettő. Műve megkerülhetetlenül, súlyosan lesz jelen irodalmi köztudatunkban (bővebb méltatására más helyen s alkalommal nyílt lehetőségünk). Két kiváló tanulmány-gyűjtemény jelent meg továbbá 83-ban, az egyik az Irodalmi Múzeum kiadásában *Mint különös hírmondó* címmel, a másik egy visszatekintő, tanulságos kollektív *Babits Mihály száz esztendeje* címen. Mindkettő igen fontos lehet azoknak, akik a költő megértés – és félreértés-történetével akarnak majd foglalkozni. Ide sorolhatók még érdekes kiadványok, folyóirat-cikkek és előadások. *Közös nevezőjük*, mely szinte minden publikációból kiolvasható – *némi tragikomikum, hiszen Babits rehabilitációjának jegyében fogantak*. Közös vonásuk továbbá, mely szintén önkéntelenül hatja át őket, hogy a jelenség aktuális szellemi erejétől inspiráltattak. Mit jelent itt az aktualitás, és mi Babits aktualitása, ha van? Mindkettőre *A hegyi költő*-ből vett mondatokkal felelünk. Az aktualitásról: „Tudja ő azt jól, mélységes-mély tapasztalataiból tudja, hogy saját, választott istene kényszeríti majd a nem neki való szerepre, az hagyja cserben, az égeti le, annak van igaza. Érti és nem érti. Mi is így vagyunk vele, együtt-futunk, együtt-könyörgünk, együtt csapódunk be Jónással, értjük és nem értjük ezt a lelkiismeret-erkölcs-kényszer-Istent, akinek részei vagyunk, aki mégis túl van rajtunk, aki kegyetlen és jó, illetve *nagyobb*... A kétségbeesés a kegyelem előszobája – erről *is szól a Jónás*, erről a pascali ígéről, erről a végső és ritka egzisztenciális tapasztalatról.” És Babits megdöbbentően eleven érvényességéről álljon itt ez a gondolat: „De hát éppen az a meglepő, az öreg Babits költészetének sajátos teljesítménye, világszínvonalú kunsztstiklije, hogy atomi szinten forrasztja össze a személyes-aktuálisat a lét-lírával... (a *Mint különös hírmondó*) tele van a két háború közti periódus politikai aggodalmaival. Ugyanakkor tele van más-

sal is: valami eszkhatólogiai aggodalommal . . . a világvége-érzés van jelen a versben (mint mindenütt az európai idegzetekben), nemcsak a személyes halál, a háború fenyegetése, hanem a korszak-halálé, a nagyon is lehetséges emberiség-halálé. Még hozzá a jellemzően ambivalens eszkhatólogiai reménnyel a végén, azzal a kényesen kétértelmű „új tavasz”-szal, amely vagy talál még embert a földön, vagy nem.”

*

Lássuk közelebbről a könyvet, ha rövid lesz is a mustra. *a) Definíciók.* Nemes Nagy voltaképpen mást sem tesz, mint száznegyven oldalon át definiálja Babitsot. Az esszéforma alapja tehát: körbejáró, variatív, ismétlődő fokozás, a feszültsége kisebb pihenőkkel lassított sűrítése, a gondolatok konkrét-tárgyas megformázása (pl. a verstani felfegyverzettség és különleges hallás jelenléte révén). A feszültség és a sűrítés azt szolgálja, hogy amikor kell, az a bizonyos levegő s lélegzet annál nagyobb erővel szabaduljon fel. Ezek a gondolatnyi levegő-gejzírek Nemes Nagy Ágnes esszé-dramaturgiájának alapjai. (Esszé-módszeréről korábban részletesen szoltunk már.)

Két gondolatból indít, abból, hogy meghatározza mit is értsünk e líra objektív voltán, és abból, hogy energikusan exponálja Babits *másságát* az addigi hagyományhoz és kortársaihoz képest. De nehogy félreértsük ezt a szót: objektív! „van a fiatal Babits tárgyversei mögött valami állandóan érezhető földtani remegés; forró gejzírekkel szabdalt, titkos mély-rengésekkel átjárt objektivitás ez . . .” A másik alapgondolat pedig: „*a legnagyobb, legélesebb eltérés a szokásostól nem az, amikor környezetünkkel ellentétes véleményt állítunk, hanem amikor másról állítunk valamit. Amikor nem szegődünk az adott alternatívák egyik oldalára sem, hanem más problémásort ragadunk meg a világból, amikor képesek vagyunk túllépni az adott magatartások választékán egy másik szemlélet látóhatára felé.*” Valószínű, hogy ebben áll Babits elfogadhatatlanságának és égető érvényességének a titka. Az esszében végig érzékelhető, hogy a költő *ilyen értelemben* mélységesen radikális, továbbá hogy a babitsi alkat az idők során szellemi nyitottságunk próbájává lett; ezt a próbát mint-ha nem álltuk volna ki túl jól. Pedig ez az alkat nem volt „idegen”, csupán annak minősült.

További definíciók, vagyis megnevezések: a költő „máshol” van a Babits-versben, mint az addigiakban és a kortársakéban. A kettősségek, a feszült együttállások, a „kétely-métely”, s a távolság-közelség lírikusa, akinek művét döntően meghatározza a tömörítés, a kihagyás mint dramaturgiai fogás (külön bravúr, ahogyan Nemes Nagy kimutatja, miként marad ott a költeményben mindaz, amit törölt a költő). Átértelmezi *A lírikus epilógját*, megérteti az *Indus-t*, mely az alkat egyik fő jellegzetességéből épít: „Valami van valami mögött.” *Az Esti kérdés* szerkezetét egyszerre „világos és zsúfolt” építménynek nevezi, olyannak, amelyben „közlés és áradás egymást késlelteti”. A fiatalkori lírát így állítja bele a varázslatosnak mondott magyar szecesszióba: „A nagy magyar szecesszió legsúlyosabb játékoságával van itt dolgunk, köoszlopok »táncával« . . . Leküzdhetetlen monumentalitás van benne . . .” S visszatér e gondolat, amikor a „magyar dekadenciáról” beszél, mondván: még a századelőnek sem volt módja *ezen a tájon* úgy istenigazából dekadensnek maradnia: nem voltunk hozzá elég gazdagok és elkényeztetettek. Az első korszakot, melyet takarékosan nyolc verselemzés mutat be, így foglalja össze: „A fiatalkori Babits-vers túllendülő, felfűtött, és ugyanakkor bámulatatosan megzabolázott, de vigyázzunk, a két tényező viszonya feszült . . . a babitsi szerkezet (vers, alkat) a labilitás határán egyensúlyoz.” Nos, az esszé, nyelvében, arányaiban, gondolati drámájában *ezt* a labilitáshatáron egyensúlyozást repetálja.

Remekléssel indítja a *Nyugtalanság völgyétől* számított változás leírását: „Mindjárt első kötetével megkezdődött a költő változása.” Majd nagyon is precízen elmondja a változás vilásképi, politikai, illetve poétikai és személyes összetevőit. „Nem tudott többé úgy írni, mint eddig . . . Felszínre jut tehát a szubjektív láva, hogy idővel

az is megkeményedjék, közzé vagy inkább közetdarabokká váljon, új földtani formákat létrehozva." A második korszaknál azonban jobban feszíti az esszéírót a harmadik, az öreg Babits titkai. A végleges, a mitikus (de nem mitizált) Babits művei vonulnak el előttünk sötét nagyságukban – és elesettséjükben. „A királyból Lear királlyá lett . . . a szavak koldusává.” „Mint a kutya” jelenik meg az étosz, az én-felettes nagyembere előttünk. S végül a komikus kudarcával együtt nagyszabású Jónás alakjában. Babits szegénysége, kivertsege, törekenysége, lelkiismerete és az ebből újra felszálló, haldoklásában is félelmes *apai ereje* az, amire láthatóan a legnagyobb súlyt helyezi a szerző. Mert amiképpen a kezdet a magasságé, s Babitsot már az első pillanatban hegyen pillantjuk meg, azonképpen az utolsó jelenetben is *ott* áll, csak még magasabb csúcson: „Távolságot jelent ez (ti. a magasság-élmény, melyet a Babits-líra központi vonásának tekint a szerző) a mindennaptól és közelséget egy égbolthoz, amelynek milyenségét, sőt létét, csak körülírni tudjuk.”

b) *Fejtartás. A Theosophikus énekek Indus-versét* elemezve Nemes Nagy egy mozdulatról beszél, a zárósorok kapcsán (*Én jártam ott. / És nem rémültem el.*), melynek segítségével az egész Babits-alkat és lírai magatartás titkát értjük meg: „Szinte látjuk ezt a fejmozdulatot: nem rémültem el – és a hozzátartozó, megkeményedő tekintetet. S e fejfölvetés jellemző. A fiatal Babits jó csomó verse végződik egy váratlan felkanyarodással . . . Akkor is azzal végződik, ha nem azzal végződik . . . a versvégi csattanó, ami költőnkre annyira jellemző, tartalmától teljesen függetlenül, lelki magaspontra jelent.” Nemes Nagy Ágnes Babitsa az első szótól az utolsóig ezzel a fejtartással, a tartással áll előttünk – eléggé megszegyenítve nézőit, ha jól meggondoljuk . . . Mert hogy ez mit és mennyit jelent, azt mindazok tudják, akik érzékelik e fejfölvetés mindenkorai nehézségeit. Meg azt, hogy ez nem etika „őnmagában”, hanem a formáé, a művészeté – a „szakmáé”. Az esszéírónak definitive sikerült megragadnia a *művészetetika* értelemben mitikus költőt és költészetét. E siker előfeltétele egyszerre a hegy meg az esszé rokonértelmű tartása: magatartások találkozója.

c) *Találkozás. „A tárgyias lírától az én-lírán át az én-tárgy-líráig – így húzhatnánk meg Babits pályavonalát . . .”* Ez a rajz nem egyszerűen irodalomtörténetileg, ha tetszik tudományosan hiteles és igazolt, hanem az esszéista Nemes Nagy Ágnes gondolkodásmódjával, érzékletes logikájával *együtemű*. A hegyről beszélve az esszé, öntudatlanul és akaratlanul, önarcképet is rajzol. Azért tud a mai költő az egykoriról annyit és úgy közvetíteni, mert belső, titkos találkozás és rokonság *történik közöttük*. E történés és mintegy drámai beszélgetés a találkozás jelenbeliségéről, mai érvényéről tudósít. Arról nem beszélve (melyet e sorok nem tudhattak érzékelteni), hogy Nemes Nagy *mindent felszínre hozott magából*, amit Babitsról, költészetéről és a verseyéniségről tud.

Lezárásképpen hadd mondja el a kritikus, hogy befelé haladva ebben az olvasmányban, a szokásosnál nagyobb mértékben növekedett benne a *megrendülés*, a *félelem s a részvét*, azok az állapotok, amelyeket a katarzis szó jelentésében emlegetnek az antikok és utódaik. A nagyság és a küzdelem az elviselhetetlenség határán egyensúlyoz, ha sikerül neki. Itt sikerül. A „kimondhatatlan naturalistái” (a *Met-szetek*-kötet egyik kifejezése) okoznak ilyen szellemi izgalmat, és vezetnek el ilyen koncentrációhoz: összeszedettséghez. Mert ritka, *tehát* tisztább *ott* a levegő, s bár tisztul a torok, nehezül is a lélegzet. Az európai utóvédekkel való találkozás – műben, esszében – ma mintha félelmet és némi kétségbeesést okozna bennünk, mint a nagy és elvesztett örömök általában. Ilyen „magasság-élményhez” akkor jutunk meg, amikor egy fáradtságos „hegyre fel” végén eddig nem látott panorámát pillantunk meg, amelyet ráadásul két egymásba fonódó tekintet ível át: a *megettört és a megkeményedő*.